
THE LIBRARY OF CONGRESS
1800

DEN · SVARTA VECKAN

TIMMARNA · FÖRE VÄRLDSKRIGETS · UTBROTT ·

En Återblick

AV

ANTON KARLGREN

S

DEN SVARTA VECKAN

DEN SVARTA VECKAN

TIMMARNA FÖRE VÄRLDSKRIGETS UTBROTT

EN ÅTERBLICK

AV

ANTON KARLGREN

ANDRA UPPLAGAN

STOCKHOLM
SVENSKA ANDELSFÖRLAGET

1916

TRYCKERI A.-B. THULE, STOCKHOLM 1916

Föreliggande arbete såg ursprungligen dagen i form av en artikelserie i Dagens Nyheter den 23 juli—1 aug. 1915, avsedd att på årsdagarne av den "svarta vecka", som föregick det stora krigsutbrottet, låta dess händelser, sedda så gott sig göra lät i deras rätta sammanhang, åter passera revy. Den överarbetning artiklarna undergingo före deras första publicerande i bokform har nu, före andra upplagans tryckning, åtföljts av ytterligare omarbetning och komplettering. Arbetets karaktär är emellertid densamma som förut: meningen har fortfarande endast varit att ge en populär översikt av krigets närmaste förhistoria, huvudsakligen sådan den framgår ur de kulörta böckernas material.

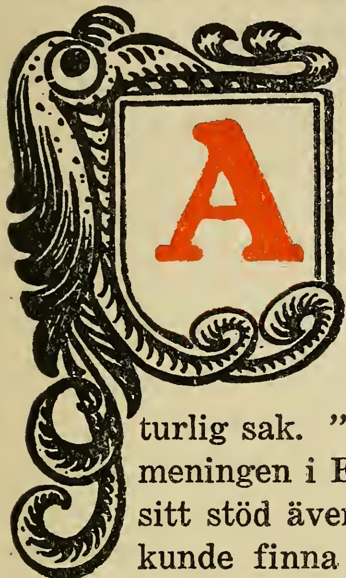
Uttryckligen må framhållas, att den föreliggande framställningen icke alls har till avsikt att ge sig in på de djupare krigsorsaker, som hänga samman med årtiondens världspolitiska utveckling. Den koncentrerar sig uteslutande på den kris, som började med Österrikes ultimatum och slutade med Tysklands krigsförklaring. Den utger sig alltså icke på något sätt som ett försök till svar på frågan: Vem ville kriget? Den vill blott — delvis genom framdragande av en del synpunkter och kombinationer som hittills icke beaktats i den hithörande litteraturen — ge ett bidrag till svaret på frågan: Vem ville kriget sommaren 1914?

Stockholm i mars 1916.

A. K.

DEN 23 JULI

Österrikes not till Serbien överlämnas: det serbisk—österrikiska kriget oundvikligt. Ett och annat om notens förhistoria.

Att Sarajevomordet, vars sammanhang med den storserbiska agitationen ingenstädes förnekades, skulle uppkalla Österrike till en kraftåtgärd mot den oroliga grannen i söder, stod redan från början klart för hela Europa och föreföll alla som en naturlig sak. ”Både regeringarna och den allmänna meningen i Europa voro beredda att ge Österrike sitt stöd även vid de strängaste åtgärder, som det kunde finna nödvändiga för att straffa mördaren och hans medbrottslingar”, heter det i inledningen till den engelska vita boken. Och att Österrike kunde ha goda grunder att misstänka att medbrottslingarna delvis voro att söka i Serbien, medger samma framställning tämligen öppet. Den redogör för de serbiska nationalistiska strävandena, konstaterar huru de under de senare åren fortlevat och stärkts och tillägger: ”I ljuset av denna historia förstår man lätt den storm av antiserbiska känslor, som gick genom Österrike-Ungern efter Sarajevomordet. Det var en känsla grundad på patriotism och lojalitet. Europa var böjt för att urskulda dess överdrifter och sympatisera med dess motiv.” För österrikiska ministern i Paris uttalade presidenten Poincaré sin övertygelse, att den serbiska regeringen vid den rättsliga undersökningen och uppspårandet av eventuella med-

skyldiga skulle visa det största tillmötesgående. Och vad Ryssland beträffar försäkrade den ryska ambassadören i Wien, att det ej hade något att invända mot mått och steg, åsyftande bestraffning av de brottsliga och upplösning av uppenbart revolutionära föreningar.

Serbien var också redan från början berett att ge satisfaktion, om det visade sig att förbrytelsens trådar kunde följas tillbaka in på serbisk mark. Två dagar efter mordet lät Serbien sin minister i Wien förklara, att den serbiska regeringen på det bestämdaste ogillade attentatet i Sarajevo och att den redligen skulle göra allt för att bevisa att den på sitt territorium icke komme att tolerera någon agitation eller något straffbart företag, som kunde skada dess redan så grannlaga förhållande till Österrike-Ungern: Belgrad-regeringen vore redo att ställa medbrottslingarna till rätta, om det bevisades att sådana funnos i Serbien. Dessa försäkringar upprepades under de följande dagarna gång på gång. Den 1 juli utsände serbiska ministerpresidenten en cirkulärskrivelse till ministrarna i utlandet, däri han förklarade, att Serbien skulle fördubbla sin vaksamhet över de anarkistiska elementen och om sådana upptäcktes vidta de strängaste åtgärder. Serbien skulle, tillade han, dessutom göra allt som vore dess plikt och med alla till buds stående medel söka lugna de upphetsade sinnena inom landets gränser. Några dagar senare lovade han att så fort skuptschinan sammanträdde framlägga för den ett lagförslag som skulle skärpa åtgärderna mot missbruk av explosiva ämnen; likaså tillkännagav han sin beredvillighet att tillhandagå Österrike-Ungern med upplysningar vid dess un-

dersökningar om mordets förhistoria, en invit som österrike, med undantag för ett par obetydliga fall, underlät att följa — för att få tillfälle att sedan förebrå den serbiska regeringen att den ej gjort något för att åstadkomma en undersökning inom sitt land. Det allmänna intrycket av Serbiens botfärdiga sinnelag stördes visserligen av de ganska hetsiga utfallen mot österrike i de serbiska tidningarna. Det är emellertid svårt att förebrå serbiska regeringen för att den ej lyckades stoppa denna trafik: dels utgjorde de serbiska pressangreppen endast ett svar på den österrikiska pressens ännu häftigare utgjutelser, dels ägde serbiska regeringen intet medel i sin hand som tillät den att lägga ett tämligen välbehövligt munlås på den nu liksom alltid ytterst självsvåldiga och oregerliga serbiska pressen.

På en även ganska vittgående österrikisk aktion mot Serbien var alltså Europa berett, och Serbien tycktes ha satt sig in i tanken att det måste finna sig däri. "österrike är", skrev den österrikiska Arbeiterzeitung sedan österrikes not avlåtits, "befogat att begära straffrättsliga åtgärder mot de medskyldiga, och det är väl också berättigat att av den serbiska regeringen begära någon säkerhet för att det skall bli slut med tolererandet av strävanden, som ha till yttersta mål att spränga det österrikiska statsförbundet. Hade österrike begränsat sig till dessa fordringar, så hade hela det civiliserade Europas instämmande varit säkert, och Serbien skulle ej vågat motsätta sig dess moraliskt grundade krav."

Den österrikiska notens förhistoria.

Frågan under de veckor som följde Sarajevomordet gällde, om Österrike skulle låta sig nöja med framställandet av sådana fordringar. Om dess planer i det avseendet svävade man ända fram till den 23 juli i fullständig okunnighet. "Tystnad rådde på Ballplatz", heter det i en rapport från engelska ministern i Wien. Och de förmodanden man kan göra angående den österrikiska notens förhistoria äro därför osäkra nog.

Vad som genast föll i ögonen var att den österrikiska pressen — med undantag av den socialdemokratiska — redan från början dirigerades i en viss bestämd riktning: om de serbiska tidningarna fortsatte att agera fribytare, så hörsammade däremot de österrikiska lydigt signalerna ovanifrån. Serbiska ministern i Wien försäkrade att de alla fingo anvisningar direkt från utrikesdepartementets pressbyrå, en uppgift som det ej finns någon anledning att betvivla. "Jag har själv", skrev professor Wilkinson i den engelska Morning Post, "suttit i det rum i det österrikiska utrikesdepartementet, i vilket en av ämbetsmännen sittande vid sin pulpet meddelar utgivarna av de österrikiska och ungerska tidningarna de uppgifter, han vill ha offentliggjorda, och de reflexioner, han föreslår att de skola knyta till dem. När jag såg uppgifterna och de reflexioner, som gjordes i dessa tidningar angående mordet, förstod jag fullkomligt deras enhällighet." Så tog då en ytterst häftig presskampanj, vars avsikt att upphetsa folkstämningen mot Serbien var omisskännlig, ögonblickligen sin början. Redan innan

undersökningen ens hunnit inledas, voro tidningarna färdiga att lägga skulden odelad på Serbien, och då det gällde att bringa nya uppseendeväckande detaljer om de serbiska stämplingarnas omfattning gåvo de sin fantasi fritt lopp. Hela Sarajevo och trakten däromkring voro enligt deras berättelser beströdda med serbiska bomber: sådana hade påträffats under bordet i den sal, där ärkehertigen skulle äta, i kakelugnen i hans sovrum, t. o. m. i träden på den väg där han skulle fara fram. Upphetsningen växte, då några upplysningar från den började rättegången kommo ut, den ökades ytterligare genom varjehanda — falska — rykten om demonstrationer och övergrepp mot österrikiska undersåtar i Serbien, den närdes genom utdrag ur serbiska pressuttalanden, varmed österrikiska pressbyrån furnerade tidningarna och som den med förkärlek valde ur små obskyra serbiska provinsblad, vilkas existens tidigare varit världen obekant. Då serbiska ministern i Wien på ärkehertigens begravningsdag hissade legationens flagga på halv stång, rasade pressen över denna "serbiska provokation": "det är nog med serbiska utmaningar", skrev tidningen Budapest, "låt oss göra ett slut på komedien!" Ropet på krig blev allt mera högröstat: "vid minsta försök från Serbiens sida att neka", skrev Militärische Rundschau, "bör vårt enda svar vara: äntligen, äntligen, äntligen marsch mot Belgrad!"

Den österrikiska regeringen synes emellertid under de första dagarna ännu ej ha bestämt vilken väg den skulle slå in på. Att kejsar Franz Josef i det längsta talade för fred, är högst antagligt. Såsom ett tecken i den riktningen tyddes den omständigheten, att han lät fira ärke-

hertigens och hans gemåls begravning med en enkelhet, avsedd att omöjliggöra någon större nationalistisk demonstration under densamma, och i brev till några ledande politici talade han om attentatet som ett verk blott av en liten skara förvillade individer. Det förefaller, som om det någon tid pågått ganska skarpa strider mellan de olika riktningarna inom den österrikiska politiska ledningen — såväl serbiska som franska ministrarna i Wien inberättade till sina regeringar att tyska ambassadören i Wien, von Tschirsky, därvid skulle ha understött krigspartiet.

"Man håller på att överlägga", telegraferade serbiska ministern i Wien den 7 juli, "i synnerhet inom de högre katolska och militära sfärerna. Österrike-Ungern har att välja mellan två lösningar: antingen att betrakta brottet i Sarajevo som en nationalolycka, men även som en brottslig handling den där bör dömas enligt förebragta bevis under framställning till Serbien om hjälp därutinnan; eller ock att göra attentatet till en storserbisk, panslavistisk sammansvärjning med alla yttringar av hat mot den serbiska världen. Flera tecken tyda på, att de tongivande föras fram mot denna andra lösning."

Samma dag som detta telegram avsändes, den 7 juli, hölls i Wien österrikisk-ungerskt ministerråd, som varade från kl. 11 till 6. Efter dess slut utfärdades följande officiella kommuniké:

"Ministerrådet har varit samlat för att överlägga om de åtgärder som böra vidtagas beträffande administrationen av Bosnien och Herzegovina. Det har begagnat tillfället att i stora drag sysselsätta sig med monarkiens bud-

get för nästa år och hade med anledning därav, för att erhålla upplysningar i några tekniska frågor, tillkallat chefen för generalstaben och en representant för marinstaben."

I ljuset av de senare tilldragelserna är det ej svårt att förstå vilka "tekniska frågor" som dryftades. Två dagar senare for utrikesminister Berchtold till kejsaren i Ischl och blev mottagen i lång audiens. Generalstabschefen, som avbrutit sin semester, ilade från den ena delen av landet till den andra och sammanträffade i Böhmen, troligen i Karlsbad, med tyska generalstabschefen greve Moltke, och utrikesminister Berchtold hade ungefär samtidigt, berättar man, ett hemligt möte med utrikesminister von Jagow vid en tysk badort. Vid samma tid nådde en del nya upplysningar fram till pressen. "Resultatet av undersökningen om Sarajevoattentatet", skrev Neue Freie Presse, "skall publiceras nästa vecka och då också delges Belgrad med begäran att Serbien skall fortsätta undersökningen på sitt område, bestraffa de skyldiga och ge garantier för att i framtiden förhållandet mellan de båda grannstaterna ej störes av den panserbiska agitationen." En annan tidning, Deutsches Volksblatt, visade sig t. o. m. vara underrättad om det österrikiska krav som sedan utgjorde den österrikiska notens mest oantagliga punkt: "man skall", skrev tidningen, "fordra att undersökningen fullföljes i Belgrad *av österrikisk-ungerska polisfunktionärer.*"

Det är intet tvivel om att vid denna tid — omkring den 10 juli — det avgörande beslutet redan var fattat. Utarbetandet av notens ordalydelse uppdrogs sedan åt

förra österrikiska ministern i Belgrad, greve Forgach, en känd serberhatare; enligt serbiska ministern i Wien deltog också tyska ministern i Österrike, Tschirsky, i detta utredigeringsarbete.

Efter avgörandet.

Österrikes aktionslinjer voro alltså klara: emellertid dröjde man ännu något innan man gick till verket. Och under tiden gjorde man allt för att insöva Europa i säkerhet. Framgången av den österrikiska planen hängde, ansåg man, på att slaget träffade Serbien och dess vänner så oförberedda som möjligt.

Och så skedde då, omkring den 10 juli, ridåförändring. "Vare sig regeringen vill fred eller förbereder en kupp", telegraferade den 11 juli franska generalkonsuln i Budapest till Paris, "så gör den för närvarande allt vad den kan för att lugna stämningen. Det är därför som regeringstidningarna stämt ned tonen mer och mer, så att den för närvarande är nästan optimistisk. Vad framställningarna till Belgrad beträffar, synes man", fortsatte generalkonsuln, "liksom på en given befallning vilja förringa deras betydelse: den ungerska förbittringen har liksom fördunstat i de hätska artiklarna i pressen, vilken nu är enig om att avråda steg som skulle kunna bli farliga. I synnerhet önska de officiella tidningarna att man måtte ersätta det hotfulla ordet 'föreställningar' med uttrycket 'underhandlingar', som synes dem vänskapligare och artigare. Officiellt tyder således allt på fredens bevarande." Greve Tisza uppträdde med några dagars mellanrum i ungerska kammaren: hans sista

anförande var så måttfullt att det väckte förbittring i en del av pressen. Till de främmande diplomaterna i Wien gåvos idel lugnande försäkringar: ryska ministern Szebeko fick av greve Berchtold så kategoriska förklaringar om Österrikes moderata avsikter att han den 21 juli ansåg sig kunna lämna Wien för en semesterresa. Den 22 juli, samma dag som noten till Serbien avskickades till österrikiska ambassadören i Belgrad, förklarade Tisza i ungerska parlamentet att situationen ej motiverade den uppfattningen att en allvarsam sakernas vändning var nödvändig eller ens trolig, och vid besök i utrikesdepartementet den 22 och 23 juli fick franska ministern i Wien försäkringar om att tonen och kraven i den österrikiska noten tilläto att hoppas på en fredlig lösning och att noten ej innehöll något som en stat med självkänsla behövde dra sig för att acceptera.

Den österrikiska diplomatien vann sitt syfte: ententemakterna och Serbien invaggades i säkerhet. Presidenten Poincaré, åtföljd av utrikesminister Viviani, anträdde den 16 juli sin resa till de nord-europeiska huvudstäderna; ryska ministrarna i Paris, Izvolskij, och i Berlin, Sverbejev, följde Szebekos exempel och reste hem till Petersburg; serbiska generalissimus Putnik låg i lugn och ro och skötte sin hälsa vid en österrikisk badort; de serbiska ministrarna, däribland Pasjitch själv, begåvo sig ut i landsorten för valagitation. Att ententemakterna voro så benägna att tro Österrikes lugnande försäkringar sammanhänger för övrigt med att inrepolitiska angelägenheter i hög grad absorberade deras intresse: Frankrike hade sin Caillaux-process, England

sina Ulsteroroligheter, Ryssland sina stora, för tillfället rätt hotande strejkrörelser.

Emellertid saknades visst icke tecken, som tydde på att Österrikes försonliga hållning endast var spelad. Börsen i Wien och Budapest pekade på storm: "alla kurspapper ha", telegraferade franske generalkonsuln i Budapest, "fallit till otroligt låga kurser." Guldet började dragas in ur rörelsen. De reservister, som under juni inkallats till de stora manövrerna i Bosnien och Herzegovina, kvarhöllos under fanorna. Redan den 11 juli inrapporterade franske generalkonsuln i Budapest att stora mängder kanoner och ammunition varje dag transporterades till sydgränsen; den 22 juli telegraferade franska ministern i Wien att enligt underrättelser som han fått åtta armékårer skulle stå färdiga att rycka i fält.

Även från Tyskland kommo orosrykten. Den 20 juli var det stor baisse på Berlins börs; den 21 juli inberättade franska ambassadören i Berlin att de förberedande underrättelser om mobilisering, som utgöra ett slags giv akt i Tyskland i kritiska tider, redan blivit utsända till de klasser som skulle mottaga dem. Tyska ministern i London, Lichnowsky, vände tillbaka efter ett besök i Tyskland så dyster i hågen, att det väckte allmän uppmärksamhet i Londons diplomatiska värld. Den 19 juli utdelade Norddeutsche Allgemeine Zeitung den lösen, som sedan skulle komma att upprepas gång på gång under krisen: den österrikisk-serbiska diskussionen måste bli "lokaliserad". Den 21 juli förekom en uppseendeväckande artikel i Frankfurter Zeitung: tidningen besvor Österrike att ej begå den dårskap, som det förberedde.

Den österrikiska noten överlämnas.

Och så, den 23 juli, föll täckelset. Kl. 6 på aftonen — ungefär samtidigt med att presidenten Poincaré lämnade Petersburg och förbindelsen mellan den högsta franska och den ryska utrikesledningen därigenom för ett par dagar avbröts — överlämnade österrikiska ministern i Belgrad, baron Giesl, den österrikiska noten till minister Patchou, som medan Pasjitch befann sig på agitationsresa i landet förestod konseljen.

Notens huvudsakliga innehåll är känt. Den slog som ett åskslag ned över det dittills optimistiska Europa; den överträffade även pessimisternas värsta farhågor. Kraven voro oerhörda: ”ger Serbien efter, fogar det sig i en nationell kränkning, vars make är svår att uppleta” — så formulerade ett neutralt lands utrikesminister, svenska excellensen Wallenberg, sitt intryck av noten för en svensk tidningsman.

Noten fastslog, att skulden för Sarajevomordet var att söka i den serbiska regeringens slapphet gentemot den mot Österrike riktade storserbiska propagandan och konstaterade österrikiska regeringens plikt att göra slut på ”förehavanden som innebära ett ständigt hot mot monarkiens lugn”. Av serbiska regeringen begärdes först och främst att den skulle utfärda en högtidlig förklaring vari den på det skarpaste fördömde denna propaganda och hotade ”konungarikets officerare, ämbetsmän och samtliga befolkning” med strängaste straff för vidare deltagande däri. Denna förklaring skulle införas i den serbiska officiella tidningen på bestämd dag och bestämd

plats, bringas till serbiska arméns kännedom genom en kunglig dagorder och publiceras i arméns officiella organ. Sedan följde 10 närmare specificerade krav: serbiska regeringen skulle beivra de österrikisk-fientliga tendenserna på de mest skilda områden av samhällslivet: inom press, inom undervisning, inom armé och förvaltning, inom föreningsliv — särskilt skulle den storserbiska föreningen Narodna Odbrana upplösas och liknande föreningars bildande förhindras. Vissa utpekade personer skulle häktas, andra, vilkas namn sedermera skulle nämnas, skulle avskedas från sina platser, ytterligare andras yttranden skulle beivras. I punkterna 5 och 6 — de särskilt orimliga — krävdes rätt för österrikiska regeringens representanter att medverka vid undertryckandet av den mot Österrike riktade upprorsrörelsen och att delta i de serbiska undersökningarna rörande Sarajevomordet. Noten var åtföljd av ett memorial, som meddelade en del "fakta" som påstodos ha framkommit under domstolsförhandlingarna med Sarajevomördarna men för vilka inga som helst bevis gåvos. Vid notens överlämnande upplyste Giesl, att om den icke inom 48 timmar förbehållslöst accepterats, de diplomatiska förbindelserna mellan Österrike och Serbien skulle brytas.

Sådan var alltså den not, om vilken österrikiska utrikesdepartementet, ungefär samtidigt med att den överlämnades, försäkrat, att tonen och kraven i densamma tilläto att hoppas på en fredlig lösning. "Med hänsyn till det kejserliga kabinettets vanor", yttrade t. f. franska utrikesministern, då han för de franska beskickningarna i utlandet omnämnde det österrikiska omdömet om noten,

"vet jag icke vilken tillit som bör skänkas dessa försäkringar." Hans skepsis var väl befogad. Den österrikiska diplomatien visste att noten var oacceptabel och visste det med så mycket större säkerhet, som den med avsikt avfattat den så att varje tanke på dess accepterande skulle vara utesluten.

Allting tydde därpå: den exceptionella hårdheten i de krav som uppställts, det övermodiga och förolämpande sätt, varpå de formulerats, den löjligt korta frist, som tillmätts. "Vart och ett av dessa krav", skrev den österrikiska Arbeiterzeitung, då den följande dag diskuterade notens innehåll, "är ett förnekande av Serbiens oavhängighet. Den serbiska regeringen skall om lördag avge en högtidlig förklaring, med vilken den dömer, att ej säga avrättar, sig själv. Sedan skall mot Serbien tillämpas hela den arsenal av undertryckningsåtgärder, som finnas i den österrikiska lagen, enligt vilken de grundlagsfästa friheterna kunna suspenderas; man vill så att säga påtvinga Serbien det österrikiska undantagstillståndet. Vi skulle vilja fråga greve Berchtold och alla de för denna not ansvariga, om de verkligen vänta, att Serbien skall anta den. Ty om de *icke* äro av den meningen, så ha de uppställt fordringar, icke emedan de räkna på deras uppfyllande, utan de ha format dem på detta sätt, författat dem med denna exempellösa hårdhet *för att de icke skola bli antagna!* I varje punkt av denna Berchtolds not skimrar det som av blod."

Noten betydde kriget, var avsedd som en krigsförklaring — det var alltså Arbeiterzeitungs mening, och den bekräftades av en auktoritet, vars omdöme försvararna

av österrikes steg kanske ha svårare att jäva: av den tyska utrikesministern. I ett samtal med Englands chargé d'affaires i Berlin medgav han öppet, att den serbiska regeringen icke kunde "svälja" vissa av de österrikiska kraven. Och han förklarade samtidigt den österrikiska regeringens mening med att uppställa krav som ej kunde accepteras: den önskade, hette det, giva serberna en läxa, och den ämnade vädja till vapnen.

Krigsutbrottet var alltså redan den 23 juli 1914 så gott som ett fait accompli. Huruvida detta österrikisk-serbiska krig i själva verket var nödvändigt för den österrikiska statens bestånd, huruvida den serbiska faran verkligen var så stor att den måste mötas även med de yttersta medel, eller huruvida det funnits andra, bättre och säkrare vägar att lösa det serbiska problemet, skall icke här diskuteras. Här skall blott fastslås, att varje försök att frita Österrike från beskyllningen att med berått mod ha valt kriget såsom den enda lösningen måste vara dömt att misslyckas. I det ögonblick det till Serbien överlämnade en not, vars fordringar icke *kunde* godtagas, lade det på sig självt det odelade ansvaret för utbrottet av det krig, som skulle leda till världskriget.

•

För Serbien stod det redan omedelbart efter notens överlämnande klart att den ej i sin helhet kunde accepteras. Redan kvällen d. 23 juli telegraferade t. f. serbiska konseljpresidenten Patchou till de serbiska ministrarna i utlandet att kraven voro sådana att ingen serbisk regering

kunde godtaga dem oförändrade. Patchous första steg var att vända sig till ryska legationen i Belgrad: den ryska chargé d'affaires i Serbien fick tydligen kännedom om noten några minuter efter det den överräckts. "Just nu, kl. 6 e. m., har" — telegraferade han till Petersburg — "österrikiska sändebudet överlämnat ett ultimatum: Patchou anhåller om Rysslands skydd."

DEN 24 JULI

Europas stormakter och noten: en hotande europeisk kris nalkas. Tyskland proklamerar sin solidaritet med Österrike och Ryssland förklarar sig ej kunna förbli likgiltigt för konflikten.

På fredagsmorgonen den 24 juli blev den österrikiska noten till Serbien delgiven de europeiska kabinetten och publicerad i pressen. Att det österrikisk-serbiska kriget var oundvikligt tyckes redan från början överallt ha insetts, och vid de försök, som på skilda håll gjordes att förhindra eller fördröja dess utbrott, fäste icke ens initiativtagarna själva några större förhoppningar. Men samtidigt blev det under dagens lopp klart, att den österrikiska noten skulle ge upphov till en stor europeisk kris. Och redan nu, på krisens första dag, började de olika stormakterna inta den position i stridsfrågorna, som de under de följande dagarna skulle bibehålla.

Österrike och Serbien efter notens överlämnande.

Inom österrike-Ungern mottogs noten med så gott som allmän tillfredsställelse, om också med en viss överraskning. Pressen, som under den förflutna månaden nära nog enstämmigt ropat på krig, kunde ju ej annat än förklara sig belåten, då den såg sig ha säkra förhoppningar om att få det — endast de socialdemokratiska tidningarna, som ej stodo under pressbyråns ledning, inlade skarpa protester mot krigspolitiken. För krigsivrarna stod endast en orosgrund åter, den att Serbien skulle acceptera kraven: ”Man känner sig i Wien” — rapporterade franska ambas-

sadören där — ”allmänt överraskad av det plötsliga och överdrivna i de österrikiska fordringarna, men militärpartiet synes i synnerhet frukta att Serbien skall ge efter.” ”Pressens språk”, bekräftade engelska ministern i Wien, ”ger det intrycket att Serbiens underkastelse varken väntas eller önskas.” Den konsekvent upparbetade folkstämningen var krigisk: ”gatans hållning mot vår legation”, skrev serbiska ministern i Wien, ”var sådan, att jag till och med väntade mig handgripligheter mot legationspersonalen”.

I Belgrad rådde oro och förvirring. Serbiska premiärministern Pasjitch återkom tidigt på morgonen till den serbiska huvudstaden. Han var, enligt vad Englands chargé d'affaires i Belgrad berättade, nedslagen och synbarligen mycket orolig för den utveckling saken skulle taga. Beträffande noten hyste han samma uppfattning som den Patchou uttalat dagen förut: enligt vad han förklarade för den engelska legationen, ansåg han den sådan, att intet självständigt lands regering kunde acceptera den i dess helhet. Men hur långt man borde sträcka sig i tillmötesgående, därom var man ännu i villrådighet. Pasjitch gjorde sin rond hos ententens beskickningar i Belgrad, de serbiska ambassadörerna i ententehuvudstäderna begärde råd av respektive regeringar.

I främsta rummet riktade naturligtvis Serbien vädjan om hjälp till Ryssland. Den begäran om understöd, som Patchou redan på torsdagskvällen framfört till ryska legationen i Belgrad, åtföljdes nu av ett långt telegram från kronprins Alexander till tsaren. Han refererade däri först i korthet de punkter i noten, som föreföllo honom onö-

digt förödmjukande för Serbien och oförenliga med dess värdighet som oavhängig stat. Det är därvid att märka, att han bland dem upptog icke blott kravet om tillåtelse för österrikiska funktionärer att delta i de rättsliga undersökningarna inom Serbien och att övervaka åtgärderna mot den österrikisk-fientliga propagandan — d. v. s. punkterna 5 och 6 i noten, mot vilka Serbien i sitt slutliga svar gjorde vissa invändningar — utan också begäran om en förklaring av regeringen i den officiella tidningen och om en kunglig dagorder till armén — krav som Serbien sedermera accepterade. Samtidigt betonade han att Serbien var benäget till långt gående eftergifter och begärde endast närmare instruktioner. "Vi äro", heter det, "redo att acceptera de österrikisk-ungerska fordringar, som äro förenliga med en oavhängig stats ställning, och likaså de, som Eders Majestät råder oss att antaga." Slutligen bönföll han tsaren att han ville intressera sig för Serbiens öde. "Eders Majestät har", lydde telegrammet, "givit oss så många bevis på dyrbar välvilja, att vi fullt och fast hoppas, att denna vädjan skall mötas av genklang i Eders Majestäts slaviska och ädla hjärta."

Serbiens vädjan till Ryssland, som icke innebar något överraskande, var det första steget till den österrikisk-serbiska konfliktens utvidgning till en europeisk. Och frågan blev nu: vilken ställning intogo de europeiska stormakterna till krigsfaran vid Donau?

Tyskland förklarar sig solidariskt med Österrike.

Vad först och främst Tyskland beträffar, har det med en iver, som icke kan tolkas annorlunda än som ett erkännande av att österrikes politik i den serbiska frågan ådrar detta land en stor andel i skulden för världskrigets utbrott, sökt försvara sig mot misstanken att tyska diplomater hållit i pennskaftet då de österrikiska nedskrevo den serbiska noten. Gång på gång, både före och efter den 23 juli, har från tysk sida förklarats, att Tysklands politiska ledning var fullkomligt okunnig om den österrikiska noten. Tyskland hade, heter det i tyska Vita boken, av fullt hjärta förklarat för sin bundsförvant att den aktion, han ansåg nödvändig för att göra ett slut på den mot habsburgska monarkiens bestånd riktade rörelsen i Serbien, skulle vinna Tysklands anslutning, men hade sedan lämnat Österrike fria händer i denna aktion och ej deltagit i förberedelserna därtill. "Det är frapperande att se", telegraferade franska ministern i Berlin den 24 juli, "hur ivrigt herr von Jagow och alla under hans order stående ämbetsmän bemöda sig om att göra troligt för alla, att de voro okunniga om innehållet i den österrikiska noten." Följande dag förklarade von Jagow högtidligt för Englands chargé d'affaires att fastän han "anklagats" för att känna till notens innehåll, han icke haft någon sådan kännedom. Samtidigt överlämnade tyska sändebudet i Petersburg en skriftlig förklaring att tyska regeringen icke känt till innehållet i Österrikes not före dess avlämnande och icke inverkat därpå, och tyska ministern i Paris angav t. o. m. bestämt tiden då tyska regeringen fick känne-

dom om noten: den hade fått meddelande därom på samma gång som de andra regeringarna — d. v. s. fredagen den 24 efter kl. 10 f. m.

Försäkringarna förefalla redan a priori föga trovärdiga. En dylik passivitet från Tysklands sida skulle vittnat om en modesti och tillbakadragenhet, som eljest minst av allt tillhöra den tyska politikens karaktäristiska egenskaper. "Om det för ett enda ögonblick skulle kunna antas, att tyske rikskanslärn icke i minsta detalj kände till vad Österrike hade för avsikt att begära av Serbien, om det skulle kunna antas, att en bomb sådan som noten till Serbien kom som en överraskning för oss, så skulle vi nödgas erkänna att vi inte voro Österrikes allierade utan dess lakejer" — så uttryckte Maximilian Harden sitt tvivel på den tyska diplomatins sanningskärlek.

Men härtill kommer, att det föreligger en rad omständigheter, som icke kunna sammanjämkas med dessa kategoriska försäkringar. Först och främst förklarade bayerska konseljpresidenten den 23 juli för franska ministern i München, att han hade kännedom om den österrikiska noten och att situationen syntes honom mycket allvarlig. Det förefaller inte vidare troligt att Österrike tagit Bayern till sin förtrogna men hållit tyska utrikesdepartementet utanför, medan det däremot är högst naturligt, att riksregeringen icke ansåg sig kunna gå förbi Bayern — det visade sig sedan i alla fall, uppges det, ganska svårt för tyska utrikesledningen att släpa med Bayern på sina krigiska vägar. Redan tidigare hade flera av ambassadörerna i Wien upprepade gånger inrapporterat att deras tyska kollega, Tschirsky, spelade en pådrivande roll

i de österrikiska överläggningarna angående noten och t. o. m. deltog i dess författande, och engelska ambassadören i Wien försäkrade sedermera att, enligt vad han erfarit, Tschirsky pr telegram hade meddelat kejsar Wilhelm notens ordalydelse innan den avsändes. Daily Telegraphs korrespondent, dr Dillon, som ända till krigsutbrottet ansågs ha goda förbindelser med Ballplatz, gör rent av gällande att kejsar Wilhelm skärpte flera av notens krav och påyrkade föreläggande av den korta tidsfristen.

Det viktigaste beviset för att de tyska diplomaternas försäkringar icke kunnna vara sanna ger emellertid den tyska vita boken själv. Den 23 juli, alltså samma dag, då noten på aftonen överlämnades till Serbien, och dagen före den, då den delgavs de europeiska kabinetten — således, enligt de tyska uppgifterna, även Tyskland — utsände tyska rikskanslärn en i vita boken återgiven promemoria till de tyska ambassadörerna i Paris, London och Petersburg. Denna promemoria utgör till stora delar endast en omskrivning av den kommentar, som Österrike bifogade sin not, då denna följande dag meddelades de olika regeringarna: den som författat den har alldeles tydligt haft det österrikiska dokumentet framför sig. Och än viktigare: i denna promemoria säges bestämt ifrån att ”den österrikiska regeringens både handlingssätt och fordringar måste anses som rättmätiga”, varjämte där uttalas ”den farhågan att serbiska regeringen kommer att ställa sig avvisande gentemot fordringarna”. Hur skulle det väl varit möjligt för den tyska diplomatien att fastslå att fordringarna voro rättmätiga, och hur skulle den kunnat uttala förmodanden om Ser-

biens blivande hållning till dem, om den varit okunnig om vad fordringarna gällde?

Att Tyskland på förhand hade kännedom om noten och alltså bär delaktighet i ansvaret för den kan alltså knappast betvivlas — på sin höjd skulle man kunna tänka sig att de tyska statsmännen icke granskat det sätt, varpå Wiendiplomatien formulerat de fordringar vilkas innehåll de i minsta detalj måste ha känt. För resten förstår man knappt varför tyska regeringen med sådan iver försöker framställa sig som den där suttit med korslagda armar och förbundna ögon, medan Österrike lagade till världskriget på egen hand. Tysklands ansvar skulle i sådant fall vara nästan ännu tyngre än om det gått hand i hand med Österrike under moget övervägande av varje steg. Att lämna en bundsförvant, vars politiska klokhet och diplomatiska talanger man hade de mest giltiga anledningar att misstro, fria händer att efter sitt skön avgöra en fråga av vilken världsfredens öde berodde, det skulle varit utslag av pyramidalt, rent brottsligt lättsinne. ”Det är en skandal”, skrev den 24 juli den tyska högertidningen Rheinisch-Westfälische Zeitung, ”om riksregeringen icke begärt att sådana krav först skulle underställas dess prövning.”

Huru omfattande det tysk-österrikiska samarbetet varit vid notens författande må emellertid lämnas därhän: faktum var att när nu noten den 24 juli förelåg till Europas granskning, Tyskland högljutt förklarade sin belåtenhet med den. Privat kunde visserligen utrikesminister Jagow förmås att erkänna att den som diplomatiskt dokument var mindre lyckad — han ville genom detta erkän-

nande ytterligare understryka att han inte ville vidkännas faderskapet. Men officiellt förklarade man den i alla stycken tillfredsställande och befogad, något som ju för resten redan dagen förut skett i rikskanslärns cirkulärskrivelse. Den allmänna meningen i Tyskland ställde sig också genast solidarisk med Österrike. ”Alla tidningar”, skrev Rysslands chargé d’affaires i Berlin, ”hälsa med stor sympati den energiska ton som anslagits av Österrike, även de som medge omöjligheten för Serbien att anta de framställda villkoren.” En av de få borgerliga tyska tidningar som hyste avvikande mening, högertidningen Post, sammanfattade den tyska pressens hållning under den första dagen så: ”Den avgjort större delen av den tyska pressen, den berlinska i första rummet, fasthåller vid sitt bedömande av den österrikiska noten helt mekaniskt vid Tysklands förbund med Österrike-Ungern och härleder därav den självklara slutsatsen att vi strax skola ställa oss vid Österrikes sida. Det är alldeles påfallande hur just frisinnade tidningar i detta fall, glömska av sina egna teorier, äro beredda att dra svärdet.”

Under dagens lopp proklamerade också Tyskland med mycken skärpa sin solidaritet med Österrike. De tyska sändebuden i Petersburg, London och Paris betonade för ententeregeringarna Tysklands åsikt att den serbisk-österrikiska konflikten var en sak som måste uppgöras uteslutande mellan Serbien och Österrike och att varje intervention av en annan makt skulle kunna medföra oberäkneliga konsekvenser. Österrike måste få fria händer att göra upp räkningen med Serbien, den som ville opponera sig mot denna dess rätt, skulle få med Tyskland att göra

— det var kontentan i framställningen. Man kan inte förvåna sig över att det tyska tillkännagivandet uppfattades som ett direkt hot — i synnerhet tolkades det så i Frankrike, där det framfördes på ett sätt som särskilt underströk de hotfulla momenten i förklaringen.

Ryssland förklarar sig ej kunna förbli likgiltigt.

Även Ryssland intog redan på krisens första dag sin mycket bestämda position — den position som alla, även Österrike och Tyskland, visste att det skulle komma att inta. Med samma skärpa, med vilken Tyskland hävdade att Serbiens och Österrikes konflikt var en angelägenhet som endast rörde dem båda, gjorde Ryssland gällande att den serbisk-österrikiska frågan måste betraktas som en allmänt europeisk.

Redan föregående kväll hade, såsom ovan nämnts, Rysslands chargé d'affaires i Belgrad intelegraferat till ryska utrikesdepartementet nyheten om den österrikiska noten. Då den österrikiska ministern i Petersburg på morgonen infann sig hos Sasonov för att delge honom noten, förklarade denne, att han redan visste vad saken gällde: Sasonov förstod, yttrade han, att Österrike ville krig mot Serbien och att det nu ansåg sig ha funnit förevändningen. ”Trots ministerns relativa lugn var hans hållning påtagligt avböjande och fientlig”, slutade österrikiska ministern i Petersburg sin rapport om sin morgonvisit hos Sasonov. Även inför franska och engelska ministrarna, med vilka Sasonov pr telefon avtalat ett möte på franska ambassaden, gav han uttryck åt sin pessimistiska syn på läget: det österrikiska steget, som vore

"både utmanande och omoraliskt" innebure tydligen, menade han, att krig vore nära förestående, och han antydde möjligheten av rysk mobilisering.

Senare på dagen hölls i Petersburg ett fem timmar långt ministerråd. Efter detsamma mottog Sasonov tyska ministern, greve Pourtalès, och formulerade för honom klart Rysslands ståndpunkt. Alldenstund den år 1909 genom en serbisk deklaration åvägabragta utjämningen mellan Serbien och österrike åstadkommits under hela Europas överinseende, vore den nuvarande striden mellan dessa stater en allmänt europeisk fråga: Ryssland kunde icke lugnt låta österrike fullfölja sin avsikt att "dévorer la Serbie" — sluka Serbien. På kvällen utsände ryska regeringen genom Petersburgs telegrambyrå en kommuniké, som publicerades följande dag i den officiella tidningen och som lydde: "Regeringen är livligt sysselsatt med de händelser som inträffat och med österrikes åtgärd att tillställa Serbien ett ultimatum. Regeringen följer med spänd uppmärksamhet den österrikisk-serbiska konfliktens utveckling, för vilken Ryssland ej kan förbli likgiltigt."

Detta Rysslands bestämda ställningstagande till förmån för Serbien, var, som sagt, ingenting annat än vad alla med visshet väntat. Rysslands serbiska intressen voro ett faktum, som den europeiska diplomatien måste räkna med, antingen den ville eller ej; de voro, som den engelska vita boken uttrycker det, "a commonplace in European diplomacy". Dessa rysk-serbiska förbindelser voro sedan gammalt fastare i fogarna än mången formlig allians: de båda folken voro knutna till varandra genom

traditioner, som framvuxit ur ett par sekels utveckling. Ett hot mot Serbien uppfattades på rysk sida som ett hot mot Ryssland självt. Redan under Balkankriget hade Sasonov klargjort för österrikiska regeringen, att ett österrikiskt anfall på Serbien ovillkorligen måste följas av ett krig med Ryssland, och ännu så sent som den 23 maj 1914 hade han, såsom den engelska vita boken påpekar, i duman fastslagit principen ”Balkan för Balkanfolken” — det var känt, att varje angrepp på en Balkanstat från en europeisk stormakts sida skulle komma att anses som ett hot mot den politik, som baserade sig på denna princip. En enig rysk folkmening stod bakom denna ryska politik: det skulle, försäkrade Sasonov, blivit revolution i Ryssland, om regeringen nu givit vika.

Men, svarade den tysk-österrikiska diplomatien, den österrikiska aktionen mot Serbien hade icke någon som helst aggressiv karaktär: den avsåg blott att skaffa österrike lugn för de serbiska stämplingarna som blottställde dubbelmonarkiens existens, och den utgjorde alltså icke något hot mot Serbien, än mindre mot Ryssland. Gång på gång under krisdagarna upprepade österrike sin försäkran att det skulle respektera Serbiens integritet — så småningom framkom också löftet att respektera dess suveränitet. Att dessa löften icke kunde lugna Ryssland är lätt begripligt. Först och främst ägde man ingen säkerhet för att österrikiska regeringen skulle kunna hålla löftena, även om de voro uppriktigt menade. ”De österrikiska ministrarna drevos”, skriver engelska vita boken, ”fram på en våg av våldsam nationell entusiasm. De sade själva att de skulle ryckas bort från makten, om de icke

gåvo vika för folkets önskan om en konflikt med Serbien. Skulle denna nationella entusiasm låta nöja sig med blott en straffexpedition mot fienden? Helt visst icke!" Vidare voro löftena tänjbara nog. Redan under krisens första dagara inhämtade Rysslands chargé d'affaires i Berlin att Österrike, om det också ej eftersträvade territoriellt förvärv, skulle komma att ockupera delar av Serbien tills det erhållit satisfaktion och han misstänkte att denna ockupation skulle bli långvarig nog: "man vet", sade han till franska ministern, "vad detta ord satisfaktion innebär." Misstron var så mycket starkare, som man av gammalt kände Österrikes vittsvävande planer på Balkan. Den engelska ministern i Rom berörde en av dessa planer, då han inrapporterade: "Pålitliga underrättelser föreligga att Österrike ämnar sätta sig i besittning av järnvägen till Saloniki." Vad särskilt beträffar försäkringarna att Serbiens suveränitet skulle respekteras, så voro dessa alltid ytterst svävande: så t. ex. förklarade, enligt tyska vita boken, tyska ministern i Petersburg den 29 juli, att det "vid fredsslutet alltid bleve tid att återkomma till frågan om bevarandet av den serbiska suveräniteten." Viktigast av allt var emellertid att huru ofta dessa löften än upprepades, Österrike likväl aldrig — förrän på krisens näst sista dag, då det redan var för sent — vek från sin fasta föresats att genomdriva de i noten framställda fordringarna. Och så länge det kvarstod på denna ståndpunkt, voro alla löften värdelösa. Ty om Serbien tvingats att underkasta sig dessa krav, så hade det varit slut med dess självständighet: det skulle blivit halvsuveränt under Österrike på samma sätt Bokhara tidigare blivit det un-

der Ryssland. Och det var detta som Ryssland icke kunde finna sig i.

Att de tyska och österrikiska statsmännen trott på möjligheten av att Österrike skulle enligt sitt recept få lösa den serbiska frågan under det att Ryssland endast spelade den ointresserade åskådarens roll är också uteslutet. De visste redan från början väl, att deras försök att få konflikten "lokaliserad" voro fullkomligt hopplösa. De österrikiska och tyska dokumentsamlingarna visa, att centralmakterna hade klart uppfattat den verkliga räckvidden av sitt steg. "I det ögonblick då vi" — telegraferade greve Berchtold till österrikiska ministern i Petersburg — "beslutat oss för att vidtaga allvarliga åtgärder mot Serbien, ha vi naturligtvis också haft möjligheten klar för oss att ur den serbiska meningsskiljaktigheten en konflikt med Ryssland kunde utveckla sig."

Centralmakterna valde alltså med berått mod konflikten med Ryssland — det har man deras diplomaters eget ord på. Aktionen mot Serbien var i realiteten en framstöt mot Ryssland: tiden ansågs vara kommen, då man skulle uppta den avgörande striden med de ryska intressena på Balkanhalvön. Huruvida det för den österrikisk-ungerska monarkien var en livssak att försöka göra ett slut på det ryska inflytandet på Balkan, är en sak för sig: faktum är emellertid att då centralmakterna inläto sig på experimentet att på 48 timmar avslita de serbisk-ryska band som knutits under loppet av årtionden, de därmed togo på sig det odelade ansvaret för konsekvenserna.

Hade de själva väntat att dessa konsekvenser skulle bli så vittgående som de blevo? Inflytelserika element in-

om tysk-österrikiska diplomatien tyckas icke ha gjort det. Den uppfattningen synes ha varit den förhärskande att segern över Ryssland skulle kunna vinnas på fredlig väg: Ryssland skulle, ansåg man, när allt kom omkring icke våga ta kriget utan skulle falla undan nu, liksom vid de förra Balkankriserna. Enligt engelska ministern i Wien hyste man särskilt den övertygelsen vid Ballplatz: troligen stärktes de österrikiska statsmännen däri av tyska ambassadören Tschirsky, som i Wien spelade pådrivarens roll. Tschirsky förklarade vid krisens början rent ut för engelska ambassadören där, att han ansåg det otroligt att ryska utrikesministern skulle "ta ett steg, som sannolikt skulle utmynna i att många gränsfrågor i vilka Ryssland är intresserat, såsom de svenska, polska, ruteniska, rumäniska och persiska frågorna, komme med i röran." Ännu den 28 förklarade greve Berchtold för engelska sändebudet att han trodde att ett allmänt krig var synnerligen osannolikt, enär Ryssland varken önskade krig eller var i den ställning att det kunde företaga krig. Italienska utrikesministern försökte tydligen taga centralmakterna ur denna villfarelse, men det var, försäkrade han så sent som den 29 juli engelska ambassadören i Rom, "förenat med svårighet att övertyga Tyskland om att Ryssland menade allvar". Samma dag bekräftade han för franska ministern i Rom att "Österrike och Tyskland tyvärr under hela denna affär hyst och ännu hyste den övertygelsen att Ryssland icke skulle uppträda aktivt: von Jagow hade, berättade han, samma dag för italienska ministern i Berlin upprepat att han icke trodde att Ryssland skulle ta aktiv del i konflikten". Det var nog denna tysk-

österrikiska felbedömning av Rysslands förmåga och vilja att sätta makt bakom sitt ord, som i främsta rummet varit det bestämmande momentet för centralmakternas politik under krisens första dagar — det var alltså till en början snarare den tysk-österrikiska diplomatins bristande omdömesförmåga än dess direkta beslut att vädja till vapen som kom den att slå in på en kurs som ledde rakt fram till världskriget. Sasonov utpekade tyska sändebudet i Petersburg, greve Pourtalès, som den som i främsta rummet bar ansvaret för den tyska diplomatins felaktiga syn på situationen: han hade, påstod Sasonov, inrapporterat att Ryssland under inga förhållanden tänkte börja krig. Det är icke osannolikt, att Sasonov hade rätt. Pourtalès uppfattning framlyste ganska tydligt under krisens utveckling: till en början ur den sturska ton som han anslog mot de ryska statsmännen och som visade att han ansåg deras fasta hållning vara ren bluff, sedan ur den fullkomliga förvirring och förtvivlan, som grep honom då han fann att han hade haft orätt.

Emellertid är det nog också säkert att det, särskilt i Tyskland, fanns de, som förstodo hur högt spel man spelade, men som i alla fall togo livlig del däri, därför att de verkligen önskade kriget med ententen. ”Belgiska ministern i Berlin anser”, inrapporterade franska ambassadören där till sin regering, ”att Tyskland och Österrike velat draga fördel av de sammanträffande omständigheter till följd varav Ryssland och England för närvarande synas dem hotade av inre oroligheter och härordningen i Frankrike är under debatt.” Samma mening uttalades redan den 20 juli i en fransk konsulatsrapport från Wien:

”det finns”, hette det där, ”såväl här som i Berlin ett parti som accepterar tanken på en konflikt av omfattande dimensioner, med andra ord ett världskrig. Den ledande tanken är sannolikt att man måste skrida till verket, innan Ryssland fullbordat sina stora förbättringar av armén och järnvägarna, och innan Frankrike hunnit få sin nya arméorganisation fullt genomförd.” För detta parti var Sarajevoattentatet blott den tacksamt accepterade anledningen att släppa lös det världskrig, för vilket man, om attentatet ej skett, hade fått försöka finna en annan förevändning. Och det var detta parti, som ju längre krisen framskred, allt bestämdare tog ledningen.

De övriga stormakternas ställning till konflikten.

Redan under fredagen började det bli tydligt vilken position även de övriga stormakterna skulle inta till de uppdykande stridsfrågorna.

I Paris överlämnade österrikiska ambassadören den serbiska noten vid 10-tiden på morgonen till t. f. utrikesministern, som mottog den utan att närmare yttra sig om dess innehåll. På aftonen, då t. f. utrikesministern hade ett samtal med tyska ambassadören, framhöll han, att lika berättigat som det skulle förefallit att man begärde bestraffning av alla som deltagit i attentatet i Sarajevo, lika svårt var det att kräva åtgärder som voro oantagliga med hänsyn till Serbiens värdighet och suveränitet: den serbiska regeringen skulle, även om den ville underkasta sig dem, riskera att störtas genom en revolution. Och vad det tyska kravet på konfliktens lokalisering beträffade, påpekade

han att om denna fordran skulle kunna tillmötesgås, man ej genom en oresonlighetspolitik mot Serbien finge göra situationen alltför svår ”för andra makter, vilka varken moraliskt eller på grund av sina känslor kunde undgå att intressera sig för Serbien”. Att Frankrike redan från första stund, utan att behöva någon betänketid, fann det självklart att det, om situationen tillspetsades, måste vara att finna på Rysslands sida, framgår av att det, såsom ovan nämnts, fattade Tysklands pointerande av vilken fara det skulle medföra om någon annan makt intervenerade i den serbisk-österrikiska konflikten som ett hot också mot Frankrike. I Petersburg underströk franska ambassadören, Paléologue, redan från början den fransk-ryska solidariteten: han framhöll, enligt vad den engelska ministern rapporterar, att Frankrike skulle uppfylla alla förpliktelser, som ålåge det på grund av alliansen med Ryssland, och dessutom kraftigt stödja Ryssland i alla diplomatiska förhandlingar. Och franska ministern och Sasonov förenade sedan sina ansträngningar för att förmå även den engelska gesanten att avge en liknande solidaritetsförsäkran.

I London mottog sir Edward Grey noten med den förklaringen att han visserligen hyste all sympati för Österrike, men att han på samma gång aldrig sett någon stat till en annan stat rikta ett dokument av så fruktansvärd karaktär. Även inför den tyska ministern beklagade han sig över notens ovanligt strama karaktär, kortheten av tidsfristen och omfattningen av kraven.

Emellertid betonade sir Edward samtidigt att England icke fann sig ha något skäl att ingripa i den österrikisk-

serbiska konflikten. Först om den ledde till misshälligheter mellan Österrike och Ryssland, ville han ur synpunkten av Europas fred befatta sig med den. I nästan samma ordalag framhöll samtidigt engelska ambassadören i Petersburg, Buchanan, samma synpunkter. England hade, påpekade han, inga direkta intressen i Serbien, och ett krig för detta lands skull komme aldrig att vinna den brittiska allmänna opinionens bifall. Därför ansåg han sig, utan att invänta instruktioner från London, utan vidare kunna avvisa förslaget om en gemensam solidaritetsförklaring från ententen — allt vad ryska utrikesministern och franska ambasadören kunde pressa ur honom var en förklaring att Grey möjligen skulle vara villig att, då han gjorde centralmakterna föreställningar, framhålla för dem att om det genom ett österrikiskt anfall på Serbien komme till allmänt europeiskt krig, det skulle bli svårt för England att hålla sig utanför — en formulering som följande dag godkändes av sir Edward Grey.

England hade därmed slagit in på den politiska linje, som det skulle följa under hela krisen. Den rysk-franska påtryckning, som påbörjades redan under krisens första dag, upprepades senare dagligen: en solidaritetsförklaring från Englands sida skulle, framhölls det oupphörligen från ryskt och franskt håll, omöjliggöra krigsutbrottet, alldenstund Tyskland ej skulle våga gå till det yttersta, om det med säkerhet kunde räkna på att finna England bland sina motståndare. Men sir Edward Grey vägrade absolut att avge några som helst förklaringar i denna riktning — detta fastän denna Englands hållning, enligt vad pressens uttalanden visade, berörde Petersburg och

Paris på det pinsammaste. Själv uppgav han som orsak att ett sådant partitagande skulle försvåra hans medlarroll, något vari han naturligtvis hade rätt: han hade större möjligheter att vinna Tysklands öra om han ej bundit sig till det motsatta lägret. Utan tvivel bidrog också till hans vägran den omständigheten, att han under inga förhållanden ville ge näring åt de tendenser inom Frankrike och särskilt Ryssland som eventuellt skulle vilja sätta hårt mot hårt: de båda makternas benägenhet till eftergifter och försonlighet skulle ju kunna minskas av vetskapen att de skulle få England med sig som tredje man. Denna taktik, vars riktighet står höjd över allt tvivel, fortsatte han ända in i det sista. Ännu då kriget utbröt voro Ryssland och Frankrike i okunnighet om huruvida de skulle kunna påräkna Englands hjälp: allt det modererande inflytande sir Edward på detta sätt kunde utöva på sina blivande allierade hade han alltså begagnat sig av. Å andra sidan tillämpade han motsvarande påtryckningsprincip på centralmakterna: liksom han manade Ryssland och Frankrike till försonlighet under framhållande av att de ej under alla förhållanden kunde vänta Englands stöd, varnade han, såsom längre fram skall visas, Tyskland för en intransigens som baserade sig på att England under alla förhållanden skulle förbli en neutral åskådare. Någon motsättning mellan dessa hans försäkringar fanns ej: åt båda hållen proklamerade han att England tillsvidare ville ha fria händer, en hållning varmed han utan tvivel bäst tjänade fredens sak.

Vad till sist Italien beträffar, fick det, liksom ententemakterna, först på fredagsmorgonen del av noten. Redan

nu gav det tillkänna, att det varken blivit tillfrågat eller underrättat — alltså ett förberedande steg till den separation från centralmakterna som sedan följde rätt snabbt. Redan följande dag kunde franska ministern i Berlin inrapportera att Italien syntes vara "minst sagt förtörnat över att det av sina båda allierade hållits utanför hela saken", och dagen därpå fick franska ambassadören i Rom den kategoriska försäkringen i italienska utrikesdepartementet att alldenstund noten — som Italien sannolikt icke skulle hava gillat — icke på förhand blivit Italien meddelad, Italien fann sig fritaget från allt ansvar i det allvarliga initiativ Österrike tagit.

De första försöken att finna en fredlig lösning.

Att den österrikisk-serbiska konflikten redan kommit in i ett stadium, där varje försök att hindra kriget var tämligen hopplöst, insågs redan från början av den europeiska diplomatien. Emellertid gjordes ett par försök att åtminstone fördröja krigsutbrottet.

Det första initiativet kom från Petersburg. Under dagens lopp avsände Sasonov till ryska ministern i Wien en not, som denne skulle överlämna till Berchtold och där Ryssland begärde utsträckning av den för Serbiens svar bestämda tiden. Då Österrike, hette det, uttryckt sin önskan att Europa skulle ta kännedom om undersökningens resultat, på vilka det grundade sina beskyllningar mot Serbien, så måste också Österrike ge makterna möjlighet att bilda sig ett omdöme om saken — ett resonemang, mot vars logik ingenting kan anmärkas. Begäran var så mycket mera befogad, som Österrike just inte

kunde fordra, att Europa skulle ha allt för stort förtroende för dess försäkringar att Serbiens skuld i Sarajevobrottet var till full evidens fastslagen. Till och med i den tyska pressen — i högertidningen Rheinisch-Westfälische Zeitung — påpekades att det dock var bra starkt av österrike att ifrågasätta att man utan vidare skulle ta dess påståenden för sanna. Tidningen erinrade om de för österrike så ytterligt komprometterande Friedjung- och Prochaska-affärerna, vid vilka österrike genom uppgifter, vilkas falskhet obarmhärtigt blottades, ville bevisa nödvändigheten av ett österrikiskt anfall på Serbien, och tidningen påpekade att av de oerhörda beskyllningar, som nu framställts, icke ett enda faktum blivit bevisat. ”Det har”, skrev tidningen, ”ingenting, alls ingenting blivit bevisat utom att två österrikisk-ungerska undersåtar vid namn Princip och Cabrinovitj förövat attentatet mot Franz Ferdinand”.

Samtidigt med att Sasonov sände sin begäran om förlängd frist till Wien, vände han sig till Berlin, London, Paris, Rom och t. o. m. till Bukarest med anhållan om att kabinetten måtte stödja hans aktion. Wiens formliga avslag å hans begäran skulle komma först följande dag, men redan under fredagen underrättades Sasonov om att hans anhållan skulle avslås — han fick denna underrättelse från tyskt håll. Då han på kvällen under samtal med tyska ministern nämnde, att Ryssland skulle fordra en internationell prövning av dossiern i Sarajevoaffären, gjorde denne honom å österrikes vägnar uppmärksam på att österrike-Ungern icke skulle acceptera en sådan inblandning i dess konflikt med Serbien och tillade att icke heller

Tyskland kunde godkänna en begäran som ginge bundsförvantens ära som stormakt för nära.

Även sir Edward Grey gjorde en framställning i samma anda som Sasonov. Fastän han förklarat att han ej kunde inblanda sig i den serbisk-österrikiska konflikten, var det likväl för honom av vikt att försöka förhindra att konflikten, genom att Österrike brådstörtat vidtog militära åtgärder och att Ryssland då genast kom Serbien till hjälp med vapenmakt, förvandlades till en allmänt europeisk konflikt, innan diplomatin hunnit träffa några motåtgärder. Hans begäran gick alltså ut på att Österrike icke skulle påskynda fientligheternas öppnande. Han fick redan under kvällens lopp svar — och det två diametralt motsatta. Tyske ministern i London, furst Lichnowsky, lovade visserligen att låta hans framställning gå vidare till Berlin, men kunde ej ge honom några förhoppningar att den skulle bifallas: den tyska ståndpunkten — vilken Lichnowsky, en moderat man, tydligen ogillade — var att Österrike skulle ta till offensiven vid tidsfristens utgång, såvitt Serbien ej ovillkorligt godtoge de österrikiska kraven in toto. Men ungefär samtidigt kom rakt motsatt besked från Wien: om fordringarna ej accepterades, skulle Österrike visserligen avbryta de diplomatiska förbindelserna och påbörja militära förberedelser, men däremot icke krigsoperationer — ett meddelande som sir Edward Grey mottog med stor tillfredsställelse. Tyskland visade sig alltså här mera österrikiskt än Österrike självt — det var första gången under krisen men blev ej den sista.

Samtidigt togs ett annat initiativ av västmakterna: en

påtryckning på Serbien för att förmå det att gå Österrike till mötes så långt som möjligt i avsikt att därigenom beröva Österrike anledning att genast gripa till kraftåtgärder. ”Serbien bör lova”, telegraferade sir Edward Grey till Englands chargé d’affaires i Belgrad, ”att det, om det är bevisligt att serbiska tjänstemän av huru låg grad som helst varit delaktiga i mordet, skall ge Österrike full upprättelse. Enda utsikten synes ligga i att undvika absolut vägran och svara gynnsamt i så många punkter som med hänsyn till fristens korthet är möjligt.” I franska utrikesdepartementet fick serbiska ministern rådet att genast tillmötesgå kraven i alla punkter som icke voro oförenliga med Serbiens värdighet och suveränitet och att söka undandra sig Österrikes direkta grepp genom att förklara sig redo att underkasta sig Europas skiljedom.

Denna begäran om utsträckt frist och dessa förmaningar till Serbien att visa tillmötesgående var egentligen allt som, sådan situationen förelåg, kunde göras för att avvärja det serbiska krigsutbrottet. Ett förslag av Sasonov, framfört på konferens mellan honom och franska och engelska ministrarna i Petersburg, att ententemakterna skulle förena sig i en framställning till Österrike av innebörd att dess aktiva intervention i Serbiens inre angelägenheter icke kunde tolereras, avvisades av den engelska ambassadören. Och då franska ministern i London likaså talade för en medling mellan Wien och Belgrad, gav sir Edward, som nu en gång för alla icke ville ingripa i den serbisk-österrikiska konflikten, endast undvikande svar.

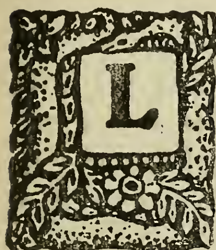
Men bakom den serbiska krigsfaran stod den europeiska. Redan den 24 juli började också frågan på vad sätt man

skulle möta den bli aktuell. Sir Edward Grey framkastade redan nu under ett samtal med den franska ministern i London tanken på att England, Frankrike, Tyskland och Italien skulle, om förhållandet mellan Österrike och Ryssland bleve spänt, utöva ett medlande och modererande inflytande samtidigt i Wien och Petersburg — ett projekt som han senare på dagen delgav också den tyska ministern i London. Redan på krisens andra dag började alltså det förslag till en stormaktskonferens ta form till vilket under de följande dagarna hoppet om krisens fredliga lösning i främsta rummet skulle knytas.

DEN 25 JULI

Den serbiska svarsnoten överlämnas och de diplomatiska förbindelserna mellan Österrike och Serbien avbrytas. Börjande krigsförberedelser runt om i Europa.

Lördagen den 25 juli 1914 — dagen för presidenten Poincarés besök i Stockholm — var första skedet av den europeiska kris, som förde till världskriget, avslutat. Kl. 6 på eftermiddagen bröt Österrike sina diplomatiska förbindelser med Serbien: det första av de många krig, som tillsammans utgöra världskriget, hade därmed i realiteten tagit sin början, även om krigsförklaringen och fientligheternas öppnande ännu några dagar läto vänta på sig.

Ingen förlängd frist åt Serbien.

Såsom ovan nämnts, var den europeiska diplomatiens första initiativ inför den hotande krigsfaran att söka av Österrike utverka ökad frist åt Serbien för notens besvarande. Ansträngningarna i denna riktning hade påbörjats på fredagen och fortsattes nu. På lördagsmorgonen avsändes, i enlighet med den ryska begäran, från London, Paris och Rom order till engelska, franska och italienska ministrarna i Wien att stödja den ryska ambassadörens framställning hos österrikiska utrikesministern.

Rimligheten av detta krav var så uppenbar att Tyskland, om det ej från början önskade att liksom Österrike framstå såsom det där à tout prix önskade kriget, icke kunde undgå att åtminstone ge sig sken av att sluta sig till detsamma. Då Englands chargé d'affaires på lördagsmorgonen uppsökte tyska utrikesministern, med-

delade denne, att han redan kl. 10 mottagit telegram från tyska sändebudet i London och att han genast givit den tyska ambassadören i Wien order att för greve Berchtold framlägga sir Edward Greys förslag om utsträckning av tidsfristen. Tyvärr, tillade hr von Jagow, syntes det av tidningarna framgå att greve Berchtold vore i Ischl, och han trodde att det under dessa omständigheter skulle bliva tidsutdräkt och svårigheter med att få fristen utsträckt. Resonemanget är ju inte vidare övertygande: hade hr von Jagow verkligen haft någon lust att stödja förslaget, borde han ju kunnat erinra sig att det finns något som heter telefon och att en påringning till Ischl antingen från Berlin eller i varje fall från tyska legationen i Wien skulle varit tillräcklig för att arrangera saken. Sin verkliga uppfattning meddelade han senare på dagen Rysslands chargé d'affaires. Då han på eftermiddagen lämnade denne företräde — han hade vägrat att mottaga den ryska representanten ända tills fristen började närma sig sitt slut — förklarade han att han redan tidigare på dagen telegraferat till Wien angående den begäran som London framställt och att han nu (någon timme före fristens utgång!) skulle göra detsamma beträffande den ryska framställningen. Redan av detta svar framgår ju rätt tydligt att Tyskland nöjt sig med att låta sir Edward Greys vädjan gå vidare utan att självt på något sätt stödja den. Att Jagow snarare avrått från att bevilja fristen framgår av det tillägg han gjorde: han hade, hette det, sina tvivel om lämpligheten för Österrike att i sista ögonblicket ge vika, och han satte i fråga om detta ej skulle öka Serbiens självsäkerhet.

Än radikalare än von Jagow i Berlin, som i det längsta vägrade Rysslands representant företräde, hade utrikesminister Berchtold gått till väga i Wien. Han hade helt enkelt rymt fältet för att komma utom räckhåll för alla obehagliga argument och påtryckningar: han hade farit till kejsaren i Ischl och tillkännagivit genom pressen att han tänkte stanna kvar där, tills krisen var över. Rysslands chargé d'affaires fick alltså söka honom förgäves och måste i stället försöka nå honom genom telegram; i österrikiska utrikedepartementet fick han blott tala med generalsekreteraren, baron Macchio, som visade sig ytterst kylig. Då ryssen framhöll att det är stridande mot den internationella hövligheten att till makterna hänskjuta klagoanledningar, stödda på bevisdokument, utan att ge dem tid att sätta sig in i dessa, svarade generalsekreteraren att det egna intresset stundom fritar en från skyldigheten att vara hövlig. Senare på dagen kom verkligen svar från Berchtold, som fått telegrammet: han förklarade kort och gott, utan att ange något skäl, att Österrike ej kunde medge någon förlängning av fristen. Något utförligare telegraferade Berchtold om saken till Petersburg. Österrikes not till makterna hade, hette det, ingalunda till avsikt att inbjuda dem att framställa sina respektive uppfattningar, utan hade blott haft karaktären av en upplysning.

Rysslands aktion hade alltså lett till fullkomligt negativt resultat. Vad de franska, engelska och italienska ministrarnas tillämnade parallellaktion i Wien beträffade, insågo dessa, då de tämligen sent mottogo ordern att stödja Rysslands krav, det hopplösa i att under de tim-

mar som återstode av fristen försöka komma i kontakt med den försvunna utrikesministern. En liten intressant detalj är här att annotera. Franska regeringens instruktion i saken till franska sändebudet i Wien avsändes från Paris kl. 11 f. m. efter 3-dubbel tariff, men nådde till Wien först kl. 6, d. v. s. i samma ögonblick fristen utgick. Förseningen, som, enligt vad ryska ministern Izvolskij ansåg otvivelaktigt, hade berott på att telegrammet avsiktligt blivit uppehållet av österrikiska telegrafen, spelade ju i detta fall ingen egentlig roll — de följande dagarna skulle mankemangen på de österrikiska telegrafledningarna bli av större betydelse.

Ententemakternas påtryckningar på Serbien.

Samtidigt som ententemakterna, ehuru förgäves, sökte en utväg ur krisen genom dessa hänvändelser till Österrike, fullföljde de sin verksamhet från föregående dag, i det de fortsatte sina påtryckningar på Serbien för att förmå det att gå Österrike till mötes så långt som möjligt — i hopp att Österrike inför radikala serbiska eftergifter skulle få svårt att fullfölja sin halsstarriga krigspolitik. Alla tre ententekabinetten, även det ryska, läto, försäkrade franska t. f. utrikesministern, ge Belgrad rådet att ”uttrycka sitt beklagande över den medbrottslighet i attentatet som kan bevisas och att i detta hänseende utlova de mest omfattande satisfaktioner”. Englands representant i Belgrad fick särskild order att konferera med sina ryska och franska kolleger och råda Serbien till tillmötesgående. Centralmaktspressen har gjort gällande att det berodde på Ryssland att det svar som sedan läm-

nades ej blev ännu mera undfallande än det blev. Vilka direktiv Ryssland givit Serbien är ej känt: dock inrapporterade Englands chargé d'affaires i Belgrad att han ansåg det högst sannolikt att Ryssland pressat Serbien till den yttersta moderation. Jämför man det serbiska svaret med serbiske kronprinsens uttalande om noten i telegrammet till tsaren, finner man också att Serbien på lördagen givit vika i punkter, som det ännu på fredagen förklarat oacceptabla — tydligen en konsekvens av kronprinsens löfte att anta ej blott de krav, som voro förenliga med Serbiens suveränitet, utan också dem, som tsaren rådde Serbien att acceptera. Innan svarsnoten överlämnades — överläggningar om svaret pågingo i Serbiens ministerråd såväl på fredagen som lördagen — meddelade serbiska utrikesdepartementet ententens representanter dess huvuddrag och framhöll sin åsikt att om österrikiska regeringen ej till varje pris önskade krig, den måste bli tillfredsställd med den fulla upprättelse det serbiska svaret gav.

En sista vädjan, som kom för sent.

På lördagsmiddagen framkom detta kortfattade referat av noten till London. Sir Edward Grey synes ha mottagit det med en viss förvåning — att Serbien skulle kunna gå så långt hade han tydligen inte tänkt sig — men också med stor glädje: genom Serbiens försonliga hållning tycktes ju konflikten vara på väg att avvecklas lika fort som den kommit. Sir Edward skyndade att meddela den tyska ambassadören telegrammet från Belgrad och uttryckte sin förhoppning att, om det serbiska svaret,

då det mottoges i Wien, vore av ungefär den lydelse som referatet angav, tyska regeringen skulle kunna förmå den österrikiska att ställa sig gynnsamt till detsamma.

Sir Edward Grey tog alltså, såsom också naturligt var, för givet, att noten skulle granskas av regeringen i Wien och att den, innan svar gavs, skulle meddelas även den tyska regeringen. Han misstog sig: den serbiska svarsnoten fick en behandling, varom ingen kunnat drömma — då Londontelegrammet angående Greys vädjan nådde Berlin hade avgörandet redan fallit.

Den serbiska svarsnoten.

Det svar, som premiärminister Pasjitch på lördagskvällen överlämnade till den österrikiska ambassadören, baron Giesl, innebar, såsom redan det referat därav, som tidigare utsänts till ententemakterna, givit vid handen, den fullständiga kapitulationen från Serbiens sida.

Serbien godtog i sak de allra flesta av de österrikiska kraven. Det förklarade sig berett att överlämna till domstol varje serbisk medborgare, hög eller låg, som bevisades delaktig i Sarajevomordet, det förpliktade sig att införa den fordrade förklaringen, vari officiellt fördömande av den mot österrike riktade propagandan skulle uttalas, i den officiella tidningen och att utfärda den begärda dagordern med liknande innehåll till armén, att i presslag och författning låta införa bestämmelser om straff och kvarstad på publikationer som äggade till hat mot österrike, att upplösa den storserbiska föreningen Narodna Odbrana och likaså varje förening som dreve agitation mot österrike, att reformera skolundervisningen efter öster-

rikes önskan, att avskeda officerare och ämbetsmän som stämplat mot Österrikes integritet, att vidtaga de häktningar Österrike begärt, att förhindra vapensmuggling etc. Endast i två punkter begärde serbiska regeringen modifikation eller närmare förklaring. På kravet att österrikiska tjänstemän skulle i Serbien medverka vid undertryckandet av den mot österrikiska monarkien riktade propagandan gavs det svaret, att man icke kunde fullt klargöra för sig innebörden och räckvidden härav, men "vore beredd att godkänna varje sådan medverkan som kunde stå i överensstämmelse såväl med folkrätten och straffprocessens grundsatser som med vänskapliga grannförhållanden". Och vad angick fordran att österrikiska tjänstemän skulle få rätt att deltaga i undersökningarna inom Serbien angående Sarajevo-sammansvärjningen, svarades, att detta vore en kränkning av den serbiska författningen och straffprocessen, men att meddelanden om denna rättsliga undersöknings resultat i konkreta fall skulle lämnas de österrikiska ombuden. Till sist betygade Serbien sin villighet att, om Österrike icke vore tillfredsställt, hänskjuta avgörandet antingen till skiljedomstolen i Haag eller till de stormakter som medverkat vid 1909 års uppgörelse. Hela noten var hållen i en ton, lika undfallande och vördsam som den österrikiska varit stursk och ohövlig.

Det var alltså ytterst litet som fattades i att Österrike fått sitt krav — ett oförbehållsamt accepterande av alla framställda fordringar — uppfyllt. Endast på två punkter rådde ej full överensstämmelse. Men det är intet tvivel om att enighet skulle kunnat nås även beträffande

dem, om blott Serbiens bön om närmare förklaringar blivit uppfylld. Sådana förklaringar gåvos mycket riktigt — men de gåvos icke till Serbien. Beträffande kravet på österrikiska tjänstemäns medverkan i kampen mot den österrikiskfientliga propagandan fick ryska utrikesministern närmare upplysning: Österrike hade blott tänkt sig upprättande av en hemlig "bureau de sûreté" i Belgrad, vilken skulle fungera på samma sätt som de analoga ryska institutionerna i Paris och samarbeta med serbiska polisen och förvaltningen. Och vad kravet på österrikiska funktionärers deltagande i rannsakningen mot deltagarna i Sarajevokomplotten angick, förklarade Österrike i sin på måndagen publicerade kommentar till det serbiska svaret att det aldrig varit meningen att ämbetsmännen skulle ta del i det serbiska rättsförfarandet utan blott i polisens förberedande undersökning. Dessa förklaringar hade helt visst varit tillräckliga för att tillfredsställa Serbien: Österrike förstod det och aktade sig för att meddela Serbien dem.

Världsfredens öde avgjort på 2 minuter.

Baron Giesl höll nu emellertid det serbiska dokumentet i sin hand: på det svar han skulle ge berodde hela Europas öde. Ansvaret borde ha känts tungt och man hade kunnat ta för givet att granskningen skulle bli grundlig. Under de tysk-amerikanska förhandlingarna om Lusitania-dådet, detta tyska massmord som i ohygglighet vida överträffar Sarajevobrottet, utväxlades noterna mellan Tyskland och Amerika med månaders mellanrum — baron Giesl avgjorde frågan om världsfreden på — om

man får tro hans egna uppgifter — 2 minuter. "Svarsnoten överlämnades till mig 2 minuter före 6 e. m.", inrapporterade han till sin regering; kl. 6 e. m. var, enligt hans egen påskrift, det brev avsänt, vari Giesl underrättade serbiska regeringen om att han, då han ej fått tillfredsställande svar, samma kväll ämnade avresa och att de diplomatiska förbindelsernas avbrytande skulle anses som ett fait accompli. Och även om man vill vara barmhärtig nog mot den österrikiska representanten att anse hans egen uppgift osann och i stället ge vitsord åt serbiska konseljpresidenten, som uppger att han överlämnat noten kl. 5,45, så är det tydligt att på den tidsperiod å högst en kvart, som hr Giesl använde, han varken hann ordentligt sätta sig in i det digra serbiska dokumentet eller komma på de småanmärkningar mot svaret, som österrikiska regeringen sedan anförde som skäl för dess underkännande, ej heller författa det svar han strax därpå avlämnade. Det var redan från början en bestämd sak att svaret, hur det än utfölle, skulle ogillas och det brev vari Giesl tillkännagav brytandet av de diplomatiska förbindelserna var redan på förhand nedskrivet.

Kl. 6,30 e. m. lämnde Giesl Belgrad. Kl. 7,45 utsände K. K. Telegraphen-Korrespondenz-Bureau i Wien ett meddelande att Pasjitch lämnat "ett otillfredsställande svar". Vad han svarat, hemlighölls däremot strängt: man fruktade att krigsivern i landet skulle lägga sig om det kommit fram att Serbien godvilligt givit vika. Först på måndagskvällen publicerade man i Wien det serbiska svaret, och då, såsom sedan skall visas, i en högst märkvärdig form. Innan man vågade göra det hade man för resten för

säkerhets skull skaffat sig ytterligare en förevändning för kriget — Serbien hade, hette det, på måndagen angripit österrikiska trupper vid Donau.

Men på lördagskvällen sörjde man, som sagt, för att inga uppgifter om den serbiska kapitulationen fingo lägga sordin på krigsglädjen. Visserligen hade, enligt vad engelska ministern i Wien berättar, på eftermiddagen rykten spritts att Serbien accepterat den österrikiska noten utan villkor, rykten som ett ögonblick framkallade stark besvikelse. Men då det officiella meddelandet sedan kom med dementi därpå, utbröt i Wien en vild glädje, stora folkskaror drogo under hela kvällen och natten genom gatorna under storartade nationalistiska demonstrationer.

Ännu samma kväll begicks från Österrikes sida den första fientliga handlingen. Serbiska generalstabschefen Putnik, som från sin sommarvistelse vid en österrikisk badort var på väg till hemlandet, arresterades jämte sin dotter på en österrikisk järnvägsstation. Detta originella sätt att öppna kriget hälsades på vissa håll med förtjusning. Kölnische Zeitung gratulerade Österrike till att ha försäkrat sig om "serbiska arméns själ": "öppnande av fientligheterna genom en fientlig handling i stället för genom en formell krigsförklaring är ingen nyhet i moderna krig", skrev tidningen. Emellertid fann man i Österrike vid närmare eftertanke detta övergrepp för starkt och Putnik frigavs följande dag.

Trots att de verkliga fientligheterna ännu dröjde ett par dagar, så var i alla fall med de diplomatiska förbindelsernas brytande kriget realiter ett faktum. Å ömse sidor forcerades förberedelserna. Under natten till sön-

dagen utfärdades det österrikisk-ungerska mobiliseringsdekretet: det hade undertecknats redan fredagen den 24, alltså dagen före det serbiska svarets mottagande. Serbien hade på lördagen — i riktig förkänsla av att alla dess eftergifter icke skulle kunna förmå Österrike att hålla inne med det länge planlagda, omsorgsfullt måttade hugget — börjat bereda sig på vad som syntes oundvikligt. Klockan 3 på lördagen — icke under fredagen, såsom den tyska vita boken falskeligen uppger — började den serbiska mobiliseringen, en försiktighetsåtgärd som icke kom en timme för tidigt, då Österrike, såsom förut nämnts, sedan ett par veckor dragit trupper ned mot Donau. Serbiska hovet och ministrarna lämnade samma kväll Belgrad för att bege sig till Nisch, dit skuptschinan blivit sammankallad till måndagen. Redan tidigare på dagen hade serbiska nationalbankens och järnvägens pengar liksom utrikesdepartementets papper förts till det inre av landet.

Stormakternas krigsförberedelser.

Samtidigt med att den serbisk-österrikiska konflikten på detta sätt tillspetsades, blev frågan om Rysslands ställning alltmera aktuell. Ryssland började också under lördagen vidta mått och steg för att, om det gällde, kunna ingripa. Ett ministerråd hölls i Krasnoje Selo i kejsarens närvaro, där, enligt franska ministerns rapport, frågan diskuterades om mobilisering av de 13 armékårer som eventuellt voro avsedda att operera mot Österrike. Ett förberedande beslut om mobilisering fattades: beslutet skulle dock icke träda i kraft, så länge Österrike icke an-

vände vapenmakt mot Serbien, och icke förrän utrikesministern, som fick i uppdrag att bestämma datum, lämnade meddelande därom, — engelska ministern i Petersburg hade också uttryckt sin allvarliga förhoppning att Ryssland ej skulle påskynda kriget genom att mobilisera.

Ryssland var emellertid icke den första makt, som börjat sätta sin krigsmekanism i rörelse. Redan den 21, alltså fyra dagar tidigare, hade, såsom förut nämnts, i Tyskland utsänts förberedande underrättelser om mobilisering. Nu, under lördagen, fick man underrättelser i Paris om ökad tysk aktivitet på Elsass-Lothringska gränsen: all permission indrogs vid garnisonerna i Saarburg och Strassburg, garnisonen i Metz mobiliserades och fördelades på forten. Liknande åtgärder företogos som svar på andra sidan gränsen, i garnisonerna Toul, Nancy, Neufchatel och Troy.

Englands fredsmedling förberedes.

England, som under föregående dag förklarat att det icke var i stånd att ingripa i konflikten så länge den endast rörde Serbien och österrike, men antytt att det skulle försöka åstadkomma en gemensam aktion av de fyra icke direkt intresserade stormakterna, om det komme till en spänning mellan Ryssland och österrike, började nu på allvar förbereda ett dylikt ingripande. Sir Edward Grey förstod, att framgången av detta initiativ berodde på om Tyskland skulle kunna förmås att sluta sig till det och han undersökte därför redan nu terrängen. De upplysningar om Tysklands hållning som han fick läto genomgående gynnsamma. Englands chargé d'affaires i Berlin inrap-

porterade på lördagen, att tyska utrikesministern förklarat, att om förhållandet mellan österrike och Ryssland bleve hotande, han vore fullkomligt beredd att gå in på det engelska förslaget om att de fyra makterna skulle verka för moderation i Wien och Petersburg. Samma dag telegraferade tyske rikskanslärn till tyska ministern i London: "Vi äro, om en österrikisk-rysk strid skulle uppstå, beredda att, frånsett våra alliansförpliktelser, tillsammans med de övriga stormakterna igångsätta en medlingsaktion mellan Ryssland och österrike." Och samma dag förklarade tyska ambassadören i London, furst Lichnowsky, att om det, som sir Edward Grey avsåg, vore medling mellan österrike och Ryssland, österrike kanske skulle kunna med bibehållen värdighet acceptera den: för sin personliga del förklarade han sig gynnsamt stämd för förslaget.

Tyske rikskanslärn, tyske utrikesministern, tyske ambassadören i London — alla hade de alltså lovat stödja förslaget. Och dock skulle det ett par dagar senare falla på Tysklands motstånd.

DEN 26 JULI

Ansträngningar från skilda håll att rädda världsfreden. Österrike hemlighåller Serbiens svar, dess minister i Petersburg bedriver förhalningspolitik.

Söndagen den 26 juli började den europeiska diplomatien på fullt allvar sina ansträngningar att avvända det europeiska krig, vars hotande närhet alla klart insågo. Flera olika initiativ, delvis förberedda redan tidigare, togos under dagens lopp, ett par redan från början dömda att misslyckas, andra av den art att, om den goda viljan till krisens fredliga lösning överallt funnits, de ovillkorligen borde ha lett till ett resultat.

De olika linjerna voro följande:

1) En egendomlig tysk aktion, innebärande ett slags uppmaning till Österrike att acceptera noten — en aktion som utgjorde en ren komedi, då Österrike redan förklarat den oantaglig.

2) Fortsatta engelsk-franska försök att förmå Österrike att uppskjuta fientligheternas öppnande för att ge den europeiska diplomatien rådrum.

3) Ett ryskt försök att åvägabringa direkt rysk-österrikisk diskussion om Serbiens not.

4) Sir Edward Greys konferensförslag som nu, efter att ett par dagar ha förberetts, framlades i positiv form.

Det serbiska svaret försvunnet.

Det på detta sätt startade fredsarbetet stötte redan från början på en allvarlig svårighet. Ett dokument, utan vilket diplomatien icke kunde göra sig en riktig uppfattning av situationen, saknades: Serbiens svarsnot

fanns, tack vare en del mystiska omständigheter, icke att erhålla. I Petersburg resonerade Sasonov och österrikiska ministern om det serbisk-österrikiska mellanhavandet, men måste, då Serbiens not saknades, lägga Österrikes ultimatum till grund för resonemanget, i England förberedde sir Edward Grey medlingen mellan Ryssland och Österrike, utan att veta hur långt Serbien gått Österrike till mötes och, som följd därav, med vilken rätt Ryssland tog den serbiska ståndpunkten i försvar, i Berlin rådde diplomaterna — visserligen utan varje tanke på att deras ord skulle vinna gehör — Österrike att ställa sig gynnsamt till Serbiens svar, utan att veta vad detta svar egentligen innehöll!

Var fanns då Serbiens not? Var det österrikiska exemplaret därav befann sig är lätt att säga. Det låg under natten till söndagen i baron Giesls kappsäck under hans resa till Budapest — då han vid 7-tiden på lördagsaftonen kommit över Save in på österrikiskt område, meddelade han visserligen greve Berchtold pr telegram att Serbiens svar var otillfredsställande, men intelegraferade ej dess ordalydelse. Först då han på söndagsförmiddagen kom fram till Wien, framlade han noten för utrikesdepartementet. Under söndagen hade sedan Wiendiplomaterna ett strängt arbete med den. Man förstod, att om den framlades utan belysande och förklarande kommentarier, Österrikes vägran att acceptera den skulle väcka allmän indignation inte bara i utlandet, utan också i Österrike och Tyskland, och det gällde alltså att med ljus och lykta leta fram anmärkningar mot den. Giesl använde 2, eventuellt 15 minuter för att underkänna svaret, Wiendiplomatien be-

hövde en hel dag för att konstruera fram en antaglig motivering varför han gjort det. Och trots den möda den nedlade på sin kritik, blev resultatet mer än lovligt svagt: anmärkningarna äro barnsliga, förklarade italienska ministern San Giuliano om den långa rad spetsfundigheter som instuckits i den serbiska texten. På en punkt, där uppfinningsförmågan strejkade, klarade man sig genom att begå en fullkomligt hänsynslös förfalskning. Bland de mest kränkande österrikiska kraven var, som förut nämnts, fordran att den österrikisk-fientliga propagandan skulle brännmärkas i en kunglig dagorder till serbiska armén. Kronprins Alexander hade betecknat detta krav som särskilt oacceptabelt, men serbiska regeringen hade likväl fogat sig däri. När de österrikiska diplomaterna nu utredigerade det serbiska svaret för publicering, *så ströko de helt enkelt detta Serbiens medgivande: i detta förfalskade skick presenterades Serbiens not för Österrike och för Europa!*

Detta mödosamma granskningsarbete hade nu till följd att Österrike icke under söndagens lopp kunde offentliggöra noten. Först följande dag, måndagen den 27, utsändes den till de europeiska kabinetten: ytterligare två dagar senare, den 29 juli, dagen efter det serbisk-österrikiska krigets utbrott, publicerades den, enligt tyska vita boken, i Tyskland i Norddeutsche Allgemeine Zeitung — naturligtvis i den förfalskade österrikiska relationen. Icke ens Berlindiplomaterna fingo under söndagen del av den: tyska utrikesministern förklarade på måndagsförmiddagen att han då ännu ej hade kännedom om noten. Österrike nöjde sig med att under söndagen låta världen

veta att ”serbiska regeringen avböjt de fordringar Österrike måst framställa för att varaktigt skydda sina hotade vitalaste intressen” — icke med ett ord antyddes i den till makterna på söndagen utfärdade förklaringen, att Serbien gjort några eftergifter.

Under sådana förhållanden var det emellertid för Österrike av vikt att förhindra att noten tidigare nådde offentligheten ur serbisk källa. Och vilken tur! Den österrikiska telegrafen led just den dagen av svåra linjerubbningar — mankemangen hade för övrigt, såsom tidigare nämnts, börjat redan föregående dag, då en order till franska ministern i Wien behövde 7 timmar för att hinna fram från Paris. De serbiska telegrammen med svarsnotens innehåll, vilka avsändes från Belgrad lördag kväll, anlände till Paris först söndag afton, efter att ha varit 20 timmar på väg, och till London och Petersburg först följande morgon — alltså efter halvtannat dygns förlopp! Men så gällde också en av de ministeriella förordningar, som på söndagen utfärdades i Österrike, ”inskränkning och övervakning av telegraf- och telefontrafiken”.

Också en tysk fredsaktion.

Trots att diplomaterna alltså saknade möjlighet att allsidigt bedöma situationen, började de emellertid sitt arbete för den europeiska fredens bevarande.

Vad först den ovan nämnda tyska aktionen beträffar, har dess första akt redan berörts. Då sir Edward Grey på lördagsmiddagen från Belgrad fått ett kort referat av Serbiens not, hade han genom tyska ministern i Lon-

don vädjat till tyska regeringen att den skulle försöka förmå Österrike att ställa sig gynnsamt till den — hans vädjan hade nått Berlin i samma ögonblick då baron Giesl i Belgrad underkastade noten sin summariska behandling. Sedan nu detta skett, och då alltså icke längre någon risk förelåg att Österrike kunde lyssna till det goda rådet, kostade Tyskland på sig att framföra Englands synpunkter och att självt halvt om halvt stödja desamma. På söndagsmorgonen fick engelska ministern i Berlin från tyska utrikesdepartementet pr telefon underrättelse om "att tyska ambassadören i Wien erhållit order att ge österrikiska regeringen del av sir Edward Greys förhoppningar att den må ställa sig gynnsam till det serbiska svaret". Och, tillades det, "understatssekreteraren anser att själva den omständigheten att man gör detta meddelande till den österrikiska regeringen innebär att man i viss mån gör sig solidarisk med förhoppningen". Under dåvarande förhållanden, sedan saken var avgjord, var ju denna hänvändelse ett rent nonsens. Tyska ambassadören v. Tschirsky framförde visserligen på söndagsmorgonen i Wien Englands vädjan — hur han gjorde det kan man förstå av att han samma dag för engelska ministern i Wien framhöll sin mening, att de serbiska eftergifterna inte vore något annat än falskhet. Men som svar till England sände Berchtold endast ett påpekande av att noten ej motsvarat Österrikes fordringar och att Serbien ej önskat en fredlig uppgörelse, vilket, enligt Österrikes mening, bevisades av att det redan på lördagsmiddagen skridit till mobilisering. Den tyska aktionen, meningslös som den var, blev alltså fullkomligt resultatlös.

Försök att fördröja fientligheternas öppnande.

Viktigare voro de från de föregående dagarna fortsatta engelsk-franska försöken att förmå Österrike att dröja med fientligheternas öppnande för att därigenom bereda stormaktsdiplomatien rådrum. Sir Edward Grey hade visserligen redan på fredagen fått Österrikes försäkran, att det, om det kom till brytning, till en början endast skulle vidta militära förberedelser, ej militära operationer, men det gällde nu att försäkra sig om att detta mobiliseringsstadium, innan gränsen överskredes, ej bleve alltför knappt tillmätt. I detta syfte framhöll t. f. franska utrikesministern på söndagen för tyska ambassadören i Paris önskvärdheten av att Tyskland utövade inverkan på Wien, där det med visshet om effektivt resultat kunde uppträda till förhindrande av militära operationer, avseende Serbiens ockupation. Svaret blev avvisande: detta vore oförenligt med den av Tyskland intagna positionen, enligt vilken frågan endast anginge Österrike och Serbien. T. f. chefen för den utrikespolitiska avdelningen, Berthelot, framställde likaså till tyska ministern en ivrig vädjan i samma riktning: han funne Tysklands vägran att ge goda råd i Wien överraskande; den dag de österrikiska trupperna överskridit den serbiska gränsen komme man att stå inför ett faktum, som utan tvivel tvingade Ryssland att ingripa, och då vore det fara värt att intet kunde hindra det krig Tyskland försäkrade sig vilja undvika. Tyska ministern lyssnade småleende till hans ord och förklarade slutligen att ”han icke velat säga att icke Tyskland komme att ge goda råd i Wien”.

De följande dagarna skulle visa vilka råd som gåvos.

Sasonov försöker inleda direkta underhandlingar med Wien.

Ett radikalt försök att utan alla omvägar komma till en lösning av konflikten gjordes under söndagen den 26 i Petersburg av utrikesminister Sasonov. Han tillkallade österrikiska sändebudet och öppnade med honom en diskussion om situationen; då, såsom redan nämnts, serbiska svarsnoten ännu var obekant i Petersburg, tog han den österrikiska noten till utgångspunkt. Han medgav att om syftet varit att skydda Österrikes territorium mot serbiska stämplingar, avsikten varit god, men gjorde gällande att tillvägagångssättet ej kunde försvaras. Han ansåg att de flesta av notens fordringar voro sådana, att man rörande dem med vissa ändringar i detaljerna kunde uppnå överenskommelse; fyra vore däremot mer eller mindre omöjliga att uppfylla. I själva verket hade alltså Serbien sträckt sig längre än Sasonov trott möjligt, då det ju endast motsatt sig två: hade Serbiens svar förelegat, skulle Sasonov således kunnat gå Österrike ännu längre till mötes. Resultatet av samtalet blev att Sasonov föreslog en direkt konversation mellan Petersburg och Wien om de ändringar som kunde göras i noten. Österrikiska ministern lovade att framföra förslaget till Berchtold; samma afton telegraferade Sasonov till ryska ministern i Wien och gav honom order att av österrikiska utrikesministern försöka utverka, att österrikiska ambassadören i Petersburg finge fullmakt att tillsammans med Sasonov själv omarbeta några punkter i noten till Serbien. Samtidigt gav han pr telegram ryska sändebudet i Berlin upp-

drag att meddela tyska utrikesministern detta uppslag och uttrycka den förhoppningen, att von Jagow skulle finna möjligt att tillråda Wien ett tillmötesgående av förslaget.

”Denna Rysslands vänskapliga och halvofficiella medling har den fördelen att vara snabb. Jag anser den därför vara att föredra framför varje annat tillvägagångssätt” — telegraferade franska ministern i Petersburg till sin regering. Han misstog sig grymt: snabb blev behandlingen av detta förslag minst av allt. Det öde, som från österrikisk och tysk sida beskärdes detta Sasonovs initiativ, hör till det mest skandalösa av krisens historia. Här skall endast konstateras vad som skedde med det under söndagen, eller, rättare sagt, vad som inte skedde. I stället för att uppfylla sitt löfte och befordra det till Wien, lade österrikiske ministern, greve Szapary, det lugnt åt sidan, gick hem, lade sig och sov den rättfärdiges sömn.

Englands huvudaktion: förslaget om en ambassadörkonferens tar form.

Kom så slutligen det viktigaste av alla fredsinitiativ, sir Edward Greys huvudaktion. Efter att de föregående dagarna ha undersökt utsikterna för en engelsk-fransk-italiensk-tysk medling i Petersburg och Wien, var han nu färdig att framlägga positivt förslag därom. Vad form medlingsaktionen skulle få torde tidigare ej ha varit fullt klart. Det synes snarast som om sir Edward Grey ursprungligen tänkt sig att de fyra makternas ambassadörer i Wien och Petersburg skulle utföra uppdraget — den uppfattningen hade åtminstone engelska och franska ministrarna i Wien fått, vilket framgår av att den senare

inför sin regering uttryckte de farhågorna att hans tyska kollega, Tschirsky, den kände rysshataren, aldrig skulle samtycka därtill. Kanske var det på grund av att sir Edward Grey själv förstod detta som han nu något modifierade sitt projekt. På söndagskvällen sände han till Berlin, Paris och Rom telegram, där han föreslog att han själv, tyska, franska och italienska ministrarna i London skulle sammanträda till en konferens i avsikt att finna något sätt att hindra förvecklingar — om förslaget accepterades, skulle man samtidigt i Belgrad, Wien och Petersburg fordra att alla aktiva krigsoperationer skulle inställas i avvaktan på konferensens resultat. Jakande svar hann under kvällens lopp ingå från Italien — svaret från de andra skulle komma först följande morgon.

Krigsförberedelser och mobiliseringsrykten.

En del förberedande militära åtgärder synas ha vidtagits av de flesta stormakter under loppet av den 26 juli: manövrer avbrötos, permitterat manskap återkallades etc. — däremot förekom ingenstädes verklig mobilisering. Vad Ryssland beträffar hade det, som förut nämnts, redan föregående dag i princip beslutat mobilisering av de armékårer, som skulle användas mot Österrike, men varken under söndagen eller de närmast följande dagarna begagnade utrikesministern den rätt han fått att trycka på mobiliseringsknappen. Tyska militärattachén i Petersburg inrapporterade visserligen, att han ansåg det säkert att mobiliseringsorder utfärdats för militärdistrikten Kiev och Odessa, medan han däremot ansåg det tvivelaktigt, huruvida detsamma gällde om Warschau

och Moskva. Men vad han tog för mobilisering var tydligen en del förberedande åtgärder i de båda förstnämnda distrikten. Dessa åtgärder berördes under ett samtal mellan Sasonov och tyska ministern, greve Pourtalès. Då denne utförde en i telegram från Berlin given order att för Petersburg framhålla, att ryska militära åtgärder skulle tvinga Tyskland till motåtgärder: mobilisering — och mobiliseringens givna konsekvens, krig, försäkrade Sasonov honom att ryktena om mobilisering voro falska och gav sitt hedersord på att hittills icke en häst utskrivits eller en reservist inkallats — det hela rörde sig blott, förklarade han, om förberedande åtgärder i Kiev och Odessa, möjligen Kasan och Moskva. Samma försäkran avgavs av ryska krigsministern till tyska militärattachén.

Beträffande detta samtal mellan tyska militärattachén och ryska krigsministern är en liten, som det synes hittills icke beaktad detalj att observera. Att detta samtal ägde rum på söndagen framgår tydligt av den österrikiska röda bokens dokument 28. Omedelbart efter samtalet fick den österrikiska ministern av den tyska en kopia av det telegram rörande samtalet som avsändes till Berlin, och österrikiska ministern befordrade omedelbart samma dokument till Wien. Österrikiska ambassadörens telegram är mycket riktigt daterat söndag — det tyska är daterat måndag och i inledningen till den tyska vita boken uppges måndagen bestämt som den dag då samtalet ägde rum. Denna förändring av datum spelar på denna punkt ingen speciell roll: krigsministerns försäkring skulle, även om den avgivits på måndagen, varit riktig. Men omdaterin-

gen är endast ett led i en systematisk förfalskning i tyska vita boken, som närmare skall belysas längre fram. Genom att detta samtal förlägges till måndag kan en ny, på tisdagen avgiven förklaring av ryska krigsministern att allt "stod som han för två dagar sedan meddelat" dateras onsdag — d. v. s. samma dag mobiliseringen offentligen tillkännagavs. Tyska vita boken får därigenom tillfälle att anklaga ryska krigsministern för falska uppgifter.

Ännu en liten detalj. österrikiska ministern återgav, som sagt, i ett telegram till Wien tyska militärattachéns rapport till Berlin. I tyska vita boken och österrikiska röda ha de båda telegrammen också lika lydelse — med ett litet undantag. Militärattachén slutade enligt Österrikes röda bok sin rapport med följande ord: "Herr minister (ryska krigsministern) betonte nachdrückligst und widerholt dringendes Bedürfnis und Wünsch auf Frieden". *Denna sats är i tyska vita boken utlämnad.*

DEN 27 JULI

En rad misslyckade fredsaktioner. Österrike beslutar att slå till, Tyskland avvisar sir Edward Greys uppslag, hänvisar till Sasonovs och börjar självt en fredsmedling, som förhalas av dess ambassadör i Wien.

De försök som under måndagen den 27 juli gjordes att avvärja det alltmera hotande världskriget voro följande:

1. England och Frankrike fortsätta sina påtryckningar på österrike att uppskjuta fientligheternas öppnande. Aktionen misslyckas: österrike förklarar sig redan följande dag skola använda kraftåtgärder.

2. England och Frankrike försöka förmå Tyskland att antaga sir Edward Greys konferensförslag. Försöket misslyckas: Tyskland förkastar förslaget, bl. a. under hänvisning till de direkta rysk-österrikiska förhandlingarna, som, enligt tyska utrikesministern, inge de bästa förhoppningar.

3. Ryssland sätter sitt hopp till att österrike skall gå med på de direkta rysk-österrikiska underhandlingar som Sasonov redan föregående dag föreslagit. Aktionen ger för dagen intet resultat, då greve Berchtold under måndagens lopp icke får någon underrättelse om förslaget.

4. England hemställer, sedan det serbiska svaret på måndagsmorgonen blivit känt, till Tyskland att det måtte förmå österrike att behandla detta svar som grundval för en diskussion. Tyskland svarar att det ofördröjligen inlett medlingsaktionen i Wien i den av sir Edward Grey önskade riktningen — i själva verket underlåter tyska ministern i Wien att under måndagen framföra förslaget.

Österrike bebådar fientligheternas öppnande.

Vad som under måndagens lopp mer än allt annat bidrog att förvärra situationen var den omständigheten att det nu blev klart, att de serbisk-österrikiska fientligheternas öppnande var omedelbart förestående. Den frist, som enligt Österrikes löfte till sir Edward Grey skulle ges innan de militära operationerna påbörjades, var tydligen aldrig avsedd att räcka längre än vad som behövdes för den österrikiska uppmarschen. Redan på måndagen tillkännagåvo Österrikes representanter i Paris och London, trots förnyade franska och engelska uppmaningar att ej påskynda krigsutbrottet, att vidare dröjsmål ej kunde beviljas. I Paris förklarade österrikiska ambassadören att kraftåtgärder redan följande dag skulle vidtagas — han kunde ej upplysa huruvida dessa skulle utgöras av ett ultimatum, en krigsförklaring eller överskridande av gränsen — och det var förgäves som t. f. franska utrikesministern framhöll för honom att Österrike, genom att på detta sätt påskynda verkställigheten av sina beslut, för andra gången så gott som omöjliggjorde de fredsvänliga makternas medverkan och därigenom ådroge sig ett tungt ansvar. Likaså svarade österrikiska ambassadören i London sir Edward Grey, då denne talade om avhållsamhet från Österrikes sida från militära operationer mot Serbien, att han fruktade att det redan vore för sent: sedan de fredliga medlen nu voro uttömda, måste den österrikiska regeringen vädja till vapenmakt. Förgäves påpekade sir Edward att om Österrike tillgrepe militära åtgärder, detta betydde att det ville

tillintetgöra Serbien och att, om frågan väl blivit ställd på denna bas, ett läge uppstode, som kunde ha till följd ett krig, i vilket alla makter komme att bli indragna. Samtidigt rapporterade engelska ministern i Wien: "Hela landet är utom sig av glädje över utsikten till ett krig med Serbien, och dess uppskjutande eller förhindrande skulle utan tvivel vara en stor missräkning."

Att väntetiden skulle vara slut på tisdagen hade således beslutats i Wien så tidigt att österrikiska ministern i Paris på måndagen kunde ge Frankrike underrättelse därom: beslutet hade alltså fattats senast tidigt på måndagsmorgonen. Emellertid kände tydligen den österrikiska diplomatien på sig att beslutet ej ställde dess fredsvilja i särdeles fördelaktig dager och beslöt att stärka sin position genom att presentera ett bestämt skäl för sitt steg. Då ryska ambassadören på måndagen besökte österrikiska utrikesdepartementet, underrättades han om att ytterligare dröjsmål var omöjligt, "enär en skärmytsling redan ägt rum vid Donau, varvid serberna varit de anfallande". Följande dag framställde greve Berchtold i telegram till Petersburg detta förmenta anfall rent av som den egentliga anledningen till krigsutbrottet. "På måndagen ha", hette det, "fientligheterna öppnats mot oss vid ungerska gränsen. Därigenom har möjlighet berövats oss att ytterligare framhärda i det tålamod vi visat Serbien." Skada blott att österrikiska ministern i Paris på måndagen, innan dessa påstådda fientligheter voro kända, meddelat att detta tålamod redan då var uttömt och att beslut var fattat om kraftåtgärder på tisdagen.

Tyskland avvisar sir Edward Greys förslag.

Under måndagen fick sir Edward Greys konferensförslag — det betydelsefullaste av alla försök att rädda freden — sin dödsdom. Sedan Italien redan under söndagen skyndat att förklara sin anslutning till projektet, fick England på måndagsmorgonen del även av Frankrikes samtycke. Ryssland hade redan tidigare förklarat sig villigt att lägga tvistens lösning i Englands, Frankrikes, Italiens och Tysklands händer och underrättade nu sir Edward att, fastän det självt inlett direkta förhandlingar med Österrike-Ungern, det vore färdigt att anta Englands förslag, detta eller något annat, som skulle på en fredlig väg kunna lösa konflikten, om dess egna underhandlingar med Österrike ej gåve något resultat.

Allt berodde nu på centralmakterna. Ett avslag kunde ju tyckas osannolikt: både tyska rikskanslärn, utrikesministern och ambassadören i London hade förklarat sig fullt beredda att acceptera Greys förslag. Men icke desto mindre blev svaret ett absolut nej. En konferens, sådan som sir Edward Grey föreslagit, skulle, förklarade tyska utrikesministern, praktiskt taget vara att likställa med en skiljedomstol och skulle, enligt hans mening, icke kunna sammankallas annat än på begäran av Österrike och Ryssland. Förgäves påpekade engelska ambassadören att förslaget icke hade något att göra med en skiljedom, utan innebar att representanter för de fyra icke direkt intresserade makterna skulle rådslå om något sätt att undvika en farlig situation. Von Jagow vidhöll sitt avslag, om han också samtidigt i allmänna fraser deklarerade sin

önskan att samverka med de andra makterna för fredens bevarande. Då franska ministern senare infann sig hos tyska utrikesministern för att stödja det engelska förslaget, fick han samma besked. Samtidigt förklarade von Jagow emellertid att detta visst icke betydde att Tyskland ville ha krig och tillade att han vore redo att förena sig med England och Frankrike till ett gemensamt bemödande, men att man måste finna en för honom antaglig form för denna intervention: kabinetten skulle, menade han, överenskomma därom. Uppriktigare och utan alla förskönande fraser formulerade tyska ambassadören i Paris den tyska ståndpunkten, då han hörde talas om konferensförslaget. "Han yrkade ivrigt", inberättade ryska ministern i Paris, "på uteslutande av varje möjlighet till medling eller konferens".

Det är tämligen tydligt att det tyska svaret på sir Edward Greys förslag står i mycket dålig samklang med de föregående dagarnas tyska försäkringar. Argumentationen att man fortfarande gillade idén och blott opponerade sig mot formen verkar ytterst litet övertygande. Ett bestämt omslag i Tysklands uppfattning av den engelska aktionen hade uppenbarligen skett. Frågan är, hur det skall förklaras.

Svaret är ej så svårt att finna. Tysklands ställning till sir Edward Greys på söndagskvällen framlagda förslag avgjordes icke av samma män, som tidigare lovat stödja hans ansträngningar. Då belgiska ministern i Berlin på måndagsmorgonen i en rapport till sin regering refererade det engelska förslaget, tillade han: "Tyskland

ensamt har ännu icke svarat. *Avgörandet ligger i kejsarens hand*".

Det var alltså kejsar Wilhelm som nu personligen började gripa in i händelsernas utveckling. Han hade på söndagskvällen hemkommit från sin sommarresa i de norska farvattnen: märkligt nog hade den tyska utrikesledningen icke dolt sitt missnöje däröver. Englands chargé d'affaires telegraferade på söndagen: "Kejsaren återkommer plötsligt i afton och understatssekreteraren säger, att utrikesdepartementet beklagar detta steg, som tagits på h. m:ts eget initiativ. Man fruktar att h. m:ts plötsliga återkomst skall ge anledning till undran och förorsaka upphetsning." Man kan nog anta att orsaken till utrikesdepartementets missnöje icke uteslutande var den angivna, utan låg djupare. Tack vare kejsarens närvaro i Berlin fingo — såsom E. Møller påpekar i sitt arbete, Fredsbrudet, — kretsar, som förut haft endast ett medelbart och tillfälligt inflytande på händelsernas gång, möjlighet att lägga sitt ord i vågskålen. Hittills hade hela ledningen legat hos utrikesdepartementet, nu fingo också arméns och flottans spetsar sin andel i avgörandena, i det monarken efter sin hemkomst samlade alla trådarna i sin hand och helt naturligt öppnade sitt öra för alla, som hade berättigade krav på att bli hörda. Förklaringen till omslaget ligger alltså tydligen i att de militära kretsarna nu började komma till tals. Det var fruktan för detta som dikterade utrikesdepartementets beklagande över kejsarens hemkomst, och avvisandet av det engelska initiativet var första utslaget av denna nya, än mer energiska krigspolitik, som Tyskland nu slog in på.

Då tyska utrikesministern förkastade konferensförslaget hade han, utom de principiella synpunkterna, också en annan omständighet att anföra som skäl. Han hade, förklarade han, mottagit underrättelse om de påbörjade direkta förhandlingarna Petersburg—Wien, trodde att de kunde leda till ett tillfredsställande resultat och ansåg att innan något annat företogs, detta resultat borde avvaktas. Inför denna ståndpunkt uppgav sir Edward Grey under de närmaste timmarna sin aktion, i det han dock höll sig beredd att, om den rysk-österrikiska konversationen strandade, framlägga sitt medlingsförslag i något modifierad form.

De direkta rysk-österrikiska underhandlingarna: en dyrbar dag förspilld.

Det var alltså för tillfället de direkta underhandlingarna mellan Petersburg och Wien som samlade huvudintresset omkring sig. Som förut nämnts, hade ryska utrikesministern under ett samtal på söndagen med den österrikiska ambassadören i Petersburg, greve Szapary, föreslagit direkt konversation mellan Ryssland och Österrike om de ändringar som kunde göras i den österrikiska noten till Serbien, för vilket ändamål Szapary borde förses med fullmakt från Wien. Sitt förslag hade Sasonov på tre olika vägar försökt få förmedlat till greve Berchtold: dels hade han tagit löfte av österrikiska ministern, att denne skulle inrapportera det till sin regering, dels hade han själv avsänt telegram därom till ryska ministrarna i Wien och Berlin — den senare skulle anmoda von Jagow att stödja förslaget.

”De direkta konversationerna mellan Wien och Petersburg äro påbörjade och fortgå. Jag väntar mig mycket av dem och jag hyser förhoppningar” — så uttryckte sig på måndagen tyska utrikesministern till franska sändebudet i Berlin om dessa förhandlingar. Av detta yttrande måste ju anses framgå, dels att utrikesministern visste att Wien redan fått del av förslaget och börjat meningsutbytet, dels att han själv fann uppslaget gott, skyndat att understödja det och fått intrycket att det mottagits gynnsamt i Wien.

Dessa slutsatser äro alla felaktiga. Då utrikesministern fällde dessa ord, hade konversationen alls icke påbörjats — Wien var ännu i okunnighet om uppslaget. Ej heller hade något tysk-österrikiskt meningsutbyte om detsamma skett — ty i sådant fall skulle utrikesministern haft reda på att förslaget ännu alls icke framförts i Wien.

Ty greve Szapary hade, såsom nämndes vid relaterandet av söndagens händelser, tagit saken med ro. Först på måndagen bekvämade han sig till att avsända telegram till Wien om saken — telegrammet nådde tydligen Wien först så sent på måndagskvällen, att det blev liggande obehandlat i utrikesdepartementet till följande morgon. Telegrammet återfinnes i Österrikes röda bok (dokument 31), och är daterat måndagen den 27 juli: siffran är icke tryckfel, ty i dokumentet 40 bekräftar Berchtold själv, att telegrammet var av detta datum. Å andra sidan är det tydligt, att det samtal greve Szapary där refererar är just det, som han söndagen den 26 juli hade med Sasonov, och icke något nytt samtal av den 27. Detta framgår

dels av Berchtolds framställning i ovannämnda dokument 40, dels därav att Szapary själv omtalar, hur han för Sasonov påpekat, att Serbien börjat mobilisera "i går" — mobiliseringen började som bekant lördagen den 25.

Den österrikiska ambassadörens nonchalans är häpnadsväckande. Vare sig hans dröjsmål berodde på slarv eller var fullt avsiktligt, måste det betraktas såsom ytterst komprometterande för den österrikiska diplomatiens arbetsmetoder under krisen. Man kan dessutom göra befogade anmärkningar mot Szaparys sätt att återge samtalet med Sasonov. Enligt Szapary hade hela episoden just ingen betydelse — endast av artighet hade han lyssnat till Sasonovs anmärkningar mot noten. Han inrapporterade vidare att Sasonov förklarat tre punkter i noten oantagliga, under det denne i själva verket, såsom ovan nämnts, opponerat sig mot fyra: då det ju inte kunde ligga i Szaparys intresse att framställa Sasonov såsom medgörligare än han var, är det tydligt att Szaparys underhaltiga referat endast berodde på att han, efter att ha sovit på saken, förlorat minnet av samtalets förlopp — ett av de viktigaste diplomatiska samtal som ägde rum under krisen!

Sasonovs försök att via ryska ministern i Wien meddela Berchtold sitt förslag ledde under måndagen till samma negativa resultat. Av någon egendomlig anledning — man frestas att åter tänka på de österrikiska telegrafträdarnas obstruktion gentemot viktiga statstelegram — synes ryska ministern i Wien ha mottagit Sasonovs på söndagen avsända telegram så sent på månda-

gen att han ej längre kunde vidta några åtgärder för att komma i kontakt med den återigen från staden försvunne österrikiska utrikesministern. Han fick nöja sig med att på kvällen tala därom med understatssekreteraren i utrikesdepartementet, Macchio (att samtalet ägde rum ganska sent framgår av att denne då kunde meddela honom de sammanstötningar som under dagens lopp ägt rum vid Donau). Och Macchio kunde ej göra mer än lova att underställa förslaget utrikesministerns prövning.

Två av Sasonovs vägar att nå Berchtold hade alltså visat sig oframkomliga: hur gick det då med den tredje, den via Berlin? ”Alltifrån den dag, då Rysslands önskan att direkt underhandla med Österrike först uttrycktes, understödde Tyskland med all den energi varöver det förfogade denna önskan i Wien”, förklarade den tyska rikskanslärn i en cirkulärnot några månader senare. Att Tyskland på måndagsförmiddagen, då von Jagow uttryckte sin glädje över det ryska uppslaget, ej meddelat sig med Wien angående detsamma, har ovan visats: frågan blir om det senare gjorde något för att framföra och understödja det. Det ser knappast så ut. Då ryska ambassadören på måndagen, i enlighet med sin instruktion, bad von Jagow verka för förslaget, svarade denne endast att ”då nu en gång Szapary hade givit sig in på denna konversation, kunde han ju också fortsätta den” — ett uttryck som just inte röjer någon överdriven entusiasm för saken. Jagow skulle emellertid, förklarade han, telegrafera till tyska ministern i Wien därom. Men då han ombads att på ett mera energiskt sätt råda Wien att slå

in på denna väg till försoning, svarade han att han ej kunde råda österrike att ge vika. Tyska utrikesministerns inför franska och engelska ministrarna i Berlin ådagalagda intresse för det ryska uppslaget och hans förhoppningar om goda resultat av detsamma voro tydligen icke så allvarligt menade.

Det framgår alltså, att under det Jagow på måndagsmorgonen förklarade att konversationerna redan voro i gång, hela dagen förgick utan att de över huvud taget kunde påbörjas — detta trots att under den dåvarande situationen varje timme var dyrbar. Särskilt avvaktade sir Edward Grey med spänning resultatet av de, som han trodde, inledda rysk-österrikiska förhandlingarna för att, om de misslyckades, ögonblickligen inleda en ny medlingsaktion. Och med samma nervositet väntade Sasonov på underrättelser från Wien och beklagade sig över att han inga fick. österrikes svar avgavs först följande dag och blev, såsom sedan skall närmare omtalas, nekande. Hade förslaget framförts till Berchtold på måndagen, något som kunnat ske, om österrikiska ministern i Petersburg gjort sin plikt och österrikiska telegrafen fungerat ordentligt, hade hela denna episod redan denna dag kunnat vara avslutad: von Jagow hade då ej kunnat anföra dessa underhandlingar som ett av skälen för sitt avslag å sir Edwards projekt, och denne senare hade redan då kunnat se sig om efter nya utvägar. ”Man måste fråga sig, om ej österrike önskar vinna tid för sina förberedelser”, anmärkte franska ambassadören i Berlin på tal om hela denna aktion — och hans fråga var utan tvivel väl motiverad.

En tysk fredsaktion i dess prydno.

”Efter avböjandet av konferensidén”, heter det i den tyska vita boken, ”förklarade vi oss beredda att förmedla till Wien ett nytt förslag av sir Edward Grey, i vilket han sökte påverka Österrike att besluta sig för att antingen betrakta det serbiska svaret som tillfredsställande eller ock som grundval för nya förhandlingar. Under uttalande av sitt fulla erkännande av vår medlande verksamhet, svarade österrikiska regeringen på detta förslag att det efter öppnandet av fientligheterna kom för sent.”

Den tyska bokens framställning är oriktig. Det engelska förslaget att serbiska svaret skulle betraktas som tillfredsställande framfördes, såsom förut nämnts, på lördagen och avvisades av Österrike redan på söndagen. Däremot är det riktigt, att sir Edward på måndagen framställde förslag om att noten skulle få utgöra grundval för nya förhandlingar. Med Tysklands andel i denna medlingsaktion förhöll det sig på följande sätt:

Då den serbiska svarsnoten äntligen på måndagsmorgonen blev känd i London hade sir Edward Grey ett samtal med tyska ambassadören, varvid han påpekade, att Serbien tillmötesgått Österrike längre än man kunnat vänta, och framhöll, att om svaret lades åt sidan som värdelöst, Österrike visade att det ej tog hänsyn till de konsekvenser som kunde uppkomma. Han uttalade därför sin mening, att svaret åtminstone borde behandlas som utgångspunkt för en diskussion, och tillade, att tyska regeringen borde framhålla detta i Wien. Egentligen ville han med detta sitt påpekande endast framhålla, att utsikterna för

hans medlingsförslag, — han hade då ännu icke reda på att det avvisats i Berlin — tack vare Serbiens visade medgörlighet, blivit betydligt ljusare än förut. Hans förslag att lägga Serbiens svar som bas för aktionen utgjorde alltså egentligen endast ett komplement till hans tidigare konferensförslag.

Hans framställning intelegraferades till Berlin. Tanken på en ambassadörkonferens var visserligen borteliminerad men man beslöt sig för att låta sir Edwards uppfattning om den serbiska noten såsom möjlig utgångspunkt för en diskussion gå vidare till Wien. Samma dag telegraferade rikskanslärn till London:

”Vi ha ofördröjligen i Wien inlett medlingsaktion uti den av sir Edward Grey önskade riktningen.”

På vad sätt skedde nu detta?

Svaret på frågan tillhör följande dags historia. Ty den medlingsaktion, som Tyskland sade sig ”ofördröjligen” ha inlett, inleddes alls icke denna dag. Tyska ambassadören i Wien, von Tschirsky, verkade för freden precis på samma sätt som österrikiska ambassadören i Petersburg: han gick till sängs. Först följande dag framfördes förslaget, och detta först efter kl. 12 middagen, d. v. s. sedan det efter krigsförklaringens utfärdande mot Serbien blivit meningslöst. En beundransvärd morgonsömn hos en diplomat vid en tidpunkt, då diplomatien eljest arbetade både dag och natt!

DEN 28 JULI

Greve Berchtold gör rent hus bland fredsuppslagen och avsänder krigsförklaringen. Sir Edward Grey överlistas av hr von Jagow. Tyska vita boken gör sig skyldig till grov förfalskning.

å morgonen tisdagen den 28 juli 1914 gick arbetet undan med liv och lust i österrikisk-ungerska utrikesdepartementet. Utrikesministern, greve Berchtold, var i bästa form — men så hade han också de närmast föregående dagarna tagit arbetet med ro. På lördagen, då ententens diplomater ivrigt sökt honom i Wien för att bönfalla honom om förlängd frist åt Serbien, hade han tagit sig week-end-ledighet och rest till Ischl; på måndagsaftonen, då ryska ambassadören försökt komma i kontakt med honom för att för honom få framlägga Sasonovs förslag om direkta rysk-österrikiska förhandlingar hade han återigen varit försvunnen från staden. Nu satt han emellertid på tisdagsmorgonen åter på sin post, och ett par timmars energiskt arbete var nog för honom för att åter få skrivbordet rent. Under morgontimmarnas lopp avlivade han i tur och ordning alla stormaktsdiplomatiens fredsinitiativ och skickade — kl. 12 på middagen — i väg till Serbien den österrikiska krigsförklaringen.

Greve Berchtold gör kort process med fredsuppslagen.

Han mottog alltså nu den ryska ambassadören, som äntligen fick tillfälle att framlägga Sasonovs på söndagen väckta förslag om diskussion av Serbiens not mellan Petersburg och Wien, d. v. s. närmast mellan Sasonov och den för detta ändamål med fullmakt utrustade österrikiska

ambassadören i Petersburg. Greve Berchtold svarade blankt nej: österrike kunde ej vika tillbaka och inlåta sig på diskussion av texten i sin not.

Sådant var innehållet av samtalet, enligt ryska ministerns rapport. Berchtold själv ger i telegram till österrikiska ambassadören i Petersburg en i vissa avseenden avvikande framställning. Att döma av den har han — avsiktligt eller icke — missförstått Sasonovs förslag. Enligt Berchtolds version skulle Sasonov ha önskat en diskussion icke av den österrikiska noten, utan av den serbiska svarsnoten, vilken han på söndagen skulle ha avhandlat med österrikiska ministern i Petersburg — något som icke gärna lät sig göra, alldenstund Serbiens svar blev känt i Petersburg först måndag morgon. Berchtold hade — så framställer han själv saken — avvisat diskussion om detta svar bl. a. därför att det väckt en djupgående, allmän upphetsning i österrike — dessutom hade, tillade han, kriget redan förklarats. Även denna senare uppgift förefaller märklig. Enligt ryska ambassadörens framställning försiggick samtalet på morgonen, innan krigsförklaringen utfärdats: han hade särskilt, inrapporterade han, fäst Berchtolds uppmärksamhet på faran för Europas fred "i händelse av en sammandrabbning mellan österrike och Serbien".

Vilken avsikt Berchtold kunnat ha med sin egendomliga relation av samtalet är ovisst. De båda framställningarna överensstämma emellertid däruti, att han tillbakavisade förslaget om rysk-österrikiska konversationer — därmed var detta uppslag för tillfället bragt ur världen.

Nästa exekution gällde sir Edward Greys förslag, så-

väl konferensförslaget som det tilläggsförslag, som gick ut på att den serbiska noten skulle betraktas som grundval för de projekterade underhandlingarna. Varken engelska ambassadören i Wien, som framförde förslagen eller Berchtold själv hade fått underrättelse om att Tyskland redan förkastat konferensförslaget: 24 timmar hade förflutit sedan det skett, men Tyskland, som dock påstod sig oavbrutet utöva påtryckningsverksamhet på Wien, hade inte ansett nödvändigt att meddela sin bundsförvant denna lilla detalj. Berchtold avlivade emellertid nu på egen hand framgångsrikt båda förslagen. Ingen diskussion kunde, förklarade han, accepteras på grundval av den serbiska noten, och vad själva konferenstanken angick, avvisade han den under förklaring att saken måste avgöras direkt mellan de stridande parterna. Krig skulle, tillade han, förklaras i dag.

När Berchtold sedan i telegram till österrikiska ministern i Berlin berörde konferensförslaget tillät han sig fullkomligt samma avvikelse från sanningen som i det referat han själv gav angående avvisandet av det nyss nämnda ryska förslaget. ”Greys konferensförslag har”, hette det, ”i betraktande av det inträdda krigstillståndet förbigåtts av händelserna.” Sanningen var att då han avvisade det, krigstillstånd ännu alls icke inträtt.

Krigsförklaringen utfärdas.

Berchtold kände emellertid på sig, att det nu var hög tid att så skedde — det var ju det bästa medlet att komma ifrån dessa irriterande påtryckningar. Krigsför-

klaringen utfärdades på ett ganska originellt sätt. Kl. 12 middag avsände Berchtold ett vanligt, på klart språk avfattat telegram till Nisch, däri han förklarade att, alldenstund den österrikiska noten icke på ett tillfredsställande sätt besvarats, Österrike vore nödgat att självt tillvarata sina rättigheter och vädja till vapnen. Serbiska regeringen var till en början icke fullt på det klara med, huruvida detta telegram icke var en mystifikation. Tyska ministern i Serbien, som efter de serbisk-österrikiska förbindelsernas avbrytande bevakade de österrikiska intressena där, förklarade sig icke ha en aning varifrån detta telegram härstammade. Så småningom framgick det emellertid att telegrammet var autentiskt: Österrike hade blott genom att på detta oceremoniösa sätt förklara kriget velat understryka sitt förakt för fienden.

Tysklands stora medlingsaktion.

Sedan kriget nu förklarats, var stunden kommen för Tysklands med så stor applomb startade medlingsaktion. Som förut nämnts hade Tyskland på måndagen låtit sir Edward Greys förslag att Serbiens not skulle betraktas som utgångspunkt för en diskussion gå vidare till tyska ambassadören i Wien, von Tschirsky, för att han skulle framföra det till österrikiska regeringen. På måndagen hade denne inte brytt sig om saken; nu, fram på tisdagsförmiddagen, ansåg han emellertid tiden inne att lyda ordern. Den österrikiska röda boken berättar därom:

"Kejserliga tyska ambassadören i Wien har meddelat att sir Edward Grey vänt sig till tyska regeringen med

begäran att den skulle göra sitt inflytande gällande hos k. och k. regeringen, så att denna skulle betrakta svaret från Belgrad antingen som tillfredsställande (hänför sig till det på lördagen framställda, på söndagen avslagna engelska projektet) eller acceptera det som grundval för diskussion mellan kabinetten. Hr von Tschirsky hade fått i uppdrag att framlägga det engelska förslaget till Wien-kabinettets övervägande".

Det sätt varpå den tyska ambassadören i Wien "inledde medlingsaktionen" är typiskt. Det engelska förslaget remitterades utan vidare till österrikiska regeringens "övervägande" utan att Tyskland gav tillkänna någon som helst uppfattning om det.

Men österrikiska boken fortsätter:

"K. och k. regeringen är till sitt livliga beklagande ej längre i tillfälle att i överensstämmelse med det engelska förslaget taga ställning till den serbiska svarsnoten, då *vid tiden för den här företagna tyska åtgärden krigstillstånd redan hade inträtt mellan monarkien och Serbien* och då serbiska noten följaktligen redan förbigåtts av händelserna."

Kriget förklarades, som sagt, på tisdagsmiddagen kl. 12: först efter detta klockslag uträttade alltså tyska ambassadören det uppdrag han fått i ett från Berlin föregående dag avsänt telegram! Det är ett glänsande exempel man här får på det sätt, varpå Tyskland bedrev sin energiska påtryckningsverksamhet i Wien. Och samtidigt får man en högst belysande inblick i Berchtolds diplomatiska metoder. Han kunde, säger han, icke ta ställ-

ning till det engelska förslaget därför att kriget redan utbrutit. Men samma förslag hade ett par timmar tidigare framlagts för honom av engelska ministern: kriget hade då ännu ej förklarats men det beredde honom ingen svårighet att på sitt vis ta ställning till förslaget i alla fall!

Hela denna parodiska tyska "medlingsaktion" hade för resten ett efterspel, som låter den framstå i ännu mera löjlig dager. Följande dag, då engelska ambassadören i Berlin uppsökte tyska utrikesministern, fann han honom, berättar han, mycket bekymrad. Orsaken var att Jagow anklagade sig själv att i sin iver för fredens bevarande ha gått så långt att han betett sig oförsiktigt. Österrike var nämligen så ömtåligt: nu hade Jagow, för att göra England till viljes, föregående dag låtit framföra det engelska förslaget i Wien och "det var icke uteslutet" att denna Jagows energiska fredsaktion påskyndat krigsförklaringen, alldenstund den kunnat föranleda Österrike till att vilja åstadkomma ett fait accompli. Utrikesminister Jagow bör alltså ha funnit en lisa för sitt plågade samvete, då han senare fick reda på att Tschirsky varit omtänksam nog att dröja med framställandet av förslaget, tills krigsförklaringen blivit vederbörligen utfärdad.

Alla hittills inledda fredsaktioner hade sålunda misslyckats och det serbisk-österrikiska kriget utbrutit — situationen hade alltså tack vare Berchtolds energiska morgonarbete blivit i hög grad försämrad. Det gällde nu för diplomatien att ta nya tag och försöka finna nya uppslag. Särskilt kunde man vänta att sir Edward Grey skulle försöka framlägga sitt förslag om engelsk-fransk-italiensk-tysk medling i en ny, modifierad form, som ej skulle kunna stöta Tyskland.

Hur Tyskland skaffade centralmakterna förlängd frist.

Orsaken till att sir Edward Grey, sedan Tyskland på måndagen avvisat hans konferensförslag, icke omedelbart omarbetade detsamma var, såsom förut nämnts, den, att han då accepterade den Jagowska ståndpunkten att man först borde avvakta resultatet av de direkta rysk-österrikiska underhandlingarna. Han kunde ju göra det så mycket hellre, som Jagow försäkrade att dessa underhandlingar påbörjats och pågingo och att han satte stora förhoppningar till dem. Det kunde helt naturligt inte falla sir Edward in att dessa tyska utrikesministerns försäkringar voro fullkomligt falska. Hur var det möjligt att anta att österrikiska utrikesministern ännu icke ens fått del av det ryska förslaget, när von Jagow visste berätta att underhandlingar voro i full gång och lovade ett gott resultat? Grey drog sig tillbaka och lydde det tyska rådet att vänta.

Ännu på tisdagsmorgonen, samtidigt med att Berchtold i Wien avvisade varje tanke på rysk-österrikiskt meningsutbyte, fortsatte de tyska diplomaterna sin taktik från gårdagen. Visserligen förklarade tyska ambassadören i Paris, von Schön, som under hela krisen synes ha spelat rollen av den tyska diplomatiens enfant terrible, att han "endast visste att Tyskland vägrade att utöva tryck på Österrike". Men i Berlin upprepade von Jagow, denna gång till franska ambassadören, sin försäkran från gårdagen: "de direkta konversationerna mellan Petersburg och Wien vore påbörjade, och han väntade numera ett gynnsamt resultat". Dagen gick, på kvällen kallade tyska

rikskanslärn till sig engelska ambassadören i Berlin och försökte, också han, under det han vältaligt ordade om hur han predikade lugn och besinning i Wien, upprätthålla fiktionen om de goda utsikterna av den rysk-österrikiska diskussionen. Dock må till hans heder konstateras att han var något mindre kategorisk i sina försäkringar, vilket väl berodde på att han vid det laget visste — vilket han likväl aktade sig att tala om — att Berchtold sagt nej till förslaget om meningsutbyte. England kunde, försäkrade han, vara förvissat om att han gjorde sitt allra bästa i både Wien och Petersburg för att förmå de båda regeringarna att diskutera situationen med varandra och på ett vänskapligt sätt: han hyste stora förhoppningar att sådana diskussioner *skulle komma till stånd.* Under det alltså tyska utrikesministern på måndagsmorgonen förklarade att diskussionen var i full gång, uttryckte tyska rikskanslärn på tisdagskvällen sin förhoppning att den skulle kunna startas — då sir Edward på onsdagsmorgonen mottog detta senare budskap, samtidigt med att han fick underrättelse om att Österrike vägrat att ge sig in på en dylik konversation, bör det ha stått ganska klart för honom att han gått i von Jagows fälla.

Tack vare tyska utrikesministerns listiga spel hade alltså två dygn förgått, under vilka sir Edward Grey, allt under det han enligt Tysklands råd satte sitt hopp till de direkta tysk-österrikiska underhandlingarna, avhållit sig från att börja någon ny fredsaktion. Eljest hade han hela tiden haft sitt program klart. "Enär den tyska regeringen", telegraferade han på tisdagen till engelska mi-

nistern i Berlin, "accepterat principen om en medling mellan österrike och Ryssland genom de fyra makterna, om så befinnes nödigt, är jag redo att föreslå att den tyska statssekreteraren anger de linjer, enligt vilka denna princip bör tillämpas. Jag vill emellertid ha denna idé i reserv tills vi få se, huru konversationerna mellan österrike och Ryssland framskrida." Men, som sagt, han fick se det först onsdag morgon.

Denna tidsvinst var för Tyskland ovärderlig, ty då dessa två dagar förflutit hade hela krisen kommit i annat läge. Den hade nu framskridit så långt att de militära förberedelserna i de olika länderna börjat bli hotande. Tyskland kunde skjuta undan frågan om medling mellan Petersburg och Wien genom att förklara sig självt hotat genom den ryska mobiliseringen.

Rysk mobilisering mot Österrike.

Det ryska mobiliseringsbeslutet av den 25 juli hade hittills icke blivit satt i verkställighet. En del militära förberedelser hade väl — i Ryssland liksom i Tyskland — påbörjats, men mobiliseringen hade ännu ej trätt i kraft, och så länge ingen mobiliseringsukas utfärdats, kunde, såsom Sasonov på måndagen framhöll för engelska ambassadören i Petersburg, inga effektiva mobiliseringsåtgärder vidtas.

Emellertid hade ryska regeringen ej gjort någon hemlighet av att mobiliseringen mot österrike skulle göras effektiv i samma ögonblick österrike öppnade fientligheterna mot Serbien. Vad som särskilt bidrog att påskynda ukasens utfärdande var den omständigheten att

Österrike självt började vidtaga mobiliseringsåtgärder mot Ryssland. Den österrikiska mobiliseringsordern, som utfärdades natten till söndagen den 26 juli, omfattade 8 arméкårer, av vilka visserligen de flesta från monarkiens mellersta och södra delar, men också två från Böhmen — de i Prag och Leitmeritz — alltså en början till mobilisering även mot Ryssland: dessutom pågingo, något som Berchtold själv senare bekräftade, mobiliseringsåtgärder i Galizien. Den 28 undertecknades i Österrike allmän mobiliseringsorder. Den utfärdades visserligen icke förrän ett par dagar senare, men givet är att då denna dag ett telegram från ryska ambassadören i Wien meddelade att ordern undertecknats, detta icke kunde undgå att utöva sin effekt. Ryssland förstod att det gällde att skynda på om icke Österrike med sin smidigare mobiliseringsapparat skulle få alltför stort försprång och hinna krossa Serbien, innan Ryssland bleve färdigt.

Sedan alltså på tisdagseftermiddagen underrättelse ingått till Petersburg om den österrikiska krigsförklaringen mot Serbien, och det samtidigt blivit klart att de direkta rysk-österrikiska underhandlingarna strandat — ryska ministerns i Wien rapport därom ingick visserligen först på onsdagen, men krigsutbrottet ställde saken utom allt tvivel — fattades på tisdagskvällen i Petersburg beslut om partiell mobilisering, varpå ukasen under natten eller tidigt följande morgon utgick. Den ryska gula boken själv uppger att de första ryska stegen till mobilisering togos ”fem dagar efter den österrikiska notens överlämnande”: då noten överlämnades kl. 6 e. m. den 23 juli, fixeras alltså, enligt denna uppgift, tidpunkten till den

28 på kvällen, då jämt 5 dygn förflutit. På tisdagskvällen fick också ryska ministern i Berlin order att meddela tyska regeringen att på onsdagen fyra militärdistrikt skulle mobiliseras, en order som han utförde på onsdagsmorgonen. Mobiliseringen gällde, såsom förut var beslutat, blott de armékårer som voro avsedda att användas mot Österrike, alltså militärdistrikten Kiev, Odessa, Moskva och Kasan. Ryska ambassadören hade i uppdrag att särskilt framhålla för tyska regeringen att varje aggressiv avsikt mot Tyskland var Ryssland främmande.

Då den tyska vita boken omnämner denna mobilisering, passar den på att beskylla de ryska militära myndigheterna för grov osanning — och gör sig, i detta berömliga syfte, själv skyldig till en ful förfalskning. Sedan vita boken konstaterat att Tyskland den 29 juli officiellt underrättats om den ryska mobiliseringen, heter det:

”Den 29 juli (alltså samma dag) sände militärattachén i Petersburg telegrafisk rapport angående ett samtal med ryska arméns generalstabschef: ’Generalstabschefen har anmodat mig om ett besök och meddelat att han just kom från hans majestät. Han hade av krigsministern erhållit i uppdrag att ännu en gång försäkra mig att allt stod *såsom ministern för två dagar sedan* meddelat mig. Han erbjöd mig skriftlig bekräftelse och gav i högtidligaste form sitt hedersord på att ingen som helst mobilisering, d. v. s. uppbåd av en enda man eller häst, intill närvarande timme, kl. 3 e. m., skett. Han kunde dock ej garantera för framtiden”.

Saken ser onekligen ganska blamant ut. På morgonen får Tyskland officiell rysk underrättelse om mobili-

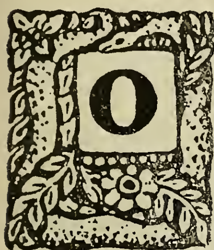
seringen, på middagen ger ryska generalstabschefen sitt hedersord på att ännu kl. 3 på dagen ingen mobilisering skett! Det finns knappast någon punkt i de kulörta böckerna som givit anledning till så många indignationsutbrott som denna; till och med ententelitteraturen har skarpt uttryckt sitt ogillande av detta sätt att handskas med sanningen.

Saken förtjänar helt visst att skarpt brännmärkas — men klandret skall riktas mot den tyska vita boken. Rätta sammanhanget har redan ovan, vid relaterandet av söndagens händelser, berörts. Den ovannämnda försäkran, som tyska militärattachén fick av ryska krigsministern ”för två dagar sedan”, avgavs, såsom den österrikiska röda boken visar, på söndagen: då nu i det samtal mellan militärattachén och generalstabschefen, som det här är fråga om, hänvisas till den för två dagar sedan avgivna förklaringen, betyder det att den nya försäkringen avgavs på tisdagen: och på tisdagen den 28 kl. 3 e. m. hade mobiliseringsukasen mycket riktigt ännu ej utfärdats. Tyska vita boken har alltså framflyttat de båda samtalen, som ägde rum söndag och tisdag, till respektive måndag och onsdag och får därigenom tillfälle att utslunga sin anklagelse mot motståndaren för osannfärdighet — en ful mandat, som österrikarna gjort sina vänner tyskarna den otjänsten, sanningen den tjänsten att avslöja.

DEN 29 JULI

Tyskland påstår sig utöva påtryckningar i Wien, som dock aldrig göras, och utfärdar självt ett slags förberedande ultimata till Ryssland och Frankrike.

nsdagen den 29 juli var den kanske allra svartaste dagen under den vecka som föregick krigsutbrottet. Under det den följdes av ett par, då åtminstone spridda tendenser till en ljusning kunde spåras, var denna dag så gott som uteslutande pessimismens.

Händelsernas centra voro under onsdagen Berlin och London — i Wien tog man sig en dags vila efter tisdagens kraftutveckling. Den tyska och engelska diplomatiens sinsemellan tämligen olikartade ställning till krisen och deras mått och steg under onsdagens lopp kunna i korthet karaktäriseras så:

Från Berlin är att annotera:

1. Fortsatta försök att lugna stämningen och förhala tiden genom försäkringar att alla ansträngningar från tysk sida gjordes att förmå Wien till en hållning som skulle kunna möjliggöra samförstånd med Ryssland — ansträngningar som, alldenstund de alls icke gjordes, ej kunde leda till något som helst resultat.

2. Utfärdande av ett slags förberedande ultimata till Ryssland och Frankrike med hot att företa tysk mobilisering, om de ej inställde sina krigsförberedelser.

3. Framställandet av ett anbud till England, som gick ut på ett försök att köpa dess neutralitet under ett blivande krig.

Londonkabinettets aktionslinjer voro följande:

1. Återupptagande av sir Edward Greys medlingsför-

slag, varvid Tyskland i de mest enträgna ordalag ombads att, då det ju förklarat sig gilla principen om engelsk-fransk-italiensk-tysk medling, självt ange de former under vilka den kunde tillämpas.

2. Framläggande av ytterligare ett förslag, avseende att Österrike, sedan det besatt Belgrad, skulle inställa vidare aktion i avvaktan på resultatet av makternas bemödanden.

3. Framförande av en bestämd varning till Tyskland mot att driva oresonlig krigspolitik i förlitande på att England under alla förhållanden skulle förbli neutralt.

Tyskland påstår sig bearbeta Wien.

Under tvenne dagar hade Tyskland — såsom ovan visats — motarbetat alla fredsinitiativ under hänvisning till att inga åtgärder borde vidtagas innan man fått se de direkta rysk-österrikiska underhandlingarnas resultat — dessa underhandlingar som inskränkte sig till att ryska ministern i Wien, då han äntligen fick tillfälle att på tisdagen för utrikesminister Berchtold framlägga Sasonovs på söndagen väckta förslag om direkta rysk-österrikiska konversationer, fick ett kort och kallt avslag. Tyska utrikesministern hade under två dagars tid ej tröttnat att försäkra att underhandlingarna voro i gång och lovade bästa resultat, och då ju han var den som bort vara bäst initierad, litade man på hans försäkringar.

Ännu på onsdagsmorgonen infann sig tyska ambassadören i London hos sir Edward Grey för att framföra tyska rikskanslärns hälsning att han, såsom han hoppades med god framgång, sökte medla mellan Wien och Peters-

burg, och att Österrike och Ryssland syntes stå i ständig beröring med varandra. Ambassadören bör ha gjort en ganska slät figur, då sir Edward meddelade honom vad han nu fått reda på, nämligen att det var ganska klent med den beröringen: österrikiska regeringen hade avböjt den ryska regeringens förslag om direkta konversationer och utsikten till en direkt uppnådd rysk-österrikisk förståelse var därmed ute. Senare på dagen påpekade Grey för honom än en gång att det hopp tyska regeringen byggt på dessa konversationer nu försvunnit och att han numera just inte trodde på något resultat av de tyska påtryckningarna i Wien: "I dag verkade den tyska rikskanslärn för medling i Wien och Petersburg: om han lyckades, desto bättre!"

Den tyska regeringen framhärdade emellertid i sina försäkringar att den kraftigt pressade den österrikiska. För engelska ministern i Berlin påpekade rikskanslärn med vilken energi han sökte påverka Wien: han hoppades att sir Edward skulle förstå att han uppriktigt gjorde allt som stod i hans makt att undanröja faran för europeiska förvecklingar. Samma försäkringar avgåvos i Paris och Petersburg. På morgonen fick franska utrikesministern av tyska ministern i Paris mottaga ett officiöst tyskt meddelande: "den tyska regeringen fortsätter sina bemödanden att förmå den österrikiska regeringen till en vänskaplig konversation". I Petersburg framförde tyska sändebudet en hälsning från rikskanslärn: "Tyskland har icke upphört och upphör icke att utöva ett modererande inflytande i Wien och skall fortsätta därmed trots krigsutbrottet." Och fram på kvällen förklarade kejsar Wil-

helm själv i ett telegram till tsaren att han ansåg en direkt överenskommelse mellan Petersburg och Wien önsklig och möjlig — "en överenskommelse som min regering med alla krafter skall bemöda sig att understödja".

Vad låg nu bakom dessa kaskader av försäkringar — i vilken form utövade tyska regeringen sin påtryckning på Wien? Rikskanslärn har själv givit svaret i ett par betecknande aktstycken. På tisdagen utsände han ett förtroligt meddelande till de tyska förbundsregeringarna, där han bestämt förklarade att österrikisk-ungerska regeringens både handlingssätt och fordringar endast kunde anses som rättmätiga, att det serbiska svaret visade Serbiens avsikter att fortsätta sin hittillsvarande politik och att det för Österrike ej återstode något annat än att med utövande av starkt tryck och i nödfall med vidtagande av militära åtgärder genomdriva sina fordringar. På onsdagen, sedan han erhållit underrättelse att Österrike avböjt sir Edward Greys förslag att det serbiska svaret skulle läggas till grund för fortsatta förhandlingar, avsände rikskanslärn, enligt vad han själv meddelade engelska sändebudet i Berlin, ett telegram till Wien, där han förklarade att han mycket väl förstode att Österrike icke kunde känna sig tillfredsställt av det serbiska svaret. Tysklands förmenta påtryckningar på Österrike bestodo alltså ända fram till denna dag endast i försäkringar, att det högt och rent gillade Österrikes oresonliga krigspolitik.

Naturligtvis kunde dylika "påtryckningar" icke ha någon annan effekt än att Österrike, styrkt av förvissningen att det hade Tyskland bakom sig, lugnt fortsatte på sin krigiska stråt. Tyska vita boken är visserligen av en

annan mening: den gör gällande att Österrike tack vare de tyska påstötningarna den 29 juli slog till reträtt. Det heter där: "Den 29 juli fick österrikiska sändebudet i Petersburg *på vårt initiativ* instruktioner att börja överläggningen med hr Sasonov. Greve Szapary erhöll bemyndigande att för den ryska ministern förklara den genom krigstillståndets inträdande betydelselösa noten till Serbien och tillmötesgå varje initiativ, som kunde utgå från rysk sida, samt överlägga med Sasonov om alla frågor som direkt berörde österrikisk-ryska förhållanden."

Denna framställning är osann — en av de många förfalskningarna i Tysklands vita bok. Den 29 juli fick greve Szapary visst icke någon dylik instruktion. Denna dag kunde han, enligt Österrikes röda bok, akt 47, endast förklara för Sasonov att Berchtold avböjt att, efter allt som förefallit, diskutera notens text och den österrikisk-serbiska konflikten över huvud taget — Szapary upprepade blott sina redan flera dagar gamla lugnande försäkringar angående Österrikes moderata planer vis à vis Serbien. I ett telegram av den 31 juli (Österrikes röda bok akt 55) berörde Szapary än en gång den konversation han den 29 juli haft med Sasonov och uppgav att han tagit initiativet till detta samtal, som icke lett till att de ryska och österrikiska ståndpunkterna väsentligt närmat sig varandra, *"utan att invänta något uppdrag"*. Hans ord utgöra, som man ser, en nästan obarmhärtigt grym dementi av tyska vita bokens uppgift om instruktioner, som den 29 gåvos Szapary på tyskt initiativ. Om man på goda grunder kan betvivla Tysklands påstående, att det ej granskat Österrikes not till Serbien före dess överläm-

nande, så skall ingen tvivla på dess ord, om det gör gällande, att det ej granskat Österrikes röda bok före dess publicering.

Två förberedande tyska ultimata och ett krigsråd i Potsdam.

Under det Tyskland på onsdagen icke, trots alla sina löften, gjorde något för att minska den rysk-österrikiska spänningen, tog det självt ett par steg som på ett ödesdigert sätt förvärrade den europeiska krisen. Medan Tyskland sökte övertyga Europa om sin fredsvilja, synes inom dess ledande kretsar krigsstämningen alltmera ha tagit överhand, och de två uppseendeväckande åtgärder, som nu vidtogos, voro ett utslag därav.

Den första var ett resolut mått och steg mot Ryssland. Tyska sändebudet i Petersburg meddelade Sasonov att hans regering beslutat att mobilisera, om icke Ryssland inställde sina krigsförberedelser. Meddelandet skedde tydligen i en mycket brysk och utmanande form: då tsaren på kvällen telegraferade till kejsar Wilhelm — ett telegram som tyska vita boken, vilken eljest återger hela telegramväxlingen dem emellan, utelämnat — framhöll den ryska monarken för den tyska att Pourtalès till Sasonov använt ”en helt annan ton” än den kejsar Wilhelm själv begagnat, då denne å sin sida, också han, framhöll faran av Rysslands förberedelser.

Även bortsett från den form vari Pourtalès meddelande framfördes, utgjorde det varken mer eller mindre än ett ultimatum — redan tidigare hade Tyskland framhållit att tysk mobilisering betydde

krig. Så uppfattades det också av Sasonov: han förklarade efter samtalet att Ryssland nu icke hade annat att göra än att påskynda sina egna militära förberedelser. Att det var tyska krigspartiet som i strid med den tyska diplomatien genomdrivit detta steg, därpå har man tyska utrikesministerns egna ord. På måndagen hade franska ambassadören i Berlin frågat von Jagow, om Tyskland skulle anse sig skyldigt att mobilisera, ifall Ryssland mobiliserade endast vid den österrikiska gränsen: utrikesministern svarade, att så icke var förhållandet och bemyndigade franska ministern att ge sin regering kännedom om denna restriktion. På torsdagen, dagen efter det nyss omnämnda ultimatum, erinrade franska ambassadören Jagow om hans försäkran: denne svarade att hans ord visserligen fallit så, men, tillade han, "armécheferna påyrkade mobilisering". Tydligare bevis kan man ej gärna få för att den tyska politiken numera följde andra signaler än förut.

Samtidigt företogs en aktion av ungefär samma art gentemot Frankrike. Tyska ambassadören fick order att meddela den franska regeringen att man i Tyskland från timma till timma finge allt flera underrättelser om franska krigsförberedelser och att Tyskland som svar därpå kunde bli tvunget att proklamera "Kriegsgefahr", som bekant det första stadiet av tysk mobilisering. Samma dag fick Frankrike för övrigt första känningen av att Tysklands egna krigsförberedelser framskridit ganska långt: tyska förposter ryckte fram ända till de franska gränsmärkena och tyska patruller inträngde vid två olika tillfällen på franskt område.

På aftonen hölls en extraordinär konselj i Potsdam i närvaro av de högsta militära myndigheterna och under kejsarens presidium. Här synes krigspartiet ha firat en fullständig triumf. Författaren av J'accuse uppger, som han säger efter bästa källa, att en rad högre militärer, understödda av tyska kronprinsen, till och med hotat att begära avsked, om kejsaren ej beslöte sig för krig: de följande händelserna göra också troligt att vitt gående beslut här fattats. ”Det synes säkert”, inrapporterade följande dag franska ministern i Berlin till sin regering, ”att konseljen beslutat mobilisering.”

Omedelbart efter krigsrådets avslutning, togs också från tysk sida ett steg, som visade att de tyska statsmännen nu på allvar kalkylerade med kriget. På kvällen, efter sin återkomst till Berlin, tillkallade rikskanslärn engelska ambassadören, framhöll krigsfaran och gjorde, som det heter i engelska ministerns rapport, ”ett högt bud på den engelska neutraliteten”. Han förklarade att om England förhölle sig neutralt, skulle Tyskland i ett tyskt-ryskt-franskt krig icke eftersträva någon territoriell vinst på Frankrikes bekostnad — dock uteslöt han därvid de franska kolonierna —, vidare skulle Tyskland respektera Hollands neutralitet och, om det bleve tvunget att bryta Belgiens, efter kriget respektera dess integritet, om det ej satt sig till motvärn. Det engelska sändebudet kunde ej lämna något bestämt svar, men förklarade det osannolikt att England skulle vilja låta binda sig — det definitiva svaret kom först på fredagen fram till Berlin och innehöll att England skulle anse det som en skam att köpslå med Tyskland på Frankrikes bekostnad och att det

ej ett ögonblick reflekterade på att schackra bort alla de förpliktelser och intressen det hade av Belgiens neutralitet. Att detta anbud nu framställdes, bevisar tämligen tydligt att rikskanslärn visste att kriget stod mycket närmare för dörren än vad Europa, som ännu på skilda vägar sökte rädda freden, i allmänhet föreställde sig. Det må medges att de som anta att han kom direkt från ett möte där kriget beslutats icke sakna skäl för sina misstankar.

Två nya förslag av sir Edward Grey.

Medan detta tilldrog sig i Berlin, utvecklade sir Edward Grey en rastlös verksamhet i London. Från alla håll i Europa vädjade man till honom i framställningar, som nästan påminte om nödrop, att göra nya försök att rädda freden. Sasonov bad honom att nu ånyo framlägga sitt konferensförslag eller komma med något nytt initiativ: varje av Frankrike och England gillad åtgärd skulle kunna accepteras av honom och han fäste ingen vikt vid vilken form konversationerna finge. Franska regeringen gav sin ambassadör i London order att anhålla hos sir Edward att han ville snarast möjligt, under den form han funne lämpligast ånyo till Berlin framställa sitt projekt om medling av de fyra makterna. Italienska regeringen instämde i denna vädjan.

I ett telegram, avsänt till Berlin kl. 4 e. m., framlade sir Edward Grey sitt nya förslag. Han erinrade däri om att tyska regeringen själv förklarat, att den vore gynnsamt stämd för en medling mellan Ryssland och Österrike om så behövdes — det var blott det av honom tidi-

gare föreslagna sättet den förklarat sig ej kunna gilla. Engelska utrikesministern anhöll därför nu att tyska regeringen själv ville föreslå något sätt, varigenom de fyra makternas inflytande kunde samfällt begagnas för att hindra kriget. Hela tanken på medling eller medlande inflytande var, hette det, färdig att sättas i verksamhet genom någon metod, som Tyskland kunde föreslå, om hans egen icke var acceptabel. Ja, medlingen väntade blott på att få träda i verksamhet på vad sätt Tyskland ansåg möjligt, om blott Tyskland ville trycka på knappen i fredens intresse.

Något svar följde ej den dagen — det följde över huvud taget aldrig. Tysklands vita bok omnämner ej förslaget med ett ord, stora delar av tyska allmänheten äro antagligen okunniga om det ännu den dag som är.

Men detta initiativ var ej det enda som denna dag utgick från London. På morgonen, då franska och engelska ministrarna i Berlin uppvaktade tyska utrikesministern, hade den förre framkastat tanken på en hittills oförsökt lösning av krisen. När österrikiska trupper ryckt in i Serbien och österrike därmed tillgodosett sin militära prestige, vore, menade han, ögonblicket gynnsamt för de fyra mindre intresserade makterna att diskutera situationen och framlägga förslag till förhindrande av allvarligare komplikationer. Idén, som Jagow ansåg vara värd beaktande, inrapporterades till London, där sir Edward utformade den närmare. Och på eftermiddagen framförde han den som tilläggsförslag till sitt eget: även sedan Belgrad ockuperats vore medling möjlig, om österrike, allt under för-

klaring att det måste behålla det ockuperade området, tills det vunnit full upprättelse av Serbien, försäkrade, att det icke skulle framrycka längre i avvaktan på resultatet av makternas bemödanden att medla mellan Österrike och Ryssland. Det gällde först och främst att inhämta Österrikes godkännande av förslaget, och sir Edward Grey vände sig därför till tyska ambassadören i London med begäran att han skulle låta det gå vidare till Berlin. Så skedde, och ännu samma natt inrapporterades det till Wien. Svaret skulle — på omvägar — nå förslagsställaren 2 ½ dygn senare.

Ett "privatsamtal" mellan sir Edward Grey och furst Lichnowsky.

Viktigare till sina konsekvenser än dessa båda nya fredsförslag, av vilka det ena aldrig, och det andra för sent besvarades, var ett annat steg som Sir Edward Grey tog på onsdagsaftonen.

Sedan det samtal, vari han med tyska ministern i London, furst Lichnowsky, avhandlat det senare av de båda nyssnämnda förslagen, var slut, bad han honom att "på ett fullkomligt privat och vänskapsfullt sätt" få säga honom något som han hade på sinnet. Han klargjorde därpå för den tyska representanten Englands ståndpunkt till krisen. Han hoppades visserligen att den vänskapliga tonen i deras konversation alltjämt skulle fortfara och att han alltjämt skulle kunna stå i nära kontakt med den tyska regeringen i arbetet för freden. Men om dessa ansträngningar misslyckades och om situationen utvecklades till att omfatta praktiskt sett alla europeiska intres-

sen, så ville han ej utsätta sig för den förebråelsen från Tysklands sida att den vänliga tonen i dessa konversationer förmått tyska ministern eller hans regering att förmoda att England icke skulle intervenera.

Vad sir Edward Grey avsåg med detta samtal är tydligt. Hans erfarenhet från de föregående dagarnas samverkan med Tyskland för fredens bevarande — ett samarbete som bestått i att Tyskland antingen förkastat eller förhalat alla hans fredsuppslag — hade så småningom övertygat honom om att den största faran för freden just kom ifrån denna kompanjon i fredsarbetet. Vad han genom framläggandet av ständigt nya initiativ ej kunnat uppnå ville han därför nu söka vinna genom att säga Tyskland ett allvarsord. Om det var i förtröstan om Englands neutralitet som Tyskland strävade att framkalla kriget, så vore det inne på falska vägar — det var kontentan.

Att en sådan förklaring var välbehövlig är säkert; kanske skulle man kunnat önska, att den kommit något förr. Såsom förut nämnts, hade Frankrike och Ryssland redan från början påyrkat att England skulle förklara sig solidariskt med dem: i så fall, menade de, skulle Tyskland aldrig låta det gå till ett krigsutbrott. Sir Edward hade emellertid vägrat, i främsta rummet med hänsyn till att Frankrike och Ryssland kunde tänkas bli mindre fallna för eftergifter och försonlighet, om de med visshet kunde räkna på Englands hjälp i händelse av krig.

Faran av denna taktik var den, att Tyskland, om det fick den uppfattningen att England under alla förhållanden skulle förbli neutralt, därigenom kunde uppmuntras i sin oresonliga krigspolitik. Som ett andra led i sir Ed-

ward Greys system ingick det alltså att för Tyskland framhålla, att den uppfattningen var fullkomligt felaktig. Han hade redan förut försökt ge Tyskland en vink därom. Då ryska ministern i London på måndagen framhöll för honom, att man i Tyskland och österrike gjorde sig fullkomligt säker om Englands passivitet, påpekade sir Edward, att den uppfattningen kunde väntas försvinna genom den order som givits engelska flottan: den skulle egentligen ha upplösts, men hade beordrats att fortfarande hålla sig samlad. Men trots detta hade Tyskland tydligen ej uppgivit sin övertygelse att England ej önskade bryta sin neutralitet. Det bästa beviset därför var rikskanslärns nyss nämnda försök att köpa Englands neutralitet: han skulle naturligtvis icke inlåtit sig på denna för Tyskland ytterst blamanta transaktion, om han trott sig kunna riskera ett avslag. Samma dag hade sir Edward Grey, för övrigt av Tysklands egen allierade, Italien, fått en direkt uppmaning att tala tydligare språk med tyska diplomatien: italienska utrikesministern hade försäkrat engelska sändebudet i Rom att då Tyskland vore synnerligen angeläget om gott förhållande med England, det skulle göra god verkan om Tyskland trodde, att England skulle handla i samförstånd med Ryssland och Frankrike.

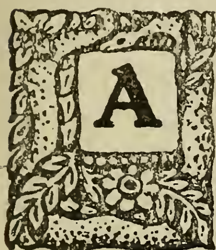
Det var alltså för att ta Tyskland ur dess för världsfreden vådliga villomening om Englands hållning som sir Edward Grey på onsdagsaftonen hade det nyss refererade samtalet med furst Lichnowsky. Det utövade, när denne sent på kvällen inrapporterade det till Berlin, en utomordentligt stark effekt. Man förstod med ens, att de beräk-

ningar varpå man byggt, voro falska — rikskanslärn förklarade senare för engelska ambassadören, att om han fått Lichnowskys telegram något tidigare, så skulle förslaget om neutralitetsköpet aldrig blivit framfört. Och närmaste följden blev att under natten till den 30 juli och början av samma dag en plötslig och oväntad tysk fredsstämning kom till synes.

DEN 30 JULI

Tyskland råkar för några timmar i fredshumör, men tar åter skadan igen. Österrike börjar bli betänksamt.

Alltifrån det ögonblick, då den österrikiska noten överlämnades hade, dag för dag, timma för timma, den europeiska spänningen ökats, tills man på kvällen onsdagen den 29 juli — efter det tyska krigsrådet i Potsdam — redan tycktes nära bristningspunkten.

Men krigsutbrottet dröjde ännu — och i stället kunde man under några korta timmar iaktta ganska tydliga tendenser till en avspänning. Det tyska mobiliseringsbeslutet, som av allt att döma fattats på Potsdammötet, blev ställt på framtiden; tyska ambassadören i Petersburg, som på onsdagsaftonen uppträtt så hotfullt att tsaren själv i ett telegram till kejsar Wilhelm klagade över den ton han använt mot Sasonov, återvände kl. 2 på natten till ryska utrikesministern och var då, enligt den skildring Sasonov senare gav den engelska ambassadören, alldeles förkrossad; från Berlin avgick sent samma natt ett telegram till Wien, hållet i en helt ny tonart; och när ryska ministern i Wien tidigt på morgonen uppvaktade greve Berchtold, fick han ett sådant mottagande, att han, som redan börjat göra sig i ordning för att bryta upp från Wien, tills vidare lät bli att låsa igen sina packade koffertar.

Det gick några timmar, under vilka Europa ånyo började dra andan — men så kom ännu en gång omslaget. På kvällen den 30 juli var allt åter lika hopplöst som förut: efter en kort mellanakt hade krisens sista akt oåterkalleligen inträtt.

Greve Pourtalès nattliga visit hos Sasonow.

Såsom redan nämnts, fick man i Berlin, där krigshumöret på onsdagskvällen nått sin kulmen, under natten till torsdagen, antagligen kort före midnatt, mottaga det telegram från London, som visade att man felräknat sig på England: centralmakterna kunde icke, såsom de väntat sig, få göra upp sina räkningar med Ryssland och Frankrike under det England satt bredvid som passiv åskådare. Ögonblickligen sjönk den tyska krigslusten med flera grader. Och under nattens lopp togos några steg som visade Tysklands önskan att göra upp tvistefrågorna i godo.

Det första utslaget av denna nya fredsstämning blev en depesch till Petersburg, vilken resulterade i den ovan nämnda nattliga visit som tyska ambassadören där, greve Pourtalès, avlade hos ryska utrikesministern. Det var nu inte längre fråga om en upprepning av det några timmar tidigare i så karsk form framställda mobiliseringshotet, det var över huvud taget inte tal om några tyska fordringar alls. Greve Pourtalès, som nu var fullkomligt bragt ur jämvikten, vädjade, så skildrar engelska ambassadören efter Sasonovs berättelse samtalet, till ryska utrikesministern att denne skulle göra något förslag, som kunde telegraferas till den tyska regeringen som en sista förhoppning. Sasonov uppsatte då och överlämnade till Pourtalès en på franska avfattad kort not, som lydde:

”Om Österrike erkänner att dess konflikt med Serbien antagit karaktären av en fråga av europeiskt intresse och förklarar sig berett att från sitt ultimatum eliminera de punkter, som kränka Serbiens suveränitetsprincip, för-

binder sig Ryssland att inställa alla militära förberedelser".

Enligt franska ambassadören i Petersburg lovade Pourtalès att stödja detta förslag hos sin regering. Norddeutsche Allgemeine har visserligen senare dementerat denna uppgift och gjort gällande att han blott lovat att framföra noten. Faktum tycks emellertid ha varit att tyska ambassadören vid detta tillfälle varit lika försonligt stämd som han föregående kväll varit krigslysten. Och säkert är att besöket betydde att det tyska mobiliseringshotet för denna gång var återtaget.

Engelskt förslag som snabbt behandlas.

En ny linje för krisens lösning hade alltså föreslagits. Samtidigt var man på annat håll fullt sysselsatt med att pröva den, som redan föregående dag föreslagits av sir Edward Grey, d. v. s. den fredsaktion som gick ut på att Österrike skulle förklara sig villigt att efter Belgrads besättande hejda sin frammarsch i avvaktan på resultatet av makternas bemödanden att medla mellan Österrike och Ryssland. Detta förslag hade sir Edward framlagt för furst Lichnowsky vid samma tillfälle då han varnade Tyskland för att obetingat lita på Englands neutralitet, och det fick följaktligen en mycket snabb befordran till Berlin. Där blev det ej länge liggande: följande dag meddelade tyska utrikesministern den engelska ambassadören att han omedelbart efter mottagandet av Lichnowskys telegram, d. v. s. mitt i natten, avsänt en förfrågan till Wien om det vore villigt acceptera medling på grundval av österrikisk ockupation av Belgrad eller nå-

gon annan punkt och framställa sina villkor därifrån. Omformuleringen av det engelska förslaget var visserligen en smula märklig, men snabbheten i avsändandet, jämförd med den stagnation, som de föregående dagarna rått i förmedlingen av fredsprojekt mellan Berlin och Wien, är dock värd beaktande. Och när tyska utrikesministern nu samtalade med engelska ambassadören om detta uppslag, uttryckte han sina förhoppningar att Ryssland skulle gilla det — vad Österrike beträffade, syntes han vara ganska säker på sin sak.

Ett skarpt tyskt telegram till Wien.

Men ännu mera betecknande för den under natten rådande tyska försonlighetsstämningen var det, att Tyskland nu äntligen gjorde allvar av sina så flitigt upprepade löften att råda Wien till moderation. Rikskanslärn avsände till tyska ministern i Wien, Tschirsky, ett telegram, hållet i mycket energisk ton.

Telegrammet återfinnes ej i tyska vita boken — och det av mycket naturliga skäl. Där uppges ju, såsom ovan nämnts, att Österrike på grund av tyska påtryckningar den 29 juli givit sin ambassadör i Petersburg i uppdrag att återuppta förhandlingarna med Sasonov — det skulle ju då inte passat att framlägga ett telegram av den 30, där Tyskland förebrådde Österrike att det avböjt att ingå i förhandlingar med Ryssland. Tyska regeringen valde i stället en mycket originell form för publicering av telegrammet: det offentliggjordes i London, i Westminster Gazette för den 1 augusti — meningen var att försöka övertyga England, vars neutralitet man då ännu hade en

svag förhoppning om, att Tyskland stod utan skuld till det denna dag utbrytande kriget. Först i sitt stora riksdagstal den 19 augusti 1915, alltså mer än ett år efter krigsutbrottet, framlade rikskanslärn detta telegram för det tyska folket.

Telegrammet är märkligt nog. Det omnämner till en början att tyska regeringen på onsdagskvällen fått ett meddelande från greve Pourtalès i Petersburg: denne hade av Sasonov fått reda på att Österrike vägrat att inlåta sig på direkta förhandlingar med Ryssland. Tyskland, som under dessa dagar förklarat sig stå i ständig förbindelse med Österrike, fick alltså på onsdagskvällen veta vad som tilldragit sig i Wien på tisdagsmorgonen, och det fick denna nyhet från Wien via Petersburg! I telegrammet till Wien förklarar rikskanslärn vidare att han icke kunde betrakta uppgiften att Österrike vägrat förhandla med Ryssland annorlunda än som ett missförstånd: att han i själva verket fullt ut förstod att det hade sin riktighet med denna vägran framgår av den kraftiga ton han anslår mot Österrike.

”Vi kunna”, heter det, ”ej begära att Österrike-Ungern skall förhandla med Serbien, med vilket det står i krigstillstånd. Men en vägran att ingå på varje meningsutbyte med Petersburg skulle vara ett svårt fel. Vi äro visserligen beredda att fylla vår förbundsplikt, men måste avböja att låta oss indragas i en världsbrand av Österrike-Ungern genom att vårt rådslag ej beaktas. Ers excellens torde genast förklara detta för greve Berchtold med allt eftertryck och största allvar.”

Österrike börjar låta tala med sig.

Då greve Berchtold på torsdagsmorgonen genom Tschirsky mottog denna rikskanslärns kraftigt formulerade hälsning, satte han helt visst upp ett förvånat ansikte. Han hade hela tiden trott sig handla i skönaste harmoni med Tysklands intentioner: tyska ministern Tschirsky hade själv fungerat som hans pacemaker, och på hans bord låg det sympatitelegram, varmed tyska rikskanslärn egenhändigt uppmuntrat honom då han kasserat de engelska fredsförslagen. Och nu på en gång, utan alla förberedelser, denna skarpa reprimand!

Emellertid hade händelserna fogat det så att Berchtold själv vid detta laget börjat bli en smula fundersam och därför icke var alldeles obenägen att följa Tysklands förändrade signaler. Berchtold hade, såsom förut nämnts, i sin politik letts av den uppfattningen, att Ryssland icke skulle våga ta kriget och att det därför gällde att icke falla undan för Sasonovs fasta hållning, som icke kunde vara något annat än bluff. Nu hade han dock på onsdagskvällen mottagit underrättelse om Rysslands partiella mobilisering — och den hade ingivit honom ett började tvivel om att hans politik varit den rätta. ”Härvarande utrikesminister”, telegraferade på onsdagskvällen den engelska ambassadören i Wien, ”har, ehuru något sent, kommit till insikt om att Ryssland icke kommer att bli neutralt i nu pågående kris.”

Resultatet blev att den tyska försonligheten av natten den 29—30 juli befanns morgonen den 30 juli ha smittat också Wien. Dock voro symptomen där ännu tämligen

lindriga — det var först följande dag som fredsvänligheten på allvar skulle bryta ut hos de österrikiska diplomaterna.

Berchtold begagnade sig alltså av den anvisning rikskanslärn gett — att förklara det som ett rent missförstånd att de österrikisk-ryska underhandlingarna avbrutits. I själva verket var det naturligtvis inte alls något missförstånd, men ryska ministern i Wien, som till sin stora förvåning konstaterade Berchtolds nya tendenser, gick honom till mötes på denna punkt. När ryska ministern på torsdagsmorgonen begav sig till Berchtold, var det i den övertygelsen att det skulle bli hans avskedsvisit: han hade hört ett rykte om att Österrike skulle förklara krig som svar på den ryska mobiliseringen. Men samtalet fick en helt annan vändning än han trott: då han kom tillbaka förklarade han för sina kolleger att han på det hela taget icke var missbelåten. Meningsutbytet hade, åtminstone i jämförelse med de tidigare, förlupit fredligt nog. De båda herrarna hade först klargjort för varandra att de ömsesidiga mobiliseringarna ej voro avsedda som hot; greve Berchtold talade särskilt om mobiliseringsåtgärderna i Galizien och medgav alltså att sådana vidtagits — samtidigt försäkrade, inom parentes sagt, kejsar Wilhelm i ett telegram till tsaren att Österrike blott mobiliserat mot Serbien. Efter att de därpå enats om att betrakta de direkta rysk-österrikiska underhandlingarnas avbrytande som ett missförstånd, gav greve Berchtold sitt samtycke till att diskussionen fick återupptagas i Petersburg.

Den nya ton, Berchtold anslog, var omisskännelig och detta utgjorde ju naturligtvis ett framsteg. Men något

verkligt närmande i fråga om synpunkter ägde dock ej rum. I de två instruktioner, som Berchtold efter samtalet avsände till österrikiska ministern, greve Szapary, i Petersburg, förklarade han sig visserligen "beredd att låta Sasonov dryfta de enskilda punkterna i noten" — men, heter det, — "detta kunde visserligen blott röra sig inom ramen av efteråt lämnade upplysningar, då det aldrig varit vår avsikt att låta pruta av något i notens punkter". Och när härtill kom att Berchtold under samtalet meddelade ryska ministern att Österrike stod i begrepp att ytterligare utvidga sin mobilisering, så kan man förstå att Sasonov, när han fick rapport om konversationen, icke kunde känna sig vidare kraftigt övertygad om Österrikes fredsvilja.

Ny strömkantring i Berlin: massmord å fredsprojekt.

På förmiddagen den 30 såg situationen i alla händelser mera lovande ut än någonsin sedan krisens början. En alldeles given lättnad i trycket hade inträtt i Berlin på grund av det inflytande underrättelserna om Englands hållning utövat på de tyska statsmännen och denna lättnad visade vissa, om också rätt obetydliga tendenser att fortplanta sig till Wien. Men sedan kom åter omslaget. Vad som framkallat detsamma är visserligen icke känt men dock ej svårt att gissa. Englands allvarliga ord, som haft så kraftig effekt på den tyska diplomatien, utövade tydligen icke motsvarande inflytande på de män inom den militära ledningen, vilkas ord nu började få allt större betydelse, och vilka vid Potsdam-mötet föregående dag säkerligen vunnit vackra segrar. Vad den tyska diplomatien byggt

upp under natten och morgonen lyckades de på några timmar under dagen åter rasera. De tyska diplomaterna själva dolde ej heller vilken press de voro utsatta för. Understatssekreteraren i utrikesdepartementet Zimmerman förklarade vid 2-tiden på dagen att de militära myndigheterna utövade starkt tryck för att få mobiliseringen beslutad — dittills hade man dock lyckats lägga band på brådskan hos generalstaben.

Resultatet av denna påtryckning visade sig emellertid på annat sätt. Fram på förmiddagen började nämligen i Berlin åter samma historia som de föregående dagarna: bestämt avvisande av somliga fredsinitiativ, undvikande svar å andra, försök att förhala tiden under ideliga deklamationer om tysk fredsvänlighet och klagomål över de svårigheter man hade att bekämpa i Wien.

Så gjorde man då först processen kort med det förslag som greve Pourtalès på natten erhållit av Sasonov. Man gav sig inte ens mödan att remittera det till Wien: såsom Österrikes homme d'affaires förrättade utrikesminister Jagow själv exekutionen. Förslaget var oantagligt för Österrike, förklarade han. Punkt och slut — uppslaget nummer 1 var lyckligen expedierat.

Sedan kom turen till sir Edward Greys första förslag av föregående dag. Det gick, som man minns, ut på att tyska regeringen, då den ju förklarat sig gynnsamt stämd för en medling mellan Ryssland och Österrike, själv skulle föreslå något sätt, varigenom de fyra makternas inflytande kunde samfällt begagnas för att hindra kriget. Om Grey väntat att tyska utrikesministern därigenom skulle tvingas att bekänna kort, bedrog han sig. Jagow föredrog

att tiga. Då diplomaterna i Berlin pressade honom, meddelade han blott att han ”för att vinna tid” beslutat sig för direkt aktion i Wien — sir Edward Greys förslag hade gått raka vägen i papperskorgen. ”Under förevändning att gå snabbare till väga, eliminerar man alltså England, Frankrike och Italien och uppdrager åt von Tschirsky, vilkens pangermanska och ryssfientliga tänkesätt äro kända, att förmå Österrike till en försonlig hållning”, anmärkte franska ambassadören i Berlin.

Dessa båda förslag blevo alltså stoppade redan i Berlin. Hur gick det då med Greys förslag om europeisk medling efter Belgrads fall, detta förslag som Tyskland ununder nattens försonliga humör vidarebefordrat till Österrike? Tyska utrikesministern beklagade djupt — men Österrike ville inte svara. I London väntade sir Edward nervöst på underrättelser: det gällde ju att, så fort Österrike samtyckt till att förklara att det efter Belgrads besättande ville överlåta medlingen åt makterna, sätta sig i förbindelse med Petersburg för att utverka dess gillande av denna form för medling. Då intet svar ingått ännu vid middagstiden, ansåg sir Edward sig inte kunna vänta längre. För att vinna tid beslöt han sig för att framlägga förslaget även för motparten, Petersburg, innan han ännu visste om Wien skulle acceptera det. Då han emellertid nu hade fått reda på Sasonovs ståndpunkt, sådan denne på natten formulerat den för greve Pourtalès, tog han vid sin formulering av förslaget någon — ehuru rätt obetydlig — hänsyn även till den. I hans telegram till Petersburg hette det:

”Om Österrike, efter att ha ockuperat Belgrad och när-

liggande serbiskt territorium, förklarar sig redo att i den europeiska fredens intresse upphöra med sin framryckning och förhandla om huru full uppgörelse kan uppnås, hoppas jag, att Ryssland också skall samtycka till förhandling och inställande av vidare militära förberedelser, under förutsättning att andra makter göra detsamma.”

Sir Edward Grey hade gjort rätt, då han uppgav försöket att invänta svaret från Wien, innan han meddelade sig med Petersburg. Ty dagen gick utan att Österrike gav något som hälst livstecken ifrån sig. Berlin bedyrade att det fortsatte sina påtryckningar på Wien: både kejsar Wilhelm och tyska utrikesdepartementet uppfordrade, förklarade Jagow, ända till torsdagskvällen Österrike att visa sig benäget för fortsatt förhandling — och telegraf- och telefonmeddelandena hade låtit lovande. Men intet bestämt besked. Sent på kvällen fick äntligen rikskanslärn, som bett Österrike att åtminstone besvara Greys förslag, den upplysningen att Berchtold följande morgon skulle inhämta kejsarens önskan i denna sak — denna glädjande upplysning lämnades engelska ministern på fredagsmorgonen.

Det var med hänsyn till Tysklands och Österrikes under torsdagen ådagalagda kompakta motstånd mot varje uppgörelse ej så underligt att ententemakterna, och särskilt Ryssland, nu definitivt började misströsta om möjligheten av en fredlig lösning. Redan föregående afton, sedan greve Pourtalès framfört Tysklands mobiliseringshot, hade Sasonov varit nära att ge tappt: ”det återstår oss endast att beväpna oss och räkna med ett oundvikligt krig”, telegraferade han till Paris. Pourtalès nattliga

visit ingav honom åter en smula hopp. Han fick dessutom under torsdagen en uppmaning från Viviani att dröja så länge som möjligt med sina försiktighets- och försvarsåtgärder: Tyskland skulle, menade Viviani, använda dem som förevändning för mobilisering. Men då han på torsdagseftermiddagen fick underrättelse om att Tyskland avvisat hans under natten framlagda förslag, måste han åter låta hoppet fara. Samtidigt ingingo underrättelser om tyska militära förberedelser, bl. a. viktiga förflyttningar av trupper och krigsfartyg i riktning mot Finska viken. Under dagens lopp hade tyska militärattachéen, enligt vad tyska vita boken själv berättar, öppet sagt ifrån att man i Ryssland ej finge förvåna sig, om Tysklands krigsmakt bleve mobiliserad. Underrättelserna från Österrike voro visserligen icke fullt så allarmerande, men om också Berchtold förklarat sig villig att ingå på nya rysk-österrikiska underhandlingar, så hade han dock ej vikit en tum från sin ståndpunkt att noten till Serbien ej kunde modifieras — däremot hade han meddelat ryska ambassadören att utvidgning av den österrikiska mobiliseringen förestod. Och vidare kommo från den serbiska krigsskådeplatsen underrättelser om att den österrikiska aktionen skred fram med en fart, som tydde på att man önskade krossa Serbien innan Ryssland hann ingripa.

Falsk mobiliseringsorder utsänd i Berlin.

Om redan alla de nu nämnda omständigheterna måste föranleda den ryska utrikesministern att se krigsfaran rätt in i ögonen, så kom därtill på torsdagsaftonen ännu en märklig händelse, som påskyndade det ryska mobiliseringsbeslutet.

Saken var nämligen den att på middagen i Berlin publicerades ingenting mer och ingenting mindre än en allmän tysk mobiliseringsorder. Det var själva den officiösa Lokal-Anzeiger som i ett extranummer gav meddelande därom, och nyheten nådde inom ett par timmar i iltelegram Petersburg och Paris.

Dementi kom någon timma senare. Det hela hade varit ett misstag: Lokalanzeiger hade, hette det, tryckt tidningarna för att ha dem färdiga, om mobiliseringsorder verkligen skulle utfärdas, och genom slarv på tidningens expedition hade de kommit ut i rörelsen.

Så lätt kan saken naturligtvis icke avfärdas. Att numren tryckts, måste självfallet ha berott på att mobiliseringsbeslut en gång fattats. Tidningen måste ju haft någon datering, texten måste ha innehållit tidsbestämningar, om icke flera, så åtminstone upplysning om första mobiliseringsdagen — ett tidningsblad, innehållande endast uppgift att mobilisering skulle ske, utan att upplysa när, hade ju ej haft något värde, och ingen förnuftig tidning skulle fallit på den idéen att trycka ett sådant. Att mobiliseringsbeslutet en gång var fattat, om också sedan återkallat, var den första slutsats som alla, även de som ej sett numret, måste draga — det hela gav ytterligare trovärdighet åt ryktet att mobilisering beslutits på Potsdam-mötet föregående kväll.

Frågan blev sedan hur det över huvud taget varit möjligt att ett sådant nummer kunnat utsläppas i rörelsen. Teorien om slarv var ohållbar — det måste ha varit starka krafter i rörelse för att denna indiskretion skulle vara möjlig. Det svar som låg närmast till hands var det

att det hela var iscensatt av det inflytelserika parti som à tout prix ville krig — det var en ren provokationsakt som hade till syfte att förmå motsidan att vidtaga åtgärder, på vilka Tyskland sedan kunde kasta skulden för krigsutbrottet.

Franska ministern i Berlin, den skarpsynte Jules Cambon, förstod också genast rätta sammanhanget, om han också härvid endast tänkte på sitt eget land. Han betecknade utslungandet av den falska mobiliseringsordern såsom en åtgärd, beräknad att framkalla upphetsning i Frankrike. ”Man vill”, telegraferade han, ”om möjligt förmå oss att först offentliggöra vår mobilisering för att kunna skjuta ansvaret på oss”.

Beträffande Frankrike slogo de tyska beräkningarna fel — de lyckades däremot så mycket bättre visavi Ryssland. Man förstår utan vidare vilken effekt underrättelsen om hela denna dunkla historia skulle framkalla i Petersburg, där man redan förut under dagens lopp fått allt större visshet om att Tyskland önskade kriget. Kunskapen om att Tyskland redan en gång beslutat mobilisering och fruktan för att detta steg vilket ögonblick som hälst kunde upprepas blev det som utlöste spänningen: samma natt beslöt Ryssland allmän mobilisering. Och Tyskland gjorde som Cambon förutsagt: denna av Tyskland självt framprovocerade mobilisering framställdes — och framställes alltjämt — som den egentliga orsaken till krigsutbrottet.

DEN 31 JULI

Rysk och österrikisk mobilisering. Österrike visar tendenser till sinnesändring, vilket föranleder Tyskland att slå till och utfärda sina ultimata.

Fredagen den 31 juli 1914 började med allmän mobilisering i Österrike och Ryssland och avslutades med utfärdande av tyska ultimata — fakta som alla vittnade om att krisens upplösning i det stora krigsutbrottet var ytterligt nära.

Och dock ägde även denna dag, på samma sätt som den föregående, sina ljusa timmar då optimismen åter tycktes få överhand. Mot all förväntan började plötsligt Österrike, när det gällde att ta det sista avgörande steget, att visa tecken till vacklan. I sista stund förklarade det sig visavi Ryssland färdigt till eftergifter, så överraskande att man tvivlade — och ännu på sina håll tvivlar — på att de voro uppriktigt menade; äntligen upptog det sir Edward Greys senaste medlingsförslag, som legat obesvarat ett dygn, till skärskådande och fann det plötsligen vara ganska gott. Det behövdes ej mer än att Österrike på detta sätt skulle sträcka ut handen till försoning för att man på motsidan ivrigt skulle skynda fram för att fatta den. Men med en resolut gest sköt i detta ögonblick Tyskland, som hittills ständigt förskansat sig bakom förbundsbrodern och klagat över hans omedgörlighet, sin svaga vän tillbaka, ställde sig självt i bräschen och slog till. På kvällen utfärdade det sina ultimata till Ryssland och Frankrike, av vilka det förra, liksom Österrikes till Serbien, var likvärdigt med en krigsförklaring.

Mobiliseringarne: vem började?

Under natten till den 31 juli eller på morgonen samma dag fattade Österrike och Ryssland beslut om allmän mobilisering. Det har tvistats om frågan, vilken av de båda mobiliseringarna som kom tidigast. Från rysk sida göres gällande att den ryska ordern utsändes först sedan man fått kunskap om den österrikiska, och från österrikisk sida försäkrar man att den österrikiska kom som svaret på den ryska.

Endast beträffande den österrikiska mobiliseringen vet man bestämt, när ordern utgick. Franska ministern i Wien rapporterade att beslutet fattats kl. 1 på natten; att det ej kunnat ske senare, framgår av att ordern, gällande alla män i åldern från 19 till 42 år, var publicerad i fredagens morgontidningar, — för att detta skulle vara möjligt fordrades, att tidningarna underrättats senast vid 2 à 3-tiden på natten.

När den ryska mobiliseringsordern utgick är icke fullt klart. En korrespondent till Times skildrar hur ordern kom till en kosackby på mongoliska gränsen i Sibirien kl. 4 på fredagsmorgonen — detta skulle, om man tar hänsyn till tidsskillnaden, innebära att ordern avsänts senast några timmar före midnatt. Några bestämda slutsatser kunna emellertid icke dragas därav: kosackerna inta ju en särställning i ryska armén och det är mycket möjligt att det var en specialorder, utfärdad långt tidigare, och icke den allmänna mobiliseringsordern som nådde kosackbyn. Antagligare är att beslutet fattades under det nya dygnets första timmar: den tyska vita boken uppger t. o. m. att den allmänna ryska mobiliseringen sattes igång på

fredagsförmiddagen. Därför talar också att nyheten därom, såsom sedan skall visas, ännu kl. 2 e. m. icke var känd i Berlin — i Paris var man t. o. m. ännu kl. 7 e. m. okunnig därom. I varje fall utfärdades ordern ej så tidigt, att Wien hade kunskap om den då den österrikiska mobiliseringen kl. 1 på natten beslöts: då ryska mobiliseringen, som sagt, ännu kl. 2 på fredagseftermiddagen ej var känd i Berlin, kan man omöjligt anta att Wien fått underrättelsen ett halvt dygn tidigare.

Huruvida tvärtom Petersburg ägde kunskap om den österrikiska mobiliseringen, då beslut fattades om den ryska, är omtvistligt. Författaren av J'accuse gör bestämt gällande att så varit fallet. I den redogörelse för krisen som lämnas i Rysslands gula bok heter det att den ryska mobiliseringen motiverades av de underrättelser som ingått om Österrikes allmänna mobilisering, och den franska ambassadören i Petersburg gav samma framställning i en rapport av den 31. Men vad som därmed åsyftas är nog icke underrättelsen om att det österrikiska mobiliseringsbeslutet verkligen utfärdats, utan snarare den rapport som kvällen den 30 ingick från ryska ministern i Wien, enligt vilken Berchtold på morgonen förklarat att Österrike måste utvidga sina mobiliseringsåtgärder. Härmed stämmer engelska ministerns i Petersburg framställning: det ryska steget togs på grund av ryska ministerns i Wien rapport, enligt vilken Österrike ej kunde väntas ge vika för makternas medling utan företog trupprörelser mot Ryssland liksom mot Serbien.

Antagligast är alltså, att mobiliseringsbesluten tillkom-

mo oberoende av varandra, även om det ryska till tiden följde några timmar efter det österrikiska.

Österrike slår till reträtt.

Men varken rysk eller österrikisk mobilisering betyder krig — det är endast Tyskland som förbehållit sig rätten att anse dessa båda begrepp synonyma. Under fredagens lopp lät Wien särskilt underrätta sir Edward Grey att mobiliseringarna ej skulle betraktas som fientlig handling å någondera sidan: att Österrike ansåg sig kunna avge denna försäkran även å Rysslands vägnar, hängde väl samman med det samtal som österrikiska utrikesministern föregående dag haft med ryska ambassadören och som bl. a. gick ut på en överenskommelse att ej betrakta en ömsesidig mobilisering som ett hot. Konversationerna Petersburg—Wien, hette det i detta budskap till sir Edward, pågingo, och man hoppades ännu kunna avvända ett allmänt krig.

Det är med hänsyn till Österrikes hållning under denna dag svårt att förneka att dessa österrikiska förhoppningar under fredagen varit allvarligt menade. Många, däribland författaren till J'accuse, göra visserligen gällande, att denna fredsvänlighet endast var spelad. Kriget var, heter det, redan säkerställt, man kunde kosta på sig att visa försonlighet sedan saken nu drivits så långt att Ryssland bragts till mobilisering och man på den kunde kasta skulden för krigsutbrottet. Denna teori förefaller icke rätt antaglig. Det är särskilt en sak som talar däremot: den uppriktiga förskräckelse Tyskland visade inför sin bundsförvants medgörlighet, en förskräckelse som t. o. m.

förmådde Tyskland att för motsidan försöka hemlighålla österrikes viktigaste eftergift.

Förklaringen till denna österrikes förändrade hållning kan endast vara en: den ryska mobiliseringen. Redan förut har visats, huru redan den partiella ryska mobiliseringen hos de österrikiska statsmännen väckte en betänksamhet, som kom dem att visa några, om också rätt obetydliga, tecken till sinnesändring. När nu på fredagsförmiddagen den allmänna ryska mobiliseringen blev känd i Wien och det sista tvivlet på att Ryssland, om det gällde, skulle ta kriget därmed måste försvinna, så var det också med ens slut med den österrikiska fastheten — då slog man till fullständig reträtt. Kanske bidrog också därtill att den gamle kejsaren, som föregående kväll återvänt från Ischl till Wien, nu började ta del i överläggningarna och därvid antagligen förde försonlighetens talan. Den ryska mobiliseringen, som, enligt den tyska trossatsen, gjorde ett totalt slut på det diplomatiska arbetet för krisens lösning, hade alltså fullkomligt motsatt verkan: först sedan Ryssland tagit detta steg, började det diplomatiska arbetet ta en fart som tydde på att det skulle lett till gott resultat om icke Tyskland gjort varje fortsatt förhandling om intet.

Så gjorde då österrike nu, någon gång under fredagens lopp, det medgivande som, om det kommit ett par dagar tidigare, säkerligen skulle ha räddat världsfreden. Den österrikiska utrikesministern sände efter ryska ambassadören och bad honom, enligt vad österrikiska ministern i London följande dag meddelade sir Edward Grey, ”göra sitt bästa för att avlägsna det helt och hållet falska in-

trycket i Petersburg att österrike slagit igen dörren för all vidare förhandling", vilket också ambassadören lovade. Samtidigt sände Berchtold, fortfarande enligt österrikiska ministerns i London utsago, ett telegram till österrikiska ministern i Petersburg med samma innehåll. Och för denna nya förhandling var Berchtold nu villig att lägga en helt annan grundval än tidigare. Sasonov meddelade på kvällen i telegram till de ryska ambassadörerna i London och Berlin att österrikiska ministern i Petersburg tillkännagivit österrikes villighet att ge vika i själva kärnpunkten av konflikten. österrikiska regeringen vore, hette det, redo att med den ryska regeringen diskutera noten till Serbien även vad innehållet beträffade. Sasonov hade, tillade telegrammet, uttryckt sin tillfredsställelse och förklarat det vara önskvärt att diskussionen ägde rum i London och att stormakterna deltogo däri. Saken bekräftades av en redogörelse som engelska ministern i Wien senare avgav till sir Edward Grey. Han hade, heter det, den 1 augusti (alltså följande dag) hört av ryska sändebudet i Wien att österrike "slutligen givit efter i huvudpunkten" och att det meddelats Sasonov att "österrike gick med på att hänskjuta till medling de punkter i noten till Serbien som syntes oförenliga med bevarandet av Serbiens självständighet". Även från Paris bekräftades samma sak. Viviani fick på fredagskvällen ett besök av österrikiska ministern som meddelade att österrike var villigt att diskutera sin strid med Serbien i själva sakfrågan, och Viviani underrättade också följande morgon alla franska ambassadörer i utlandet, att österrike förklarat sig redo att diskutera själva innebörden av sin not till Serbien.

Gentemot alla dessa samstämmiga uppgifter betyder det föga att Österrike senare dementerat uppgiften om sina förmenta eftergifter och att man i Österrikes röda bok ej finner något spår därav. Enligt den skulle österrikiska ambassadören i Petersburg, greve Szapary, vilken, enligt Sasonovs framställning, på fredagen meddelat honom Österrikes eftergifter, ännu följande dag, således på lördagen, vid ett samtal med Sasonov ha betonat att diskussionen om noten endast finge gälla dess tolkning, alltså ej dess realinnehåll. Men det telegram där denna uppgift förekommer (österrikiska röda boken akt 56) är tydligen på något sätt förvanskat. Enligt detsamma skulle Szapary ha tillagt att han var alldeles obekant med den situation som efter Rysslands mobilisering inträtt i Wien — Österrikes ambassadör i Petersburg skulle alltså ännu på lördagen ej ha haft någon underrättelse om vad som hänt i Wien sedan fredagsförmiddagen! Vidare berörde han, enligt röda bokens framställning av samtalet, de två instruktioner han fått och menade därvid tydligen dem som avsändes från Wien på torsdagen — det är högst osannolikt att han dröjt till lördagsmorgonen att utföra en order, given i två torsdagstelegram. Av allt att döma, har samtalet ägt rum icke på lördagen, såsom röda boken anger, utan på fredagen, och det så tidigt att de nya, i försonlig anda hållna instruktionerna från Wien ännu ej hunnit anlända. Och redogörelsen för det senare på dagen förda samtal mellan Sasonov och Szapary, där den senare gav ryska utrikesministern del av Österrikes kapitulation, har den röda boken icke ansett ägnad för publicering, på samma sätt som den utelämnat det telegram,

i vilket Berchtold gav Szapary order att underrätta Sasonov om de österrikiska eftergifterna, ett telegram som dock, enligt vad österrikiska ministern i London meddelade sir Edward Grey, faktiskt avsänts.

Egendomligare är det, att då Sasonov själv på lördagsmorgonen gav engelska och franska ministrarna i Petersburg en relation av det samtal han haft med österrikiska ministern — tydligen samma samtal efter vilket han meddelade ambassadörerna i utlandet att Österrike givit efter i huvudfrågan — han icke med ett ord omnämnde dessa medgivanden. Han skildrade tvärtom hur österrikiska ambassadören, som ej fått bestämda order av sin regering, gjort sitt bästa att leda in samtalet på en allmän diskussion av förhållandet mellan Österrike och Ryssland i stället för att hålla sig till frågan om Serbien. Sasonov hade till och med, berättade han, måst säga Szapary att så länge den serbiska frågan var olöst, vore en abstrakt diskussion om förhållandet mellan Österrike-Ungern och Ryssland blott att öda bort tid.

Motsättningen mellan den redogörelse för samtalet med Szapary, som Sasonov gav i telegram på fredagskvällen, och den redogörelse han lämnade ententeministrarna på lördagsmorgonen synes olöslig — flera författare ha påpekat den absoluta oförenligheten dem emellan. Man bör emellertid observera att Sasonov på lördagsmorgonen tydligen var vid ett mycket dåligt humör och hade sina goda skäl därtill: Tysklands ultimatum hade kl. 12 på natten överlämnats till honom. Vid sammanträffandet med franska och engelska ministrarna for han också ut i ganska hetsiga anklagelser mot Tysklands och Österrikes

politik, och det märks av engelska ministerns referat ett han därvid inte skrätt orden. Det synes ju icke uteslutet att han i denna sinnesförfattning ej varit benägen att skatta de österrikiska eftergifterna lika högt som föregående dag, hälst han förstod att de numera voro av intet värde. Kanske hade han för resten rentav kommit till den uppfattning, som, såsom nämnts, många hyst efter honom, att Österrikes hela försonliga politik på fredagen icke varit något annat än rent hyckleri — och under sådana förhållanden kunde han ju inte ha någon särskild orsak att tala om för de engelska och franska representanterna att han föregående kväll låtit förmå sig att tro de österrikiska löftena.

Att Österrike verkligen gjort Ryssland medgivanden förefaller emellertid så mycket troligare som det under fredagen bevisligen slog till reträtt även på en annan punkt. Det gällde sir Edward Greys redan flera gånger nämnda förslag att Österrike skulle förklara sig villigt att efter besättande av Belgrad hejda sin framryckning i avvaktan på resultatet av makternas medlingsförsök. Förut har visats huru Österrike lugnt lät förslaget, som det erhöll natten till torsdagen, ligga obesvarat under loppet av hela denna dag och hur Berchtold slutligen lovade att framlägga det för kejsaren på fredagen. Och då upptogs det också till granskning. Sådan stämningen nu var i Wien, blev svaret ja, om också med vissa förbehåll. Berchtold avsände till Berlin ett telegram däri han förklarade att Österrike "trots (han borde, om han velat säga sanningen, skrivit 'med anledning av') den förändring som inträtt i situationen till följd av Rysslands mobilisering

gärna var berett att ta i närmare övervägande sir Edward Greys förslag att medla mellan Österrike och Serbien”. Detta var huvudsaken: Österrike hade därmed frånfallit sin ända dittills envist fasthållna ståndpunkt att dess konflikt med Serbien icke angick någon utomstående. Ett villkor bifogades dock. Förutsättningen för förslagets antagande var ”naturligtvis” att den militära aktionen skulle tillsvidare fortsättas och att engelska kabinettet skulle förmå ryska regeringen att avbryta den ryska mobiliseringen— till gengäld ville Österrike upphäva de militära åtgärderna i Galizien.

Samtidigt behandlade även Petersburg det förslag i samma riktning som sir Edward Grey framställt där. Ryssland lovade att intaga en avvaktande hållning, om Österrike ville hejda sin frammarsch på det serbiska territoriet och hänskjuta konflikten till makternas medling. Även detta utgjorde ju en viss modifikation av det Greyska förslaget om medlingsaktionen efter Belgrads fall, men dels hade man tydligen i Petersburg den övertygelsen att Belgrad skulle hinna falla, innan medlingsaktionen kom i gång — man hade redan haft underrättelse om dess bombardemang — dels hade det aldrig lagts någon vikt vid att det skulle vara just Belgrad som Österrike skulle besätta som garanti för uppfyllandet av sina fordringar: tyska regeringen hade själv, då den förmedlade förslaget till Wien, talat om ”Belgrad eller någon annan punkt”. Och att österrikarna under det medlingen pågick höllo de punkter på serbiskt territorium, som de redan tagit, besatta, däremot hade Ryssland, som man ser, ingenting att anmärka.

Den väsentligaste skiljaktigheten i österrikes och Rysslands svar på sir Edward Greys förslag var den, att österrike satte som villkor fortsättandet av operationerna, Ryssland deras avbrytande. Det var här sir Edward hade att gripa in. Och det ödesdigra var nu att den tid som kvarstod för sammanjämkningsuppgiften blev för kort — och ansvaret därför faller på Tyskland.

Tyska diplomatien följer Bismarcks exempel.

Det tric Tyskland nu tillät sig för att åstadkomma att fredsförhandlingarna skulle gå i kras, är i själva verket alldeles oerhört: på sin höjd kan Bismarcks förfalskning av Emserdepeschen ställas vid sidan därav. Det österrikiska telegrammet med underrättelse om att österrike i sak accepterat det engelska medlingsförslaget låg på fredagsaftonen på tyska utrikesdepartementets bord. I London gick sir Edward Grey och väntade nervöst på detta svar — hans förslag var nu 48 timmar gammalt — för att omedelbart framlägga det för Ryssland. De tyska statsmännen förstodo, att om Grey finge det på fredagskvällen och hunne tillställa Ryssland det under nattens lopp, kriget kanhända skulle avvärjas. Och därför fattade de ett fullkomligt hänsynslöst beslut: sir Edward skulle icke få österrikes svar.

Man lade alltså helt enkelt detta svar åt sidan — det inrapporterades aldrig till London. Men icke nog därmed. I stället sände man till London en fullkomligt lögnaktig framställning: österrike hade, hette det, underlåtit att svara på sir Edward Greys förslag!

I ett telegram, som engelska kungen på lördagen sände tsaren, meddelade han in extenso ordalydelsen av denna tyska kommuniké, som skickats till London. Den lydde:

"De förslag som av tyska regeringen gjorts i Wien följde fullständigt de av Storbrittanien uppdragna linjerna, och tyska regeringen rekommenderade dem i Wien till allvarligt övervägande. De togos under övervägande i Wien denna morgon. Under kabinettets överläggningar och innan dessa voro avslutade, inrapporterade tyska ambassadören i Petersburg mobiliseringen av hela ryska arméen och flottan. *Till följde av detta steg från Rysslands sida blev aldrig det österrikiska svaret på Tysklands medlingsförslag, vilket fortfarande var under övervägande, givet.*"

Den rena, skära, oförfalskade osanningen!

Och syftemålet vanns. Sir Edward Grey fick visserligen, såsom sedan skall visas, på omvägar reda på sanningen, men då var det redan för sent.

De tyska ultimata.

Ty redan på fredagsmiddagen hade Tyskland tagit de steg som om ingenting under de närmaste timmarna kom emellan oåterkalleligen måste medföra kriget.

Kl. 12 på dagen proklamerades i Tyskland "Kriegsgefahrzustand", som i realiteten betydde partiell mobilisering — enligt vad man ansåg sig veta i Frankrike inkallades på fredagen i Tyskland 6 årsklasser. Då denna åtgärd vidtogs, förelåg tydligen i Berlin ännu ingen underrättelse om Rysslands mobilisering. Ännu kl. 2 e. m. var den icke känd, något som framgår av kejsar Wilhelms

vid denna tid avsända telegram till tsaren. Det heter däri: "Dina trupper ha mobiliserats mot det med mig förbundna Österrike-Ungern. — — — Sedermera erhöll jag tillförlitliga underrättelser om allvarliga krigsförberedelser även vid min östra gräns". Hade den ryska mobiliseringsordern varit känd, hade ju kejsaren ej behövt stödja sig på tillförlitliga underrättelser från annat håll. Den partiella tyska mobiliseringen som på fredagsförmiddagen beslöts tillkom alltså icke på grund av att någon mot Tyskland riktad mobilisering kommit till vederbörandes kännedom. Tyska vita bokens uppgift att proklamationen av krigsfara skedde som en motåtgärd mot den ryska allmänna mobiliseringen är icke med sanningen överensstämmande.

I det nyss omtalade, kl. 2 e. m. avsända kejsartelegrammet säges för resten rent ut, att Tyskland redan vid en tidpunkt, då ryska allmänna mobiliseringen ännu var okänd, hade för avsikt att vidtaga ännu radikalare åtgärder. Där bebådades redan både den allmänna tyska mobiliseringen och det tyska ultimatum. "Ansvaret för mitt rikes säkerhet tvingar mig till motåtgärder", telegraferar kejsaren, och han tillägger, att Europas fred endast kan räddas, "om Ryssland beslutar sig för att inställa de militära åtgärder, som hota Tyskland och Österrike." Saken är klar: de avgörande besluten voro fattade, och ultimatum och krig skulle följt även om Rysslands allmänna mobilisering aldrig kommit.

Någon timme senare ingick emellertid underrättelse om Rysslands allmänna mobilisering. Glädjen i Berlin blev antagligen stor: nu kunde man få tillfälle att på

Ryssland kasta ansvaret för de beslut som redan fattats. Ögonblickligen utfärdades två tyska ultimata — ett till Ryssland och ett till Frankrike. Tyska ambassadören i Petersburg fick order att kräva rysk demobilisering, icke endast mot Tyskland utan även mot Österrike, och till Frankrike avsändes begäran om en förklaring huruvida det skulle förbliva neutralt i ett rysk-tyskt krig. Svar begärdes av Ryssland inom 12, av Frankrike inom 18 timmar.

Till Paris ankom Tysklands ultimatum kl. 7 e. m. — fristen skulle alltså utlöpa kl. 1 på lördagen. I Petersburg avlämnades det av tyska ambassadören kl. 12 på natten — svarstiden skulle utgå kl. 12 lördag middag.

Då Sasonov mottog det tyska ultimatum, frågade han om det betydde krig. Svaret blev nej, men greve Pourtalès tillade att man var det ytterst nära. I själva verket var kriget så gott som ett faktum — den av Tyskland uppställda fordran kunde helt enkelt ej uppfyllas. Den engelska ambassadören i Berlin frågade med fullt skäl varför man gjort saken svårare för Ryssland genom att begära demobilisering även mot Österrike. Kravet var ju onekligen fullkomligt orimligt. Dess accepterande skulle betytt att Ryssland sträckte vapen inför ett land som självt samma dag skridit till allmän mobilisering: Ryssland skulle under de kommande förhandlingarna ha stått fullkomligt hjälplöst gentemot sin beväpnade granne. Kravet var så mycket mera uppseendeväckande som Österrike alls icke yrkat på rysk demobilisering. Mellan Ryssland och Österrike hade ju tvärt-

om föregånde dag avtal träffats att man ej skulle anse de ömsesidiga mobiliseringarna som ett hot. Men ju omöjligare att tillmötesgå, desto bättre. Tyskland önskade kriget och hade formulerat sitt ultimatum så att det kunde vara säkert på att få det.

DEN 1 AUG.

Krigsutbrottets dag. Skulle en frist på några få timmar varit nog att rädda världsfreden? Det historiska ögonblicket i Petersburg.

Situationen på morgonen den 1 augusti 1914 var egendomlig nog. Fredsarbetet, som för varje dag som gått förefallit alltmera hopplöst, befanns plötsligt ha givit ett fullkomligt oväntat resultat: det hittills förnämsta hindret, österrikes intransigens, hade som genom ett trollslag försvunnit, och vägen till målet tycktes ett ögonblick ligga banad och jämn. Men i samma stund som den ena stenen i fredssträvandenas väg röjdes bort, vältrades en annan och än mäktigare fram: mot de hinder som Tyskland reste för varje försoning blevo diplomatiens alla ansträngningar fullkomligt maktlösa. Vad betydde det att de nyheter som under natten till lördagen ingingo till London alla buro vittnesbörd om att konflikten österrike-Ryssland var på god väg till en fredlig lösning, när samtidigt i Petersburg avlämnades det tyska ultimatum som med ens gjorde konflikten Ryssland —Tyskland fullkomligt olöslig?

Sir Edward Greys sista försök.

Utsikterna till en försoning mellan de ursprungliga antagonisterna, Ryssland och österrike, tycktes, som sagt, på lördagsmorgonen gynnsammare än någonsin. Sir Edward Grey hade då mottagit flera meddelanden som visade att österrike frånfallit sin föregående oresonliga hållning. Från flera håll inberättades till honom att det under sina direkta underhandlingar med Petersburg givit vika i

fråga om konfliktens kärnpunkt, då det medgivit att noten till Serbien skulle få diskuteras till sitt realinnehåll. Viktigare var det andra medgivande österrike gjort: det hade som svar på sir Edwards eget förslag förklarat sig villigt att anta den medling som England förut förgäves hade erbjudit det. Det var detta medgivande som Tyskland med alla medel sökt hemlighålla: hur det nu var, så nådde i alla fall på lördagsmorgonen ryktet därom till England — sir Edward fick, såsom han uttryckte saken, meddelandet från "fullt tillförlitligt" håll. österrikes kapitulation var visserligen ej fullständig: som villkor för medlingens accepterande fordrade det dels att dess operationer mot Serbien skulle fortsättas, dels att Ryssland skulle avbryta sin mobilisering; detta under det att Ryssland, vars svar på Greys förslag samtidigt ingick, förklarade att det endast i händelse av österrikes avbrytande av de militära operationerna i Serbien ville samtycka att förhålla sig avvaktande. Full enighet var alltså ej uppnådd, men divergenserna voro ej större än att sir Edward Grey ansåg en överenskommelse möjlig. Samma uppfattning hyste franska konseljpresidenten: "Det skulle alltså synas", telegraferade han på lördagsmorgonen till London, "som om det vore lätt att bringa sir Edward Greys förslag, Sasonovs formulering och österrikes förklaringar i överensstämmelse med varandra." Själva tyska ministern i Paris, baron Schön, nödgades, då han av franska konseljpresidenten underrättades om österrikes eftergifter, medgiva att det nu fanns en "glimt av hopp": han blev i själva verket så konsternerad därav att han vid sitt besök i franska utrikesministeriet på förmiddagen glömde att begära svar

på det föregående dag avlämnade ultimatum och skyllde på att han ej kunde deschiffrera de instruktioner han fått hemifrån.

Sir Edward Grey satte sig också genast i rörelse för att utnyttja de möjligheter till en fredlig överenskommelse, som österrikes eftergifter öppnat. Han avsände genast på lördagsmorgonen telegram till Petersburg, där han begärde att Ryssland nu å sin sida skulle ge vika. Han meddelade engelska ministern i Petersburg österrikes villkor och tillade: "Ni bör underrätta utrikesministern och säga att om Ryssland, i betraktande av att österrike accepterat medlingen, kan gå in på att inställa mobiliseringen, det alltjämt synes möjligt att bevara freden".

Men för att denna sir Edward Greys aktion skulle kunna ha någon framgång, fordrades ju att den tysk-ryska brytningen ej skulle bli definitiv innan detta telegram hann besvaras. Hade sir Edward Grey fått mottaga budskapet om österrikes kapitulation på fredagskvällen, så hade saken kunnat utan svårighet medhinnas; nu då tack vare Tysklands fula tric underrättelsen framkommit åtminstone 12 timmar försenad, fanns endast en utväg möjlig: att försöka av Tyskland utverka några timmars ökad frist. Dess ultimatum skulle besvaras i Petersburg kl. 12: om tillfredsställande svar ej givits, skulle tysk mobilisering ske, och tysk mobilisering betydde krig. "Jag tror ännu", telegraferade sir Edward Grey till engelska ministern i Berlin, "att det kan vara möjligt att bevara freden, om blott en liten tidsfrist kan vinnas innan någon stormakt börjar krig.

Situationen bör ej vara hopplös så länge Österrike och Ryssland äro beredda att förhandla".

Då engelska ministern i Berlin på eftermiddagen — Greys telegram tyckes ha nått Berlin vid 5- à 6-tiden — uppsökte tyska utrikesministern, gällde det alltså för honom att av Tyskland söka utverka några timmars dröjsmål med det sista, avgörande steget, och detta för att ett förlikningsanbud, gjort av Tysklands egen bundsförvant, skulle hinna besvaras av motparten. Under den gångna veckan hade sir Edward Grey själv framlagt det ena förslaget efter det andra — de hade avvisats eller lämnats obesvarade. Han hade bett Tyskland självt komma med något initiativ och fått endast tystnad till svar. Senast föregående dag hade han gjort ett sista förtvivlat försök och därvid använt det starkaste påtryckningsmedel han kunnat finna. "Om Tyskland", hette det, "kunde föra fram något rimligt förslag, som ådagalade att Tyskland och Österrike bemödade sig om bevarandet av den europeiska freden, och om Ryssland och Frankrike därvid skulle visa sig oresonliga genom att förkasta det, så skulle jag stödja det i Petersburg och Paris och gå ända därhän att säga att, om Ryssland och Frankrike icke accepterade det, engelska regeringen avsade sig allt ansvar för konsekvenserna; men eljest skulle även vi, om Frankrike blev invecklat, bli indragna". Sir Edwards ord inneburo ju ett löfte om engelsk neutralitet — som Tyskland gjort så stora ansträngningar att betinga sig — om ett av Tyskland framställt rimligt förslag avvisades av Ryssland och Frankrike, och ett hot om engelsk anslutning till dem om Tyskland fortfarande ställde sig omedgörligt.

Något svar på detta förslag fick England ej på fredagen av Tyskland — tyska utrikesministern förklarade att han ej kunde reflektera på saken förrän Tysklands ultimatum till Ryssland blivit besvarat — och det svar som på fredagen ingick från Österrike, hamnade i tyska utrikesdepartementets gömmor. Men på lördagen hade Grey i alla händelser fått underrättelse om Österrikes svar, och det var detta svar som engelska ministern nu kunde framlägga för hr von Jagow.

Det skulle varit pengar värt att se von Jagows min, då engelska ministern för honom framlade detta österrikiska svar, som den tyska diplomatien gjort sig så stor möda att begrava i glömska. Men han fann sig: han hade t. o. m. dristigheten att förklara att det var Tysklands förtjänst att denna österrikiska eftergift skett. Situationen var alltså i detta ögonblick den, att ett rimligt, av England gillat fredsprojekt förelåg, visserligen ej framställt av Tyskland, men av Österrike, vilket ju dock kunde komma på ett ut. Sir Edward Greys föregående dag givna löfte kunde alltså anses gälla även detta förslag — Tyskland hade med skäl kunnat hänvisa till hans ord att om Petersburg avvisade det, Englands förbindelser med Ryssland och Frankrike skulle vara brutna.

För Tyskland, som hela tiden drivit den satsen att det var vissheten om Englands hjälp som gjort Ryssland så rakryggat, borde det ha stått klart att ryska utrikesministern icke skulle riskera att säga nej till sir Edward Greys sista vädjan. Att Ryssland verkligen skulle ställt sig välvilligt till den, bekräftas för övrigt av den rapport engelska ministern i Wien senare avgav till sin regering.

Han ansåg, då Ryssland framställde sitt krav att Österrike skulle avbryta operationerna, att detta var väl mycket begärt, men, tillade han, "den saken kunde antagligen ha ordnats genom underhandling: ryska ministern i Wien försäkrade upprepade gånger att han var benägen att acceptera varje rimlig kompromiss". Hade blott Sasonov fått Greys telegram, så hade alltså utsikten varit stor att den rysk-österrikiska konflikten skulle kunnat bringas ur världen. Tyskland förstod det — och därför blev också begäran om förlängd frist absolut avslagen.

Det är visserligen sant, att då tyska utrikesministern fick del av sir Edward Greys vädjan, händelserna hunnit utveckla sig så långt att en återgång knappast var möjlig — den ödesdigra följden av att Österrike dröjt halvtannat dygn med besvarandet av det engelska förslaget och att Tyskland sedan stoppat dess vidarebefordran. Tyskland hade, upplyste von Jagow engelska ministern, redan givit order om mobilisering: klockan var alltså över 5 på kvällen och en kontraorder till tyska ministern i Petersburg skulle knappast ha hunnit fram i tid för att kunna inhibera krigsförklaringens avlämnande. Men betecknande är den absolut avvisande hållning von Jagow intog till varje tanke på ytterligare uppskov. Det var ej därför att det var för sent, utan därför att kravet föreföll honom orimligt som han avvisade det. Tyskland kunde ej vänta längre — omtanken om dess egen trygghet gjorde det omöjligt. Engelska ministern synes ha framhållit att mobiliseringen ju kunde fortsättas, men att man kunde dröja med att öppna fientligheterna — samma förslag hade tsaren i ett telegram till kejsar Wilhelm gjort tidi-

gare samma dag. Men även här blev svaret ett absolut nej. Tysklands styrka vore just snabbheten, och det kunde ej ge Ryssland den nödiga tiden att uppbringa truppmassor från alla delar av sitt väldiga område. Argumentet skulle varit riktigt, om det ingått i Tysklands strategiska plan att kasta sig över Ryssland innan dess mobilisering hunnit avslutas. Men, som man vet,var planen en helt annan. Den första offensiven skulle ju riktas västerut i avsikt att krossa Frankrike innan Ryssland blev färdigt. Därför hade man väl kunnat förstå om Tyskland motsatt sig dröjsmål med operationerna på denna front — men trots detta hade man samma dag erbjudit England att om det ville söka utverka Frankrikes neutralitet, Tyskland i avvaktan därpå skulle dröja ända till måndagskvällen innan trupperna överskrede franska gränsen. Hade Tyskland låtit en liknande tid förflyta innan det lät mobiliseringen åtföljas av krigsutbrottet i öster, så hade den frist vunnits, av vilken sir Edward Grey väntade sig så mycket för fredens bevarande. Den gavs ej — ty Tyskland visste vilken risk det innebar.

Så fick Ryssland aldrig tillfälle att svara på Greys förslag. Då hans telegram till Berlin hann dit först efter kl. 5, har antagligen det samtidigt till Petersburg avsända nått fram dit först någon timme senare — och då var kriget redan förklarat och fredsdiskussionen avklippt.

Då greve Pourtalès avlämnade krigsförklaringen.

Ty händelserna hade utvecklat sig med en rasande fart. Rysslands frist utgick utan att ryska regeringen lämnade något svar; däremot telegraferade tsaren själv ett

par timmar senare och förklarade att han förstod att Tyskland måste mobilisera, men utbad sig samma garanti som han själv ville lämna, nämligen att mobiliseringen ej skulle betyda krig, utan att förhandlingarna skulle få fortsättas — ett förslag som bestämt avböjdes av kejsar Wilhelm i hans svarstelegram. Kl. 5 e. m. utfärdades i Tyskland den allmänna mobiliseringsordern, och tyska ministern i Petersburg hade i ett kl. 12,52 från Berlin avsänt telegram fått order att vid samma tid överlämna krigsförklaringen. Telegrammet blev försenat: först kl. 7,10 enligt rysk tid (6,10 mellaneuropeisk) infann han sig i ryska utrikesdepartementet för att fullgöra sitt uppdrag. Han lär i detta ögonblick ha varit fullkomligt nedbruten och gråtit som ett barn. Själva det dokument han framlämnade bar också vittne om att stundens vikt fullkomligt överväldigat honom. Krigsförklaringen, sådan han fått sig den tillställd från Berlin, innehöll på ett par ställen två varianter, avsedda den ena för det fall att Ryssland givit avböjande svar, den andra för den händelse det underlåtit att svara — greve Pourtalès lät båda varianterna följa med i noten.

De närmaste händelserna som de följande dagarna kommo slag i slag voro blott en konsekvens av vad som hänt på kvällen den 1 augusti i Petersburg. Världskriget hade tagit sin början.

INNEHÅLL.

Den 23 Juli.

Den 24 Juli.

Den 25 Juli.

Pressuttalanden om den *första upplagan* av

Den svarta veckan:

"— En briljant skriven rekapitulation av händelserna före krigsutbrottet... Författarens egna sympatier beröva icke boken ett högt objektivt värde."

(Stockh.-Tidn.)

"Det är överflödigt att ge en rekommendation av denna lättflytande, i bästa mening populära skildring av de händelsetunga dagar, som föregingo världskrigets dystra skådespel."

(Dagens Nyheter.)

"Hr Karlgrens bok, som är mycket väl skriven, har redan tilldragit sig mycken fördelaktig uppmärksamhet i Sverge."

(Edmund Gosse i Morning Post.)

"For alle som er intressert i at faa kjende og forstaa de ting som förte frem til krigen, vil jeg paa det varmaste anbefale 'Den svarta veckan' til Studium. — Boken vil utvide ens kunskaper og utvide ens horizont, og den vil ta tak i ens inbildningskraft og holde en i spändning saa godt som nogen roman."

(Kapten B. W. Nörregaard i Morgenbladet.)

"— raskt och elegant skriven. Boken är vackert och solitt utstyrd."

(Hallands-Posten.)

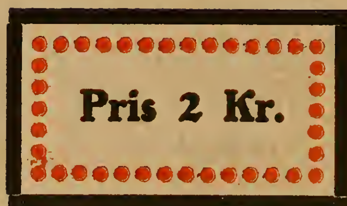
"Karlgrens bok erbjuder i en klar och livlig stil en synnerligen överskådlig, av analytisk skärpa präglad redogörelse för kanske det största ögonblicket hittills i de modärna nationernas historia."

(C. N. Carlson.)

"Det är en utmärkt översikt man här erhåller dag efter dag över den vecka då världskriget bestämdes... Här konstateras att de tyska och österrikiska regeringarna med sina diplomater icke gåvo sig tid till eller icke ville upptaga förhandlingar, varigenom världskriget kunnat undvikas."

(Anna Lindhagen i Morgonbris.)

Pris 2 Kr.

